

Qu'AdreRns

El teixit empresarial del Pla de l'Estany: passat, present i futur

**El teixit empresarial
del Pla de l'Estany: passat,
present i futur**

El teixit empresarial del Pla de l'Estany: passat, present i futur

Banyoles, 2025

EDITORS: Dolors Berga, Miquel Boix, Àngels Xabadia

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA: Isabel Roura Teixidor

IMATGE DE LA COBERTA: Estudi Oliver Gràfic

EDITA: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles

Carrer de Sant Pere, 10 - 17820 Banyoles – Tel. 872 20 26 23

cecbanyoles@cecbanyoles.cat

www.cecbanyoles.cat

SUPORT:

Diputació de Girona

Institut Ramon Muntaner

Xarxes Vives d'Universitats

Departament de Recerca i Universitats (DG de Societat del Coneixement, Transferència i Territori), Generalitat de Catalunya

COL·LABORA: Ajuntament de Banyoles

COMITÈ EDITORIAL: Roser Masgrau (presidenta del CECB), Miquel Boix, Josep Callís, Pilar Castel, Pere Noguer, Carles Puncernau, Isabel Roura, Elisabet Saus, Xavier Vila (vocals dels CECB)

MAQUETACIÓ I DISSENY DE LA COBERTA: Estudi Oliver Gràfic

972 58 11 03 - estudi@oliverGràfic.com

IMPRESSIÓ: Gràfiques Trema

www.trema.cat

ISBN: 978-84-09-74275-2

DIPÒSIT LEGAL: GI 1246-2025

Índex

Presentació	7
Introducció	9
Conferència inaugural: La reindustrialització de Catalunya	13
Economia i societat a la comarca del Pla de l'Estany (xvii-xix)	23
Céline Mutos-Xicola i Dolors Terradas	
Qui eren les filadores? Aproximació al treball tèxtil femení a la regió protoindustrial de la Garrotxa i el Pla de l'Estany, 1750-1808	39
Albert Serramontmany i Hugas	
Evolució recent del teixit empresarial al Pla de l'Estany	69
Àngels Xabadia, Dolors Berga i Gemma Renart	
Casos d'èxit. Reptes actuals i perspectives	97
Taula rodona: El talent a l'era de la intel·ligència artificial	119
Conclusions	123

Presentació

Aquest és un nou Quadern que des del Centre d'Estudis ens fa molta il·lusió presentar. És el recull de les ponències del XXX Col·loqui de Tardor celebrat entre els dies 4 i 6 d'octubre de 2024.

En aquesta ocasió la temàtica es va desplaçar parcialment a un àmbit més actual i a un sector al qual mai ens havíem apropiat: el teixit empresarial del Pla de l'Estany. Les jornades del Col·loqui van evidenciar la riquesa del teixit industrial i empresarial de la comarca tant en els segles passats com en l'actualitat.

El Pla de l'Estany té un passat industrial ric. Des de l'època medieval, l'aigua dels recs va possibilitar la creació de molins que van ser la base d'una variada producció artesanal: tèxtil (els draps de Banyoles), alimentària, les adoberies... L'entrada a l'etapa industrial va ser més dura: la manca de força de l'aigua dels recs, les males comunicacions i l'absència de carbó i ferro en van limitar la transformació. Poques indústries es van consolidar, però a partir de la dècada de 1960 del segle passat (i aquí hem de recordar el paper positiu desenvolupat per l'Escola d'Arts i Oficis) van anar apareixent una sèrie de petits tallers i empreses que van ser la base del teixit industrial actual. Un teixit empresarial ric i divers que s'ha desenvolupat en camps molt diferenciats: alimentari, tecnològic, de serveis... i que ha transformat els paisatges de la nostra comarca, ha creat molts llocs de treball i ha atret població forana.

El Centre d'Estudis Comarcals, amb el XXX Col·loqui de Tardor i amb aquesta publicació, ha volgut endinsar-se en aquest teixit empresarial per donar-lo a conèixer i per veure i analitzar quins són els reptes actuals i de futur. El Quadern recull, en primer lloc, les ponències de l'etapa protoindustrial i, seguidament, planteja una anàlisi del món empresarial a finals del segle xx i inicis del xxi.

Durant el Col·loqui, una part molt interessant va ser la presentació d'algunes empreses arrelades a la comarca des de mitjans del segle xx i que continuen amb èxit. També hem recollit el seu testimoni a la publicació.

Som conscients que les aportacions d'aquest Col·loqui tan sols representen un inici. S'ha evidenciat la manca d'estudis i també el desconeixement de tota la riquesa i la complexitat del teixit empresarial actual. Aquest Col·loqui i aquesta publicació demanen continuïtat. En tot cas, sí que hem pogut copsar la seva força i això creiem que és un actiu molt important per a la nostra comarca. La força de l'estructura econòmica ha de permetre una millor cohesió social i, a la vegada, un creixement cultural i una estimació pel patrimoni. El Centre d'Estudis hi serà.

Agraïm a Dolors Berga i a Àngels Xabadia, del Departament d'Economia de la Universitat de Girona i codirectores del Col·loqui, la seva dedicació en l'edició d'aquest Quadern i a tots els ponents, els seus treballs.

Roser Masgrau Plana

Presidenta del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles

Introducció

El XXX Col·loqui de Tardor organitzat pel Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles (CECB) i el Departament d'Economia de la Universitat de Girona (UdG) es va dedicar, en l'edició del 2024, al món empresarial de la comarca i es va titular «El teixit empresarial del Pla de l'Estany: passat, present i futur».

Els col·loquis de tardor de Banyoles són una iniciativa de col·laboració entre el CECB i la UdG que va iniciar-se el 1993 i ha tingut continuïtat fins avui dia. Cada tardor s'organitza a Banyoles un col·loqui d'alta divulgació científica, d'un a tres dies de durada segons la temàtica posada a debat, el centre d'interès del qual sempre es procura que tingui relació amb la comarca del Pla de l'Estany.

En aquesta trentena edició, el Col·loqui es va centrar en la dinàmica econòmica local, una temàtica clau per al progrés i la identitat de la comarca. Anava adreçat tant a la comunitat científica i universitària com a la societat civil en general, i a empresaris i empresàries de la comarca. L'activitat tenia com a objectiu examinar l'evolució passada, la situació actual i les perspectives de futur del teixit empresarial del Pla de l'Estany.

A mesura que la comunitat s'enfronta als reptes derivats de la globalització i les ràpides transformacions tecnològiques, és imperatiu avaluar els resultats de les estratègies econòmiques implementades fins ara i considerar-ne els possibles efectes col·laterals. La rellevància del tema és indiscutible. A més de ser un motor econòmic, el teixit local contribueix a la cohesió social i la identitat comunitària. Mitjançant un diàleg constructiu, que englobés professionals, acadèmics, figures del món empresarial i d'organismes públics, l'organització del Col·loqui buscava explorar com preservar aquesta identitat econòmica, adaptar-se amb èxit als desafiaments actuals i construir un futur sostenible i dinàmic per a la comarca.

L'esdeveniment va tenir lloc els dies 4, 5 i 6 d'octubre. Es va inaugurar el divendres 4 d'octubre a l'Auditori de l'Ateneu de Banyoles amb la conferència «La reindustrialització de Catalunya», a càrrec de Roger Torrent, exconseller d'Empresa i Treball de la Generalitat.

La sessió va continuar el dissabte 5 d'octubre a les instal·lacions del Club Natació Banyoles (a qui agraïm la cessió de la sala) amb un primer bloc sobre els precedents, amb diverses ponències que van tractar els precedents històrics i l'evolució recent de les indústries de la comarca. La jornada va començar amb la ponència titulada «Expansió i declivi de la manufactura al Pla de l'Estany (xvii-xix)», a càrrec de Céline Marie Mutos, del Departament d'Història i Història de l'Economia de la UdG, i Dolors Terradas, llicenciada en Història. Per complementar el context

històric, Àngels Xabadia va parlar de l'«Evolució recent del teixit empresarial al Pla de l'Estany», una diagnosi del teixit empresarial de la comarca amb l'objectiu d'analitzar-ne l'evolució recent i la situació actual, identificar-ne els sectors clau i determinar els factors que influeixen en la seva supervivència i competitivitat. Els capítols segon i quart corresponen a aquestes dues contribucions.

L'aproximació presentada amb la vessant històrica i l'actual no només reflecteix una mirada retrospectiva i present sobre el teixit empresarial, sinó que també projecta una visió de futur. Així, en el segon bloc, destinat al teixit empresarial d'avui, hi van participar empresaris i empresàries que van presentar la seva empresa, van mencionar quins eren els seus punts forts i reptes actuals, i quines millores pensaven que eren necessàries per al desenvolupament correcte del sector productiu. Concretament, hi van prendre part empreses de diversos sectors com la metal·lúrgia, la construcció, el transport, el tèxtil, la tecnologia energètica, la indústria agroalimentària, els esports i el turisme. Les empreses següents van compartir els seus casos d'èxit, reptes actuals i perspectives: Mecanitzats Privat, a càrrec de Lluís Privat; AMSA, a càrrec de Lluís Agustí; Transports Porqueres, a càrrec de Neus Ferrer; Castañer, a càrrec d'Antonio Castañer; Electrofluxe, a càrrec de Jordi Punset; Liderou, a càrrec de Dolors Callís; Farinera Coromina, Grup Agrienergia, a càrrec de Lluís Coromina Unzueta, i Agenda-Triops, a càrrec de Miquel Juncà. Finalment, Elisabet Saus (UdG) va presentar dades sobre el turisme rural de la comarca. El cinquè capítol engloba els resums de les presentacions de les empreses ponents en aquest bloc.

El tercer i últim bloc de la jornada va consistir en una taula rodona titulada «El talent a l'era de la intel·ligència artificial», amb la participació de Joan Josep Ribas (Cambra de Comerç), Joan Mas (Eurecat), Miquel Pino (Rotary Club) i Raquel Robert (Serveis Territorials d'Hisenda i Economia), moderats per Pilar Marquès, directora de la Càtedra Cambra de l'Empresa Familiar de la UdG. El talent és clau avui en dia i més de cara al futur; per tant, la formació emergeix com un factor crític per assegurar que el talent local estigui alineat amb les necessitats del futur, especialment en un entorn cada vegada més digital. Aquest enfocament contribueix a una comunitat més resilient, preparada per abordar els reptes de la transformació digital i garantir el seu paper en l'escenari econòmic global. La discussió sobre el talent en l'era digital no només destaca els desafiaments que les empreses i les institucions locals han de superar, sinó que també ofereix oportunitats per a la col·laboració i el desenvolupament de solucions innovadores. Així, la taula rodona va proporcionar un fòrum de discussió sobre com aquestes forces transformadores afecten la identificació, el desenvolupament i la retenció del talent en els diferents sectors de la comarca del Pla de l'Estany, un talent necessari per al progrés del teixit empresarial de la comarca. El sisè capítol introdueix i resumeix la discussió generada a la taula rodona.

El Col·loqui va culminar el diumenge 6 d'octubre amb una visita a l'empresa Escubedo, una de les referències industrials de la comarca amb més de 50 anys d'experiència. Escubedo, amb un equip de més de 300 professionals, exporta els seus connectors, que s'usen en una àmplia

gamma de mercats i molt diversos, com l'automoció, els electrodomèstics, l'electrònica i la indústria en general, a més de 50 països d'arreu del món. Durant la visita, amb una assistència de més de 30 persones, Jordi Escubedo va presentar l'empresa i ens va mostrar les instal·lacions, on vam poder constatar l'alt nivell d'automatització i l'ús de la robòtica en els seus processos.

Per concloure, cal comentar que l'enfocament mixt, combinant sessions acadèmiques i empresarials, va permetre poder aprofundir en l'evolució del teixit empresarial de la comarca i la seva realitat actual. Aquestes reflexions podrien guiar les polítiques públiques necessàries per consolidar i potenciar l'activitat econòmica i empresarial. La inclusió d'una taula rodona sobre les necessitats de formació per adequar el talent a les exigències futures de la digitalització i les infraestructures d'innovació, incloent-hi la IA, destaca clarament l'orientació avantguardista del Col·loqui. Voldríem fer palès que l'activitat va generar un elevat interès del públic participant i va permetre assolir un dels principals objectius del Col·loqui: la divulgació a la societat.

Així mateix, també volem destacar que l'esdeveniment va estar obert a tothom i va gaudir de la participació de públic molt divers, incloent-hi persones dels mons acadèmic i empresarial i la ciutadania interessada, la qual cosa va permetre maximitzar els beneficis socials que se'n derivin.

A més a més de les ponències del XXX Col·loqui de Tardor, aquest Quadern recull en el tercer capítol el text de la conferència que va tenir lloc el dia 13 de setembre de 2024 dins el cicle que ofereix el Centre d'Estudis, *Els divendres, parlem*, i que va significar un primer tast que ens apropava a la temàtica del Col·loqui. L'autor és Albert Serramontmany, doctor en Història, i es titula «Qui eren les filadores? Aproximació al treball tèxtil femení a la regió protoindustrial de la Garrotxa i el Pla de l'Estany, 1750-1808». Pel seu interès i la coincidència temàtica ens va semblar que incorporar-lo en aquesta publicació enriqueix la informació de l'etapa protohistòrica i arrodonia el Quadern.

Volem expressar el nostre agraïment sincer a totes les persones i entitats patrocinadores que van fer possible aquest projecte i van contribuir de manera significativa a desenvolupar-lo. Volem posar en valor la participació dels estudiants becaris Jalal Chaoui, Akram Garrijou i Jordi Manzano, la implicació dels quals va ser essencial per al progrés del projecte. També volem reconèixer la contribució fonamental dels historiadors i historiadores i persones del món empresarial, així com de la Càtedra de l'Empresa Familiar de la Universitat de Girona, per la seva aportació de coneixements i perspectives que van enriquir significativament la iniciativa. El debat generat durant la taula rodona juntament amb la implicació activa de tots els assistents van ser elements determinants per garantir l'èxit del projecte. Aquesta col·laboració multidisciplinària va permetre abordar els objectius des d'una perspectiva integral, la qual cosa assegurava un impacte positiu tant en l'àmbit acadèmic com en el social. Finalment, volem agrair profundament a les entitats patrocinadores la seva confiança i el seu suport,

sense les quals aquesta iniciativa no hauria estat possible. La seva col·laboració va ser clau per tirar endavant el projecte i assolir amb èxit els objectius fixats.

Director i directores del XXX Col·loqui de Tardor

Dolors Berga (Departament d'Economia, UdG)

Miquel Boix (CECB)

Àngels Xabadia (Departament d'Economia, UdG)

El teixit empresarial del Pla de l'Estany: passat, present i futur

BERGA, D.; BOIX, M.; XABADIA, À. (ed.)

Banyoles, CECB, 2025, pàgines 13-22 (Quaderns; 45)

Conferència inaugural: La reindustrialització de Catalunya

Roger TORRENT i RAMIÓ

Conseller d'Empresa i Treball (2021-2024)

President del Parlament de Catalunya (2018-2021)

No es pot parlar de la reindustrialització de Catalunya de manera aïllada. Com que es produeix en el marc d'una nova fase de la globalització (que precisament és el que fa que aquesta reindustrialització sigui plausible) cal necessàriament complementar la visió més local amb una perspectiva de caràcter general. Per tant, és imprescindible parlar de què està passant al món per saber interpretar cap on hem d'anar. Això és el que vull fer avui. Abans, però, voldria fer un repàs històric molt succint. Moltes de les lliçons que ens aporta la revisió de la nostra trajectòria socioeconòmica són vàlides encara avui. Em sembla oportú, doncs, començar pels orígens.

Els orígens industrials de Catalunya

Ho hem dit manta vegades i, tanmateix, segueix sent veritat: Catalunya va fer la revolució industrial contra tot pronòstic. Objectivament, no comptava amb els ingredients necessaris per fer-la. No tenim ni cotó ni carbó ni ferro i, tot i així, vam ser un dels motors de la industrialització al sud d'Europa. Com deia Francesc Cabana: «Per crear una indústria, Catalunya ho havia d'importar tot». És a dir, tot allò necessari havia de venir de fora. Aleshores, si les condicions objectives no hi eren, com és que Catalunya s'industrialitza?

Tot comença el 1750. Els avenços tecnològics, sanitaris i, fins i tot, polítics que es donen a partir de la segona meitat del segle XVIII transformen el nostre món per sempre. Aquells canvis van tenir com a conseqüència un augment de la població europea, un creixement econòmic considerable i van aportar les bases del que serien els sistemes polítics moderns. El continent passa dels 120 milions d'habitants (1700) als 180 (1800) i d'una taxa de creixement econòmic del 0 a l'1 % anual. Gens menyspreable. Més gent i més diners disponibles equivalen a més demanda. Europa (i les seves colònies) és un mercat creixent i molt dinàmic. I per donar-hi resposta, tot allò que es feia de manera artesanal, disgregada i individualitzada es comença a fer en sèrie.

També el vi i l'aiguardent, que són la principal producció i exportació de Catalunya en aquell moment. Comencen a proliferar fassines arreu del territori, especialment al sud del país (per exemple, a Reus). Els vins i destil·lats catalans són molt apreciats al llarg de la geografia d'un continent que incrementa les seves compres. Reputació i oportunitat. Perquè també cal tenir en compte que les guerres centreeuropees d'aquell període dificulten la producció de vins a altres zones i això encara n'augmenta més la demanda. De fet, alguns productors europeus, vinguts de països afectats pels conflictes, són els que munten les primeres destil·leries a l'engròs. Els pagesos de les zones veuen aquestes noves instal·lacions i les acaben copiant. En definitiva, aquest escenari afavoreix l'aparició de dos elements que, al cap i a la fi, seran cabdals per a la industrialització de Catalunya: uns ingressos notables que tenen vocació de ser reinvertits i una xarxa de comerciants que es desplaça per tota la geografia per vendre el producte, però que, al mateix temps, aprofita per veure i aprendre coses. És a dir, s'adquireixen capital i coneixements. No tenim carbó, però sí esperit emprenedor.

La riquesa que genera aquest comerç exterior s'usa per comprar noves tecnologies, matèries primeres i, finalment, obrir fàbriques, especialment tèxtils, destinades, sobretot, a produir una peça de roba que, igual que els vins, tindrà una gran acceptació fora: parlo de les indians. Unes teles que ja es feien en tallers protoindustrials, però que, de seguida, es mecanitzen a través de les màquines de vapor comprades a Anglaterra. El 1831, Josep Bonaplata munta, al carrer Tallers de Barcelona, la primera factoria moderna de l'Estat. Així doncs, efectivament, tot havia de venir de fora.

Com veiem, el que acaba passant és que s'aprofita el context internacional, l'entrada sobrevinguda de capitals i la tecnologia importada per edificar una nova realitat socioeconòmica.

Tot plegat, a més, fet sense estratègia prèvia, sinó aprofitant, més aviat, les circumstàncies donades però amb certa habilitat. Sigui com sigui, des del 1750 es posa en marxa la societat industrial, també a casa nostra.

La gran acceleració

I des de llavors, hem anat saltant pantalles, començant amb la primera i arribant a la quarta revolució industrials. Hi ha una taxonomia de les revolucions industrials prou sabuda i acceptada. Una línia temporal que descriu el pas d'un paradigma socioeconòmic a un altre en funció del desenvolupament de tres grans transformacions simultànies: un nou sistema de comunicació, una nova font d'energia i un nou mecanisme de transport. La coexistència dels tres nous paradigmes marca l'entrada a una nova era. És així com, en dos-cents anys, transitem del vapor a l'electricitat i el petroli; del tren als vaixells i els avions; de la impremta a la televisió. I finalment, arriben internet i les plaques solars.

Certament, aquesta és una manera prou rigorosa i homologable de marcar els temps. Ara bé, més enllà d'aquestes revolucions, si ens atensem als contextos geopolítics, podem dir que en el procés d'industrialització hi ha tres grans períodes històrics. El que va de 1750 fins al 1950, el que va des de llavors fins a la covid i el que està venint després.

Els dos-cents anys que van des de la màquina de vapor de Watt fins a la Segona Guerra Mundial són els de la consolidació del model. En canvi, el que passa després del conflicte mundial és que es donen les bases per al que considerem la «gran acceleració». De la velocitat de creuer a saltar unes quantes marxes de cop, tot va molt més ràpid i és molt més intens. Si abans dèiem que els canvis del segle XVIII fan que passem a créixer l'1 % anual, ara ja ens situem al 2 %. I la població mundial passa dels 2.500 milions (1950) als gairebé 8.000 actuals. Aquesta dinàmica de creixement se sustenta fonamentalment en tres pilars: energia barata (a partir del 1954 s'implementa l'energia nuclear per a usos civils), noves formes de transport (el 1956 s'inventa l'actual sistema de contenidors i transport marítim) i les comunicacions digitals (el 1959 apareix el primer microxip). O sigui, l'economia fòssil en la seva màxima expressió.

Però parlàvem de paisatge sociopolític. I és des d'aquest prisma que, a aquests elements esmentats, cal afegir-n'hi uns altres que també són imprescindibles per explicar el gran salt: l'estabilitat política i els recursos públics invertits. Els setanta anys que van des de la Segona Guerra Mundial fins a la pandèmia de la covid són, malgrat la guerra freda i la política de blocs, els més estables que hem viscut mai. És el període de construcció i reafirmació de les democràcies liberals occidentals en les quals s'imposa la societat de consum. És així com progressivament es va ampliant el que hem anomenat classe mitjana. Al mateix temps, i degut a la competència geopolítica entre oest i est, és un període que s'inicia amb importants injeccions de diners destinats a la reconstrucció, primer, i al desenvolupament productiu, després. Recursos sobre els quals se sustenta la reindustrialització centre i nord-europea. Algú s'imagina l'hegemonia industrial alemanya sense el Pla Marshall?

Precisament per això, Catalunya, que participa en la primera i segona revolucions industrials, no és protagonista de la gran acceleració. No ho pot ser degut a la dictadura franquista i les polítiques autàrquiques. No és fins als Planes de Desarrollo dels seixanta que l'Estat espanyol es comença a integrar en aquesta dinàmica de creixement europea. Tanmateix, ho fa amb un model molt basat en el turisme i la mà d'obra barata, ja sigui aprofitada amb la migració (són els anys dels grans moviments de treballadors a Alemanya i altres punts de centre-Europa) o les primeres inversions industrials estrangeres.

Amb tot, si prenem de referència el que passa a occident des dels anys cinquanta fins a finals del segle xx, veurem que l'embranchada industrial que es produeix va en paral·lel a la millora considerable de les condicions materials de vida de la majoria de la població i això, finalment, a l'estabilitat política. No és casualitat. D'alguna manera, es podria dir que l'estat del benestar es construeix a les fàbriques. Un acord més o menys explícit: feina estable, drets socials, perspectives de futur i ascensor social a canvi de tranquil·litat política (davant l'amenaça de «seducció» comunista). Així fins a la pandèmia, que és el moment xarnera que marca el canvi d'era. Un canvi que no és d'un dia per l'altre, sinó que s'ha anat gestant durant temps.

Finals del segle xx: la globalització complexa, la retirada europea

Em situo a finals dels vuitanta. En aquell moment, el meu pare va decidir informatitzar el negoci familiar, una sabateria a Sarrià de Ter. Per fer-ho, va comprar un IBM Personal System 2 d'1Mb de memòria. La inversió va ser aproximadament d'un milió de pessetes (6.000 euros). Una veritable fortuna! Cal pensar que el sou mínim d'aquell any era d'unes 44.000 pessetes (és a dir, 265 euros mensuals). Avui, l'*smartphone* que porto a sobre té uns 256 Gb de memòria i val uns 700 euros. És a dir, 260.000 Mb de capacitat més per 5.000 euros menys que el 1988.

De fet, l'*smartphone* que portem a la butxaca és, segurament, l'objecte que concentra tots els elements del que hem viscut les últimes dècades i, especialment, el moment actual. És un símbol i un símptoma alhora.

La majoria de les revolucions tecnològiques que estem vivint tenen aquest dispositiu com a plataforma de desenvolupament. Del big data i la intel·ligència artificial passant pel *machine learning* o el núvol. Amb el mòbil podem controlar un dron, la ubicació dels nostres fills o fer funcionar tota una fàbrica. Telefonar és el de menys. Segurament —almenys a mi em passa— no som capaços d'utilitzar ni la meitat del potencial que tenen aquests aparells. És normal. Segons McKenzie, estem vivint alteracions que van deu vegades més ràpides que les de la primera i la segona revolucions industrials juntes. I afecten 300 vegades més persones. Perquè ja no passen només a Manchester, Stuttgart o Michigan.

Els protagonistes han canviat. El centre de gravetat s'ha desplaçat cap a l'Àsia. De fet, si els demano que agafin el mòbil i mirin de quina marca és, segurament la majoria seran americans,

xinesos o coreans. Pocs o cap d'uropeu. Si ho hagués preguntat fa quinze anys, la cosa hauria estat diferent. Els meus primers SMS els enviava a l'Alcatel de la meua xicota o a l'Ericsson dels meus pares, sempre, és clar, procurant no confondre el destinatari. Avui això sembla impossible. Ja no enviem SMS, però els *whatsapp* que faig arribar a les meves filles van a parar a telèfons coreans i xinesos. Només quatre de les cinquanta principals empreses tecnològiques del món són europees, una dada tremendament significativa del que ha passat.

Per conèixer per què això ha anat així hem de remuntar-nos justament a aquells anys vuitanta. Des d'aquell moment (revolució liberal-conservadora) i fins ben entrats els dos mil (crisi financera global) hem viscut més de dues dècades de polítiques inspirades per la famosa frase atribuïda al ministre Carlos Solchaga i que en realitat era del premi Nobel Gary Becker (no s'ha de confondre amb el tennista), que resava allò que «la millor política industrial és la que no existeix».

Deixar fer, la qual cosa implica una retirada absoluta dels poders públics. En deixar-se de fer una política clara i consistent d'enfortiment industrial passava just el contrari. Es promovia el curterminisme i una excessiva financerització per sobre de l'economia productiva. Aquesta actitud va alimentar les deslocalitzacions de la producció cap a països amb menys costos i menys regulacions per a les empreses europees. Aquí estava de moda convertir les fàbriques en promocions immobiliàries. Si ho busquen, fins i tot trobaran estudis econòmics al nostre país que fa uns 15 anys defensaven l'impacte positiu a llarg termini d'aquest procés de deslocalitzacions.

Va ser un trasllat de la producció afavorit per la deixadesa industrial, però que es va poder produir fonamentalment per dos fets que expliquen la darrera fase de la globalització: l'entrada de la Xina a l'Organització Mundial del Comerç (el 2001) i la plena implantació del que en el seu moment, també a principis del 2000, en vam dir la societat de la informació. Les TIC van permetre salvar totes les fronteres. Tot el planeta està connectat en temps real. Tot és xarxa. I si a aquest panorama obert hi sumem la Xina (1.400 milions de persones), que entra dins les regles del comerç internacional obert, el resultat és el que hem conegut.

La producció es fa molt més difusa i extensa. La concentració ja no és necessàriament un argument d'eficiència. Hem parlat de l'origen dels nostres mòbils. I és cert que podem establir on són les seus de les companyies. Però si agafem un Iphone i el disseccionem veurem que els components venen d'Estats Units, però també de Corea, Taiwan, Singapur i sobretot la Xina. El mateix concepte de poder canvia: ja no va tan lligat a la força i la jerarquia, ara té molt a veure amb arribar a tot arreu i tenir capacitat de distribució. La fase de la globalització que hem viscut entre les acaballes del segle xx i l'inici del segle xxi té en les grans multinacionals —que buscaven sempre costos laborals més barats— els seus protagonistes gairebé únics.

La inspiració d'aquestes companyies per traslladar la producció a l'Àsia provenia del que en l'àmbit de l'economia se'n diu la «corba de somriure». Una idea que ve a defensar que el valor

afegit i la rendibilitat d'una cadena de valor es concentren en els processos previs i posteriors a la fabricació. És a dir, el que compta és la part de la investigació, el disseny i la compra de materials per una banda, i el màrqueting comercial, la venda i la postvenda per l'altra. O sigui, tot el que hi ha abans i després de la fabricació. El valor es descriu gràficament en forma d'u —d'aquí la referència al somriure— amb la part més palpable, la de la manufactura, al centre. Efectivament: la que, segons aquesta idea, té menys interès. I això és el que explica que les multinacionals decidissin deslocalitzar o externalitzar la part productiva. Si m'ho permeten, l'esquema era el següent: des d'Europa ens dèiem: «Que es quedin amb la manufactura, que nosaltres retindrem el disseny», obviant que el valor afegit es genera al conjunt de la cadena de valor.

Així és com, a mesura que es deslocalitzava la producció, en conseqüència es debilitava la capacitat industrial europea. I pel camí també es perdia coneixement, innovació i, finalment, control. A nosaltres, se'ns va glaçar un mica el somriure. Des del 2001, Europa ha perdut el 9 % de la capacitat manufacturera mundial (amb la pèrdua d'uns 10 milions de llocs de treball), Estats Units d'Amèrica n'ha perdut un 6,2 %, mentre que la Xina n'ha guanyat el 17 %. Vasos comunicants.

Europa s'ha afeblit: ha perdut pes en un nou escenari global en què la Xina ha emergit com a potència referent i ha protagonitzat un creixement basat en una aposta estratègica per la innovació i el control de les cadenes de valor de la indústria. El «miracle» xinès ha permès recuperar a gran velocitat les dècades de retard que arrossegava en relació amb Europa i els EUA. El país asiàtic ha passat d'una economia en vies de desenvolupament a ser la fàbrica del món i d'aquí a ser un laboratori global. Tot, amb només quaranta anys de diferència. La tecnologia prové de l'est. La majoria de ciutats que generen més innovació són xineses. I exporten tots aquests avenços en forma d'electrònica de consum, cotxes o semiconductors a Europa i arreu del món. Schenzhen, a Canton, va passar de ser una maquila de Hong Kong a una de les ciutats més importants del planeta. De 300.000 habitants a més de 20 milions en el temps que hem passat del Walkman a l'Spotify. Recorden la corba del somriure? Doncs bé, aquests països als quals es subcontractava la producció, a còpia de fabricar per altres, van aprendre a fer per a si mateixos, i d'aquí, a inventar. Ara, els xips que fan circular i emmagatzemen les nostres dades venen de fora; els cotxes més venuts, també; fins i tot les plaques que ens donen llum. La fabricació de tot això ha generat llocs de treball a milers de quilòmetres. I les matèries primeres amb què estan fets provenen de jaciments que estan dominats per capital xinès perquè, com hem dit, hi ha una vocació molt específica de domini de tota la cadena de valor, començant pel subministrament dels elements més bàsics, com les famoses terres rares.

Això és el que espanta Washington i també Brusselles. La sensació de pèrdua de pes i, sobretot, d'exposició a tercers. D'aquí, totes les reaccions politicoeconòmiques que hem anat descobrint des de la pandèmia ençà. Hi ha una potent batalla comercial oberta, una pugna clara per les fonts de matèries primeres i una clara lluita per liderar la tecnologia. Arreu batega una tendència comuna al replegament, sovint portat al límit amb discursos trumpistes o d'extrema dreta. El que és clar és que, més enllà de distincions ideològiques i matisos retòrics, hem encetat una era protagonitzada pel tecnonacionalisme i el neoestatisme. És a dir, una intervenció pública

recuperada centrada en l'apropriació i protecció dels espais tecnològicament més avançats del mercat. Mai fins ara la política industrial havia tingut tant de pes: és avui l'element central de la geopolítica. I això, que a priori podria semblar una mala notícia, obre també una finestra d'oportunitat.

Europa vol ser jugador global?

Abans de parlar de futur, però, tornem de nou una mica enrere. Com ha afectat a Europa aquesta dinàmica deslocalitzadora? Mentre que el 1990 la mitjana de part importada dels productes consumits a Europa era del 20 % i el 2010 del 40 %, s'estima que el 2030 serà del 60 %. El 60 % del que consumim els europeus és fet fora del continent, amb totes les implicacions que això comporta. I més. Aquesta tendència ens ha fet tremendament dependents de productes i matèries crítiques per a moltes cadenes de valor i, fins i tot, per a la nostra pròpia seguretat. Hi ha parts o productes determinants sense els quals no podem fabricar i això pot arribar a afectar la sostenibilitat d'alguns sectors (si no hi ha xips, no hi ha cotxes) o fins i tot la nostra salut (Europa no fabrica el 80 % dels principis actius dels medicaments més usats). Segons la Comissió Europea, que ho ha auditat, som altament dependents d'unes 15 tecnologies, 137 béns i 34 matèries primeres claus per a la nostra economia i, m'atreveixo a dir, supervivència.

En tot cas, les fàbriques es van traslladar, cosa que ens va afectar especialment a Catalunya, més enllà de la lògica terciarització de les economies desenvolupades. El 1980 el pes de la indústria sobre el conjunt del PIB era del 37,5 %. A inicis del segle XXI estàvem al 26,9 % i avui, al 20,3 %. El descens ha estat progressiu, però imparable. Segons dades de PIMEC, entre els anys 2001 i 2021, a Catalunya han tancat 18.937 empreses industrials i s'han destruït 241.500 llocs de treball. L'any 2000, el 28,8 % del total de feines del país eren de caràcter industrial; avui, el sector aporta un 17,6 % de l'ocupació. Potser aquestes dades es podrien matisar i al mateix temps també caldria advertir que darrere les xifres hi ha una realitat multifactorial. Sigui com sigui, però, el pes de la indústria ha disminuït en les darreres dècades i això afecta el nostre model de desenvolupament i, finalment, la nostra cohesió social.

Perquè, al cap i a la fi, la indústria és l'activitat més vinculada a la innovació, ja que és la que més inverteix en R+D i arrossega la resta de sectors econòmics (si sumem els serveis a la indústria arribem al 50 % del PIB). Però, sobretot, cal tenir en compte que és el sector que genera llocs de treball de qualitat, més ben remunerats (amb dades IDESCAT, el salari mitjà a la indústria és un 15 % més alt en comparació al dels serveis i la construcció) i sobretot amb més estabilitat (a Catalunya la temporalitat se situa, de mitjana, entorn el 22 %, mentre que a la indústria és del 16 %). La combinació de més salari i més estabilitat és la que ens fa més resilients a les crisis i, sobretot, la base sobre la qual es construeix una classe mitja forta i, permeteu-me l'atreuiment, les democràcies robustes.

Europa ha assumit aquesta realitat i s'ha adonat de l'error de no haver fet política industrial durant tot aquest temps. Per això vol reaccionar. El Mecanisme de Recuperació i Resiliència

de la UE, que té en els Next Generation el seu principal vehicle, i el recent Informe Draghi no deixen de ser una reacció. Una nova política industrial que, igual que han fet els americans i els xinesos i s'ha produït també en altres moments històrics, busca generar un entorn favorable a l'establiment productiu al continent, i dibuixa també una aposta pels sectors tecnològics clau. I que ara va acompanyada d'una actitud comercialment defensiva (aranzels).

La covid va fer entendre aquesta fragilitat: quan es produeixen ruptures ens quedem sense elements crítics. Però la covid no va ser un episodi aïllat i irrepetible. Els problemes derivats dels trencaments de les cadenes de subministrament són molt més constants del que estàvem habituats. En un món amb cadenes de valor cada vegada més sofisticades i extenses, si un vaixell s'encalla al canal de Suez o hi ha un tsunami al Japó, se'n ressent tota l'economia mundial. I no arriba alumini per fer les màquines de béns d'equip al Pla de l'Estany. Per això hem substituït l'eficiència per seguretat.

Per tot això es parla de la famosa «autonomia estratègica». Un concepte que intenta agermanar seguretat, sobirania i creixement econòmic. L'objectiu és clar: tornem a produir a Europa. O més ben dit: no depenguem de tercers. Segons Mario Draghi, la competitivitat d'Europa es juga aquí: en tancar la bretxa que ens separa d'EUA i la Xina. La cosa és si això, en ple segle XXI, és possible. Després de no fer política industrial, de no invertir en innovació, de traslladar el nostre capital productiu fora, no hem arribat tard? Jo crec que no. Tornar a produir al nostre continent és factible. I ho és per diferents motius, però sobretot per quatre de decisius: perquè els costos laborals s'han incrementat a l'Àsia; per contra, la nova indústria (4.0) és menys intensiva en mà d'obra; al mateix temps, els costos del transport i ambientals s'han encarat; i finalment, les empreses no volen assumir la inseguretat en el subministrament que generen les cada vegada més habituals disrupcions. És a dir, la seguretat, la sostenibilitat i la digitalització són les paraules clau.

Catalunya: aprofitar el context, tenir un pla

Aleshores, si Catalunya ha estat motor industrial, ho pot tornar a ser en aquest nou marc? Sens dubte!

Hem de saber aprofitar aquesta dinàmica de relocalització o *nearshoring* per impulsar aquesta reindustrialització moderna. Tenim una conjuntura que no s'havia donat i que ens pot ser favorable: una Europa que té estratègia i recursos (el nou Pla Marshall), una tendència global a mirar el nostre racó de món per venir-hi a produir i una posició estratègica en l'àmbit continental, tot sumat a una sòlida tradició industrial que ens fa ser competitius en determinats sectors productius i un molt bon posicionament pel que fa a la recerca en determinats àmbits.

I ara, sobretot, tenim política industrial. Una narrativa clara de cap on ha d'anar Catalunya des d'aquest punt de vista. Tenim un pla, el Pacte Nacional per la Indústria, que és de les coses que em fan sentir més orgullós del meu pas per la Conselleria d'Empresa i Treball. El PNI dibuixa un

gran objectiu: arribar al 25 % del VAB industrial el 2030. Hi vol arribar a través de 152 accions concretes que mobilitzen 3.000 milions d'euros. Unes accions que neixen del consens polític, social i acadèmic de tot el país.

Què volem? Bàsicament són tres grans coses: generar les condicions idònies per afavorir la implantació i el creixement empresarials; apostar per enfortir els atributs per atraure inversions estrangeres (que alimentin el teixit existent i que es dirigeixin als sectors clau) i, finalment, apostar clarament pels sectors industrials clau (els explicaran les societats que venen i el seu creixement). És a dir, un compendi de polítiques horitzontals, però també verticals.

Aleshores, per quins sectors cal apostar? Des del meu punt de vista, hem de promoure aquells en els quals ja tenim un cert avantatge competitiu, una certa especialització (a vegades territorial) i que estan vinculats a les grans tendències tecnològiques globals. En aquesta línia, en destaco quatre que clarament poden conjugar aquests requisits: la mobilitat i la microelectrònica (cotxes i xips); la indústria química i la producció d'hidrogen verd (amb l'anterior paradigma energètic, el de la gran acceleració, no comptàvem; però amb el del sol i el vent, sí); tota la cadena de valor de l'alimentació (des de l'agricultura de precisió als béns d'equip d'aquesta indústria passant per la innovació en la producció de proteïna vegetal) i, en darrer lloc, tot l'àmbit relacionat amb les ciències de la vida (del farmacèutic a la biotecnologia passant també per la medicina digital).

Aquests són sectors en els quals ja existeixen ecosistemes amb un cert recorregut en el nostre país, alguns dels quals amb un grau de maduresa molt rellevant. Fixem-nos bé que l'agroalimentari, el químic i l'automoció són precisament els tres àmbits amb més volum d'exportacions de la nostra economia. Aquests són els ecosistemes que hem de saber potenciar també amb projectes de fora (aprofitant la relocalització) per dotar-los de més musculatura. Estem en una posició en què podem marcar estratègies concretes en aquest camp. No amb una posició indiscriminada, sinó dirigir-nos obertament al que ens interessa. Exemples d'això són els projectes de Chery a Zona Franca i Lotte a Mont-roig del Camp, projectes vinculats al cotxe elèctric i les bateries. Insistim: són cadenes de valor que són i seran clau. Però, a més, fixem-nos que són inversions que provenen d'àrees geogràfiques que ja hem vist quin pes tenen (i tindran) i que tenen la vocació de començar a produir a Europa.

Seguint amb la capacitat de captar inversions, no tenim carbó. En el model fòssil no som competitiu. Tenim, això sí, una energia potencialment molt barata. De fet, mentre he estat conseller aquest era un dels elements més destacats en les converses i els processos de negociació per atraure projectes d'inversió estrangera. Tenim moltes hores d'insolació i, per tant, oportunitats d'oferir kilowatts a bon preu. Aquest és un factor diferencial.

Un altre element destacat, òbviament, és la nostra posició estratègica. Estem a menys de 48 hores de qualsevol punt d'un mercat potencial de més de 400 milions de persones. I comptem amb el port de Barcelona com a gran porta d'entrada a Europa des de la Mediterrània. No són

d'estranyar, doncs, les inversions xineses a la seva infraestructura. Un port i un país que per als asiàtics, a més, són una plataforma de connexió amb Llatinoamèrica. Al mateix temps, hi ha professionals (sobretot els estudiants que surten de les facultats tècniques) amb una qualitat molt bona, comparats amb els homòlegs europeus. No és estrany, doncs, que el 2022 i 2023 batéssim el rècord de captació d'inversió estrangera directa. A més a més, dos de cada tres euros invertits eren de caràcter industrial, cosa que demostra que estem apuntant bé.

Ara bé, no perdem de vista, en tot cas, que aquestes inversions han de servir per ajudar les nostres empreses a fer el salt. Som un país de pimes (especialment les comarques gironines) i això està molt bé. Determina una estructura empresarial, econòmica i fins i tot cultural. Amb tot, si de veritat volem competir amb les economies del nostre entorn, és fonamental que les nostres empreses creixin. El 99 % són petites i mitjanes, mentre que els percentatges de grans empreses en la realitat dels altres motors industrials d'Europa (Baden-Württemberg, per exemple) és molt diferent. Aquesta ha de ser també una política pública imprescindible: donar les eines per poder créixer, cosa que, moltes vegades, no es fa per temor o traves de tot tipus.

Sigui com sigui, hi ha molts aspectes a millorar per ser encara més competitiu. I la gran batalla que ve és la de la productivitat. En aquest sentit, és clau apostar per la formació professional. Del mandat passat en vam dir la legislatura de la formació professional, perquè vam consolidar un canvi de tendència en la consideració d'aquests estudis. S'ha de reforçar aquesta aposta. I no oblidar, tampoc, la recerca i el desenvolupament amb incidència productiva. Hem aconseguit passar de ser un país «innovador moderat» a un d'«innovador fort». És molt important seguir en aquesta línia i saber traduir investigació en patents. Al mateix temps, hem de mirar de garantir que la tecnologia arribi a tothom —sobretot a les pimes, que els costa més. Per això cal incidir, per exemple, en les subvencions per a maquinària industrial per contribuir a modernitzar els processos productius.

En tot cas, acabo: parlem de reindustrialització, que vol dir tornar-hi. Hi ha una base que hem de saber aprofitar. No parlo només de conceptes que poden semblar romàntics com el del pes històric o el nostre tarannà. Em refereixo, especialment, a jugar bé els actius acumulats en un context que ens pot ser favorable i, sobretot, fer-ho sobre la base d'un objectiu i un relat compartits.

Al segle XVIII vam haver de ser contraintuïtius. Ara tenim la intuïció i el coneixement, aprofitem-los.

El teixit empresarial del Pla de l'Estany: passat, present i futur

BERGA, D.; BOIX, M.; XABADIA, À. (ed.)

Banyoles, CECB, 2025, pàgines 23-38 (Quaderns; 45)

Economia i societat a la comarca del Pla de l'Estany (XVII-XIX)

Céline MUTOS-XICOLA

Universitat de Girona

Dolors TERRADAS

Historiadora local

Resum

Aquest estudi examina diversos aspectes de l'economia i la demografia a la comarca del Pla de l'Estany des del segle XVII al XIX, explorant-ne el desenvolupament i les limitacions. Malgrat alguns creixements primerencs, el sector es va enfrontar a reptes que van dificultar la industrialització a gran escala i el seu creixement es va mantenir modest, centrat en les fibres tradicionals com el cànem i el lli juntament amb l'adopció del cotó, especialment en el sector de les mitges. Aquesta anàlisi posa de manifest el paper adaptatiu de la indústria en l'economia local, la qual cosa reflecteix una transició gradual en una perspectiva a llarg termini.

La comarca del Pla de l'Estany, establerta el 1988, és relativament recent i, per tant, cal abordar-la amb prudència.¹ Ja durant la Segona República, la seva creació va generar opinions contraposades, fins que es va arribar a la conclusió que aquesta petita comarca no existia com a tal. Finalment, després de nombroses discussions, es va aconseguir crear la comarca del Pla de l'Estany. Tot i així, alguns municipis propers en molts sentits a Banyoles van ser adscrits a la Garrotxa, mentre que d'altres amb identitat empordanesa es van incloure dins el Pla de l'Estany, que havia tingut altres noms proposats, com Baixa Garrotxa i Terraprim de l'Empordà.

Així, la podríem dividir en diferents zones. En primer lloc, la part central, formada per Banyoles i part dels municipis de Fontcoberta, Porqueres i Camós. Seguint el riu Terri trobaríem la vall del Terri, formada sobretot per l'extens municipi de Cornellà, que actualment aplega nou pobles, i, junt amb el municipi de Palol, seria la part que uneix la seva capital amb Girona, que actualment forma una zona rururbana molt industrialitzada. A la part est trobem el municipi de Vilademuls, actualment considerat una reserva agrícola forestal, format per set pobles, però amb una idiosincràsia molt diferent i una relació amb Banyoles força complicada. Galliners, Vilademuls, Parets d'Empordà i Orfes són molt més propers a Bàscara i, en conseqüència, a l'Empordà. La relació de Sant Esteve, Vilafreser, les Olives i Tarradelles amb Banyoles i Girona ha estat històricament ambivalent, mentre que Ollers i Vilamarí han tingut sempre una major proximitat amb Banyoles. A la zona nord-est, Crespià i Esponellà també mostren una certa ambivalència entre l'Empordà i Banyoles, tot i que Crespià va ser un centre molt pròsper i dinàmic durant el període esmentat. Finalment, els municipis de la part nord i nord-oest, com Serinyà, Sant Miquel de Campmajor i bona part de Porqueres i Camós, es caracteritzen per un paisatge forestal i una forta vinculació amb Banyoles.

El dinamisme de la població a l'edat moderna

A l'inici de l'edat moderna disposem d'alguns censos de població, tot i que són poc fiables. Segons el fogatge de 1497, després d'ajustar les dades amb els registres de naixements de les primeres dècades del segle següent, es pot estimar que la comarca tenia uns 4.400 habitants. Cap al 1553, la població hauria augmentat fins als 4.650 habitants aproximadament, i pel fogatge de 1717, es calcula que oscil·lava entre els 5.400 i els 5.500 habitants. Tot i que aquest augment és modest, resulta notable, especialment tenint en compte la pesta de 1652 i els posteriors rebrots, que van afectar fortament Banyoles, la qual va perdre la meitat dels seus habitants en aquest període.² Malgrat tot, la vila va aconseguir recuperar la seva població amb un petit increment de 200 persones, moltes d'elles provinents de poblacions rurals. Cal destacar que, a finals de la dècada de 1660, Banyoles va perdre 581 habitants de més de 10 anys.³

.....
¹ Llei 5/1988. El 1987 es feu el mapa de la divisió comarcal de Catalunya d'acord amb el de 1936. Nombroses protestes portaren finalment la Llei 5/1988 a la creació de tres noves comarques, entre elles la del Pla de l'Estany, prèvia celebració d'un referèndum a tots els municipis.

² La pesta no sempre afectava igual les viles i ciutats i els petits poblets. Si bé afectà molt Banyoles, fou invisible a Sords. Arxiu Diocesà de Girona (ADG), Registres parroquials de defuncions de Banyoles.

³ ADG, Registres parroquials de Banyoles.

Un cop superats els difícils primers anys del segle XVIII, marcats per la guerra de Successió i la repressió del decret de Nova Planta, el nou segle va portar un notable dinamisme demogràfic tant a Europa com a Catalunya. Diversos estudis han debatut la magnitud d'aquest creixement, que arrela en la discutible fiabilitat de les dades censals, però no se'n qüestiona la rellevància (Nadal i Giralt, 1960; Vilar, 1964-1968; Ferrer, 2007). Aquest fenomen es fa evident a la vila de Banyoles, on la població comença a adquirir una presència cada cop més significativa en el conjunt del principat.

Al llarg del segle XVIII, es pot observar un creixement significatiu. Les dades del Vezindario de Campoflorido de 1717 indiquen entre 1.000 i 1.100 habitants, mentre que el cens d'Aranda de 1768 en recull 2.430 (imatge 1). Aquesta xifra arriba als 3.708 segons el cens de Floridablanca de 1787, cosa que significa que la població s'ha triplicat en menys d'un segle, amb una taxa de creixement anual de l'1,4 %. Les altes taxes de natalitat, situades entre el 48 i el 52 per mil, no haurien estat suficients per explicar aquest augment, ja que en alguns anys la mortalitat de menors de 14 anys arribava a representar el 60 % de les defuncions. Els registres de baptismes, matrimonis i defuncions suggereixen una població en constant moviment, amb una notable població flotant. A finals del 1700, la població de Banyoles representava l'1,4 % de la població catalana, percentatge que cent anys més tard va baixar fins al 0,2 % i que actualment no supera el 0,38 %.

23 BAÑOLAS

Cód.Mun.: 17.015 Cl.Mapa: 17.127 R.A.H.: 1 20

Obispado de Gerona. <i>Concejo de Gerona</i>														Villa de Bañolas en la Provincia de						
Parroquia de <i>Sancta Maria</i>	Pobres hasta 7 años		medios de 7 a 16 años		mayores desde 16 a 25 años		mayores desde 25 a 40 años		mayores desde 40 a 50 años		mayores desde 50 años		Total.		Esentos por					
	varos	hem- bras	varos	hem- bras	varos	hem- bras	varos	hem- bras	varos	hem- bras	varos	hem- bras	varos	hem- bras	hidat- guia	Real servic	Real hacienda	Cruzada	la In- quisic	
2130 {	Solteros...	235	290	288	228	111	176	28	38	12	24	20	56	695	702					
	Casados...	.	.	.	.	9	21	197	203	170	170	102	71	478	465					
	Total.....	235	290	288	228	120	197	225	221	183	190	122	127	1173	1257				?	
Eclesiásticos y Sirvientes { 16 Beneficiados; sacristanes y sirvientes; 23: Dos Curas, guardan la delación en 1768																				
Conventos de Religiosos. { 16: Baños Chantadas con 13 Indulgencias; Otro de servicio con 18																				
Hospitales. { 1 De San Juan de Dios																				

Imatge 1. Cens d'Aranda per la Vila de Banyoles (1768) INE.

El gran nombre de cases arreu de la comarca amb inscripcions datades de la segona meitat del segle XVIII evidencia aquest creixement. Al mateix temps, s'observa una notable emigració de joves cap a Banyoles, però també cap a Bàscara i des dels pobles petits cap a Cornellà. Es pot observar una dinàmica similar a Crespià, que esdevindrà un important nucli manufacturer, i a d'altres poblacions com Orfes i Galliners.⁴

Canvis estructurals al llarg de l'edat moderna

Entre el 1500 i el 1800, es va desenvolupar una transició progressiva de les manufactures i l'artesania tradicionals de l'edat mitjana, com la pairaria, cap a les de l'era industrial. Aquest canvi es va produir de manera gradual i va afectar especialment tres àmbits principals. Primer, el trencament de les relacions jurisdiccionals feudals, que a Banyoles es va traduir, entre altres, en la Concòrdia de les aigües de l'estany, entre el monestir i el Comú de la Vila, i els intents per part d'aquest per gestionar la fleca i la carnisseria.⁵ L'enfrontament entre els Rodons, aplegats per l'església de Santa Maria, i els Cairuts, persones del monestir, es va decantar a favor dels primers (Alsius, 1872).⁶ Després, la imposició de nous mètodes de cultiu, el dessecament de terres i les canalitzacions d'aigües per al regadiu, tal com s'estava produint a nombrosos llocs d'Europa. Creixien els cultius industrials com el cànem. Finalment, l'aparició de nous sistemes de treball, amb una progressiva pèrdua de la importància dels gremis i l'increment de la protoindústria amb el treball a domicili. Respecte al camp, el nombre d'autoanomenats pagesos, segurament propietaris, no va variar gaire durant els tres segles. En canvi, s'observen canvis en el cas dels homes que declaraven bracers o jornalers. Si bé eren poc nombrosos als segles XVI i XVII, van créixer de forma significativa al segle XVIII, i van protagonitzar una migració cap a Banyoles.

La manufactura tèxtil: un camí lent cap a la indústria

La manufactura tradicional al XVI i al XVII

El principal centre de producció manufacturera va ser Banyoles, tot i que altres nuclis secundaris, com Crespià, també van tenir un paper destacat. De fet, Crespià és l'únic poble de la comarca, a part de Banyoles, que comptava amb un hospital, un detall que evidencia la seva

.....

⁴ ADG, registres parroquials de Banyoles, Guèmol, Miànigues, Cornellà del Terri, Sords, Borgonyà, Pujals dels Cavallers, Crespià, Serinyà, Esponellà i Vilamarí. Malgrat tenir dades d'aquests pobles, cal especificar que no ho són per a tots els anys, car en algun poble hi falten llibres i en algun cas són il·legibles.

⁵ La Concòrdia entre el monestir de Banyoles i el Comú de la Vila es va signar el 1685. En aquest document es disposava que les aigües eren patrimoni reial, però el monestir en podia disposar, tot i que estava obligat a deixar l'administració de les aigües al Comú de la Vila, previ pagament de 100 lliures. Concòrdia editada el 1985 per l'Ajuntament de Banyoles i el Centre d'Estudis Comarcals.

⁶ Sovint les discussions arribaven a «disgustos y alborotos» que es podien convertir en «execrables assassinats, desordres populars, enemistats i odiosos antagonismes». A finals del segle, els Cairuts havien passat al camp conservador i els Rodons, al lliberal.

rellevància. Durant els segles xvi i xvii, el sector manufacturer de la comarca mostrava una certa diversitat. D'una banda, destacaven els paraires i corders, amb una forta organització gremial que va perdurar fins al segle xix. També hi treballaven teixidors de lli i cànem, blanquers i calderers, i hi ha constància de fargues a Borgonyà i a Banyoles, propietat de la família Bernic, durant el segle xvii. Cal mencionar, també, la presència de diverses adoberies. D'altra banda, es documenta l'existència d'artesans tradicionals i dedicats al consum local, com els ferrers, els sabaters i els sastres. Menció especial s'ha de fer als calderers i als serradors, tots ells francesos, tant propietaris com treballadors, procedents majoritàriament de Clermont-Ferrand. La migració d'aquest tipus de treballadors és una realitat ja ben estudiada en el territori català (Barquer; Congost i Mutos-Xicola, 2022).

Com s'ha esmentat anteriorment, l'activitat manufacturera més tradicional durant els segles xvi i xvii, hereva de la tradició de l'edat mitjana, era la de paraire.⁷ Palmada (2021), en el seu exhaustiu estudi del sector, indica que després dels efectes de la guerra civil catalana es va donar prioritat a l'arribada de nous paraires, tant de les comarques properes com d'Occitània, la qual cosa va requerir la instal·lació de batans a la vila (Palmada, 2021). L'any 1685, encara existien 6 molins retorcedors, a més dels de tint (Abellan, 2009). A principis del segle xvii, els registres parroquials indiquen que els paraires constituïen el grup més nombrós, amb un 17,8 % de la població activa masculina. El més comú era que el paraire gestionés tota la cadena de producció, des de l'adquisició de la llana fins al cardat, el filat, el teixit i la comercialització. Aquesta gestió implicava sovint la propietat de diversos telers, ja que les fonts apunten una presència limitada de teixidors de llana independents.

Tot i que la producció tenia lloc majoritàriament en l'àmbit domèstic, a Banyoles es coneixen dues instal·lacions fabrils de paraires de mitjans del segle xviii que reunien en un sol lloc telers i batans. En una d'aquestes instal·lacions es mencionen 36 treballadors, 17 dones i 5 criatures, mentre que en l'altra també es fa referència a la presència de dones i criatures sense especificar-ne el nombre (Tremoleda [coord.], 1988). L'activitat dels paraires va anar perdent pes en la població total, encara que va coexistir amb la producció d'altres fibres com el lli, el cànem i el cotó fins a principis del segle xix.

Els nous productes tèxtils del xviii: el lli i el cànem

Els darrers anys del segle xvii estan marcats per les contínues guerres entre les monarquies espanyola i francesa, que van causar greus danys particularment a l'Empordà i a la part de la comarca més propera a aquesta. La Guerra de Successió també va tenir impacte a partir de 1710. A l'entrada de les tropes de Felip V de Borbó s'hi suma una crisi generalitzada de producció agrícola, que va provocar un dalta baix econòmic i demogràfic, amb una mortalitat tan forta com la de la pesta del 1652 (Terradas, 1981). L'abastiment de gra per a tropes i cavalls,

⁷ Ja al segle xiii eren coneguts els teixits de llana de Banyoles com a teixits banyolesos. Aquests draps gaudien de prestigi i s'exportaven per la Mediterrània.

en una comarca que de per si no era autosuficient, tingué un fort impacte. Una bona prova són les factures pagades per l'Ajuntament: del desembre del 1710 a l'agost del 1711 es veu obligat a desemborsar 7.077 lliures catalanes.⁸ Acabada la guerra i la davallada econòmica que va suposar la introducció del cadastre, a Banyoles i a la comarca va començar un període de creixement que va perdurar fins a la Guerra Gran i la posterior Guerra del Francès.

La producció de draps de llana que s'ha analitzat anteriorment va començar a ser desplaçada a partir de mitjans del segle XVII pel creixement d'altres manufactures fins aleshores més minoritàries, com la producció de teixits de cànem i lli. Eren dues fibres vegetals utilitzades per a la fabricació dels teixits, però també per satisfer la demanda de cordes de vaixells. Les regions mediterrànies eren força propícies per al cultiu del cànem, mentre que el lli preferia el clima fred i humit de Galícia i Astúries, o inclús eren importats de la zona bàltica (Carmona, 1982). El procés de tissatge era atomitzat i realitzat en un entorn domèstic, i fins i tot alguns vivien al costat de la casa del comerciant (Abellan, 2009).

El 1746 es produïen cada any a Banyoles 70.000 canes de teles fines com les d'Holanda, és a dir, de lli, en 60 telers que pertanyien a 39 mestres teixidors. El cànem, en la seva especialitat de bri de cànem cru, produïa 50.000 canes, teixides en 65 telers repartits entre 35 mestres teixidors.⁹ Un informe emès per l'Ajuntament a la mateixa època fa menció de diversos fabricants entre els quals Francisco Ametller, amb 22 telers, 16 dels quals produïen teles fines gòtiques —20.000 canes— i 6 més unes 3.000 canes l'any de teles d'estopa.¹⁰ Hi treballaven 12 mestres teixidors, 5 fadrins i 7 aprenents. Per altra banda, Josep Fages posseïa 39 telers, 30 dedicats a teles gòtiques —30.000 canes— i 9 telers d'estopa amb 5.000 canes. El mateix informe esmenta 50 telers repartits entre 12 particulars, amb una producció total de 40.000 canes, i que donaven feina a 30 mestres, 6 fadrins i 14 aprenents.¹¹ El creixement i el canvi de paradigma són ben perceptibles: la família Ametller, corders al segle anterior, ara es defineixen com a negociants.

Per cobrir una demanda tan important de teixit es necessitava un nombre elevat de filadores, feina tradicionalment femenina que ocupava no sols les dones de Banyoles, sinó també les dones, noies i nenes de les zones pageses més properes a Banyoles (Serramontmany, 2012). Cal tenir en compte que per cada teixidor es necessitava el treball de nombroses filadores. No és estrany que a Banyoles es conservin llegendes sobre filoses, i que antigament, durant el carnaval, els homes ballessin el ball de la filosa dedicat a les seves companyes.¹²

.....
⁸ Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, Llibre d'actes de l'Ajuntament.

⁹ *Relación de fabricantes y fábricas que hay en la villa de Bañolas, corregimiento de Girona, por orden del gobernador*. Recull de notícies al CEC per part de Mn. Lluís Constans.

¹⁰ La família Ametller fou la introductora dels anomenats *lienzos góticos*, a imitació de les teles holandeses. Per allotjar els seus teixidors, va edificar en terrenys de la seva propietat un seguit de cases iguals que encara avui dia es conserven al carrer dels Ametller.

¹¹ *Relación de fabricantes y fábricas que hay en la villa de Bañolas, correg. de Gerona, por orden del gobernador*. Paper núm. 239.

¹² PALMADA, Rosend. *Recull inèdit de tradicions banyolines*, sense publicar.

Les teles fines d'Holanda, que no s'especifica on s'exportaven, eren consumides majoritàriament per les classes altes, i les de cànem, unes teles bastes, eren per a gent pobre i, sobretot en el cas de Banyoles, enviades a l'exèrcit espanyol a Amèrica, per a matalassos i tendes per als soldats.

En el darrer quart del segle XVIII, es va produir un canvi manufacturer a Catalunya, fruit de l'inici de la revolució industrial. Va implicar la introducció del treball del cotó com es veurà a continuació, sense que comportés la desaparició immediata de la producció més tradicional.

L'arribada del cotó al segle XVIII

Aquest període va ser el de l'evolució de l'economia tradicional cap a un sistema de producció organitzat. Segons Mendels (1972), l'inici d'aquest procés se situa en el medi rural, amb la implicació de les llars pageses en la manufactura a domicili, aprofitant l'estacionalitat del treball del camp per dedicar-se a la producció tèxtil.¹³ En el cas català, Vilar (1974) ha posat de relleu que les bases de la futura indústria catalana s'han de buscar en la primera meitat del segle XVIII. El creixement demogràfic, el control dels salaris i la participació catalana en el comerç eren factors que havien afavorit la concentració de capitals de determinats grups socials (Vilar, 1979). A Catalunya, l'activitat tèxtil es basava principalment en el sector de la llana, el cànem, el lli i, de forma menor, la seda, concentrada geogràficament a Manresa, Barcelona i Reus. L'any 1760, la indústria llanera era present en més de 100 localitats i es comptaven uns 2.500 telers en el conjunt del territori (Ferrer, 2011, p.34). Emperò la seva implantació era força irregular, estretament lligada al tipus d'agricultura, especialment la de baix rendiment, que afavoria l'alternança amb el treball agrícola (Muset, 1989). Els punts principals de concentració es localitzaven a la zona dels Pirineus, Prepirineus, Catalunya central i prelitoral prop de diverses localitats com Manlleu, Igualada, Olot, Sabadell i Terrassa (Lluch, 1981; Benaul, 1992; Ferrer, 2009; Solà, 2004). A Girona, destacaven la Bisbal, Camprodon, Olot i, tal com hem vist, Banyoles. Altres zones vinícoles o de cultiu d'arbres fruiters, amb una demanda de mà d'obra important i variada, van conèixer un desenvolupament menor (Torràs, 1984). El cànem i el lli, producció ja esmentada en el cas de Banyoles, es concentraven al corregiment de Manresa, amb 167 telers, però també són de destacar els 75 de Santa Coloma de Farners i els 52 de la Bisbal l'any 1784.

El canvi major de la indústria catalana se situa a partir de la segona meitat del segle XVIII amb l'arribada del cotó. En realitat, la fibra ja es treballava al Principat des del segle XVI, però de forma més marginal. Com indicava Nadal (1992), el desenvolupament de la indústria cotonera europea s'havia iniciat a Anglaterra i s'havia estès ràpidament pel continent. Fins al 1760, el gruix de la indústria cotonera catalana es basava principalment en l'estampació de les teles, les indies, un producte que es comercialitzava a les colònies. Aleshores, Espanya depenia

.....
¹³ Altres autors, a través d'estudis regionals, han abordat els límits d'aquest model i han apuntat cap una realitat força més complexa. Vegeu, per exemple, Ferrer, 2012.

exclusivament de les importacions de teles, i en menor mesura de fil, per satisfer la seva demanda (Thomson, 2008). No obstant això, una política fortament proteccionista duta a terme durant tot el segle XVIII havia encarat notablement la importació de teixit. Per suplir una demanda creixent, s'havia optat per la producció local de teles, alimentant els telers catalans amb fil importat del llevant mediterrani, principalment de Malta (Maixé-Altés, 1988). Però la creixent pressió aranzelària a la segona meitat de segle, i fins i tot el prohibicionisme sobre la importació de diversos productes de cotó com el fil, les teles per estampar, les estampades o els blavets,¹⁴ havia portat a desenvolupar la filatura local a partir de cotó importat de les colònies americanes (Valls-Junyent, 2003). El 1778, un decret prohibia la importació de petites manufactures de cotó i *filosel·la* (teixit de llana i seda), entre els quals les mitges i les gorres, uns articles que s'importaven de França i que tenien certa importància en el comerç català a Amèrica. Així doncs, estimulat per les contínues limitacions, l'últim terç del segle XVIII va ser el de l'inici de l'activitat cotonera, futur motor econòmic de la Catalunya de les dècades següents.

És en vista dels canvis que s'estaven produint en l'economia catalana que s'ha d'entendre l'evolució del teixit gironí, centrant-nos particularment en Banyoles i els pobles que conformen l'actual comarca del Pla de l'Estany. La indústria de Girona al segle XVIII era encara poc desenvolupada i, com acabem d'esmentar, la manufactura tradicional de tèxtil hi ocupava un lloc preponderant. Ara bé, a la segona meitat del segle, diversos nuclis estaven iniciant un procés d'industrialització al voltant del cotó gens menyspreable, encara que presentés menys dinamisme que la zona de Barcelona. A la Cerdanya, particularment a Puigcerdà, a la Garrotxa, amb Olot i Tortellà, però també a la ciutat de Girona, s'anava introduint el treball cotoner, on es concentrava la fabricació de les mitges i gorres de cotó a teler. Cal aprofundir en l'activitat mitgera catalana atès que la producció gironina, amb Olot al capdavant, va ser la més important de tot l'Estat.

La mitja era un producte de fabricació domèstica tradicional realitzat amb agulles i habitualment de llana o seda. A finals del segle XVI, el pastor anglès Lee va inventar el teler de teixir mitges que permetia augmentar-ne la productivitat. L'artefacte es va popularitzar arreu d'Europa, especialment a França, que va esdevenir un gran centre productor i exportador (Rutt, 1987). A Espanya, els telers havien anat arribant des de França, majoritàriament de contraban, ja que no en permetia l'exportació, i s'havien concentrat a les zones de Barcelona i València (Feliu de la Peña, 1683). La seva producció s'orientava sobretot a la mitja de seda, en bona part per al mercat colonial. En canvi, la mitja de cotó, també destinada als mateixos mercats, amb prou feina es manufacturava localment, sinó que s'importava massivament de la regió de Nîmes, al sud de França. L'any 1776, en el marc d'aquesta política proteccionista, es va prohibir la importació de diversos productes de cotó, entre els quals les mitges, la qual cosa va provocar una brutal parada de la indústria del sud de França. La interdicció va tenir un doble efecte. D'una banda, la migració de nombroses famílies de mitgers francesos a la recerca d'oportunitats de treball, i de l'altra, el ràpid desenvolupament de la manufactura en territori català, el primer en rebre la

.....

¹⁴ Roba de cotó de color blau que servia per estampar.

migració de mà qualificada i a tenir xarxes de comerç que necessitava alimentar. Camprodon, Puigcerdà, Tortellà i Olot, indrets de tradició manufacturera i propers a la frontera, van ser dels primers a impulsar l'activitat, que es va estendre molt ràpidament per la costa i l'interior. L'any 1777, Olot comptava ja amb 190 telers de mitges de cotó (Lluch, 1981).

Banyoles, detentora del substrat manufacturer que s'acaba de descriure, es va inserir perfectament en la dinàmica. Ja l'any 1780, Jaume Caresmar en el seu discurs sobre agricultura, comerç i indústria descriu la *industriositat* de la ciutat. D'una part, encara recull la presència de la manufactura tradicional amb telers de llana i 125 telers de cànem per a *usos caseros y tiendas de campaña*. De l'altra, indica la presencia del cotó, una indústria encara relativament nova a la regió de Girona com s'acaba de veure, amb *diez telares de medias y gorros de coto, 60 telares de cotonines*¹⁵, *bombasies*¹⁶, *blavets y otras teles finas para mantillas [...]* en cuias maniobras se ocupa un crecido numero de personas de ambos sexos, y para el blanqueo contribuyen mucho las aguas abundantes, y a proposito la famosa laguna que queda hecha mencion en su lugar.¹⁷

Clarament, la dècada del 1780 fou el punt d'arrencada del treball cotoner banyolí sota la influència del creixement d'Olot i Tortellà.¹⁸ Un creixement manufacturer que queda reflectit en els registres parroquials de la dècada del 1780, que indiquen l'arribada de diverses famílies de mitgers francesos. La seva presència solia ser de curta durada atès que es tractava d'un sector naixent i, com a conseqüència, molt dinàmic, que portava les famílies a contínues migracions, atretes per les oportunitats. La família Galtié, originària de Montpeyroux, n'és un bon exemple. Antoine Galtié s'havia incorporat a la companyia cotonera olotina Coromina i Masmitjà l'any 1774, on era encarregat de *cuydar de tot lo expediente y curs de la fabrica*.¹⁹ L'any 1788, Joan Jaume Galtié, mitger i nebot del primer, es casava amb Theresa Grives, filla d'un teixidor de Banyoles.²⁰ L'any 1794, el matrimoni i els fills ja s'havien traslladat a Sant Feliu de Guíxols, zona de creixent dinamisme cotoner.

La següent instantània de la situació manufacturera de la ciutat ens ve de la mà de Francisco de Zamora i dels seus viatges per Catalunya realitzats al voltant dels anys de la dècada de 1790. Esmenta diverses indústries en el conjunt de la comarca. Així, nota a Borgonyà tres molins paperers *sobre el río Esterri* i una farga a prop. La seva impressió de Banyoles en arribar-hi és força suggeridora: *de 20 años a esta parte ha crecido tanto que se han formado calles enteras a favor de las fabricas e industria, reunida con la agricultura que hemos notado de otros pueblos*.

.....
¹⁵ Tela grossera de cotó, generalment de color sencer i teixida a l'encordillada.

¹⁶ Teixit de cotó, blanc, assarjat i llistat, del qual les dones feien un ús interior.

¹⁷ Biblioteca de Catalunya (BC), Fons de la Junta de Comerç de Barcelona, 738, Jaume Caresmar, *Discurso sobre la Agricultura, Comercio e Industria del Principado de Cataluña, 1780*, p. 305.

¹⁸ Curiosament, el Cens de Manufactures realitzat l'any 1784 a Espanya, que recull la indústria de nombrosos sectors i localitats gironines, no fa menció de Banyoles.

¹⁹ ACG, Notari Benet Anton Concs, 24.06.1774, vol. 1571.

²⁰ ADG-3/317, M3, *Livre des mariages de la paroisse de Banyoles, 1785-1816*.

Entrant a la vila, descriu un molí per al cànem, un batan i una adoberia.²¹ Però el que més destaca és el tèxtil. Entre els 80 telers per a productes de cotó que esmenta, la majoria servien per teixir mitges, una manufactura que havia arrelat plenament al territori en tan sols una dècada, i altres artefactes per a teles de cotó per estampar: les indienes. Aquests es repartien entre 21 fabricants, encara que Francesc Llopart i Jeroni Colomer dominaven clarament amb uns 30 telers. A més, el sector, i especialment la filatura, seguia generant treball domiciliari per a centenars de persones, especialment dones: més de 700 en el cas de Llopart i més de 1.000 per a Colomer a final de segle.²² És molt probable que el cotó utilitzés les mateixes xarxes de treball que el lli descrit anteriorment. L'aprofitament del coneixement de la mà d'obra ha estat àmpliament descrit en el cas de la regió de Barcelona per Okuno (1999). Cal notar que el cotó no havia desplaçat altres produccions com el cànem i el lli, que havien augmentat fins a 159 telers. Els dos sectors del tèxtil que s'acaben de mencionar no estaven separats de forma estanca, sinó que s'observen línies de continuïtat. Igual que altres indrets de la geografia catalana, les companyies tèxtils que treballaven tradicionalment el cànem havien efectuat un procés de diversificació cap al cotó. La fàbrica de Josep Fages n'és una bona mostra. A mitjans del XVIII, produïa teles de lli amb 39 telers. Al principi del segle XIX, havia incorporat mitges, teles i filatura de cotó i, a més, havia incrementat la producció de teles de lli.

El final de segle XVIII va estar marcat per la guerra contra Anglaterra, que va desorganitzar les rutes comercials, va reduir l'arribada de matèria primera de les colònies i, de retruc, va fomentar el contraban. La producció cotonera va caure arreu del Principat, la qual cosa va dificultar la supervivència dels petits fabricants. L'any 1796, un moviment de protesta va portar els fabricants de teles, estampadors i mitgers manufacturers catalans a organitzar-se en una forma de sindicat per demanar protecció a les autoritats en forma de petició. Entre els signants del manifest de queixes s'hi troben diversos banyolins.²³

Malgrat el sotrac finisecular, la indústria tèxtil del Pla de l'Estany, igual que la catalana, havia aconseguit mantenir-se. És més, el cotó s'anava imposant de forma clara. Les mitges representaven uns 60 telers mentre que el lli s'havia reduït fins a 36. A títol de comparació, Girona comptava amb 80 telers de mitges, però Olot, primer lloc productor, en sumava prop de 600.

Malgrat que no havia decaïgut el cotó, tampoc havia crescut de forma important. Una de les possibles limitacions del creixement de les teles de cotó podria estar relacionada amb l'absència de contramarca dels teixidors banyolins, que garantien la qualitat i l'origen de la producció. Implicava assumir el cost del desplaçament a Barcelona per obtenir-la amb el

²¹ F. de Zamora no fa menció d'altres indústries com molins paperers, tints o fargues que s'han descrit com a actives durant part del segle XVIII. Vegeu PALMADA, Guerau (2014). «Molins, tints i fargues dels recs de Banyoles (segles XIV-XVIII)», dins *Aigua i ciutat: els recs de Banyoles, història i futur*. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, p. 85-115.

²² Llibre d'actes de l'Ajuntament, any 1800. Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.

²³ AHCB, Reial Junta de Comerç de Barcelona, 2-281/FI-05-2A.4-26, ud. 279.

conseguint increment de costos.²⁴ Una càrrega que va esdevenir especialment pesant, com s'ha vist, a finals de segle amb l'encariment del preu del cotó.

El segle XIX. Declivi i línies de continuïtat

Estancament demogràfic

Com s'ha esmentat, el pes de la població de Banyoles en el conjunt de Catalunya va anar minvant. Mai més es van recuperar els nivells de la segona meitat del segle XVIII. L'estructura ocupacional de la població també presenta una certa evolució. Si bé en acabar el segle el 37 % se seguia dedicant al sector secundari, els anomenats treballadors, jornalers o bracers, que eren un terç a finals del XVIII, passaven a representar el 42,5 % el 1900.²⁵ Aquest augment de jornalers significa també una major pobresa per a Banyoles i de ben segur per a la resta de la comarca. Algunes notícies palesen aquest empobriment. L'any 1870, l'Ajuntament indicava la presència de 531 pobres, xifra gens menyspreable per a una població d'aproximadament 5.000 habitants. El 1901, l'Ajuntament requeria la construcció d'infraestructures per tal d'ocupar l'àmplia proporció de pobres que hi havia a la vila.²⁶

El creixement del sector primari queda ben reflectit en les reflexions de l'autor banyolí Vidal (1925): *L'agricultura és el que més importància té per la població i comarca de Banyoles donant-l'hi una fesomia especial [...] les famílies que es dediquen al conreu de la terra constitueixen les tres quartes parts de la població...* Cal remarcar que és l'època en què comencen a adquirir importància els famosos alls de Banyoles, comercialitzats a partir de la dècada del 1880, amb el cultiu estès per tota la plana.

El canvi també es percep fora de Banyoles. Crespià, amb una manufactura de lli i cànem molt dinàmica durant el XVIII, es va convertir en un poble eminentment agrícola. La natalitat es va estancar i la població, que havia arribat prop dels 800 habitants, va davallar fins a 543 el 1930. Clarament, havia deixat de ser un focus d'atracció per a la gent jove de la comarca. Serinyà va seguir un patró similar. Potser l'excepció la trobem a Cornellà, que tenia un nivell de naixements superior al del 1700.

Evolució de la indústria

Al llarg del segle XIX, la indústria tèxtil manté una presència notable, malgrat el canvi gradual cap a una economia més orientada a l'activitat agrícola, com s'ha esmentat. Banyoles, per exemple, es manté com l'únic lloc de la província on es treballen aquests productes i l'única

.....

²⁴ AHCB, Reial Junta de Comerç de Barcelona, 2-281/FI-05-2A.4-23, ud. 240.

²⁵ Dades extretes dels registres matrimonials del s. XVIII, i de l'empadronament del 1850, més el cens de la població del 1900.

²⁶ RIGAU, Antoni. Butlletí municipal núm. 45. Llibre de sessions de l'Ajuntament del 1901. Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.

població que importa cànem. En canvi, el cotó, tot i ser un producte clau en el procés de la revolució industrial a Catalunya, no va arribar a assolir un creixement significatiu a la comarca. Poblacions com Terrassa i Sabadell, que a finals del segle XVIII tenien un nombre d'habitants similar al de Banyoles, van iniciar un fort creixement en la creació de fàbriques i en la producció tèxtil. Caldria proposar algunes hipòtesis per explicar aquest procés. En primer lloc, l'altura dels saltants d'aigua que, tot i disposar d'un bon cabal anual, tenien una alçada limitada, fet que podria haver estat un factor decisiu. Això podria explicar per què Pere Ramió, que l'any 1834 havia instal·lat una fàbrica a Banyoles, es va traslladar deu anys més tard a Salt per aprofitar les aigües de la sèquia Monar. Una segona causa, també relacionada amb l'energia, seria la dificultat d'abastir-se de carbó. El port més proper era Palamós, i en cas d'arribar-hi carbó de Gal·les, el transport fins a Banyoles, amb carretes, resultava molt costós. Finalment, una tercera causa es podria trobar en les dificultats derivades de les crisis de finals de segle. La Guerra del Francès, durant la qual Banyoles va estar sempre ocupada per les tropes napoleòniques, i sobretot la independència de les colònies americanes, que va posar fi al proveïment de l'exèrcit, podrien haver suposat un cop fort per a la manufactura tradicional del cànem.

A mitjans de segle, però, la imatge no és de total decadència industrial. El Diccionari de P. Madoz de 1846 indica la presència d'11 fàbriques de filatura i teixit de cotó, i apunta la decadència del sector mitger, amb només 2 telers, i també de la producció de paper.²⁷ L'estadística publicada per Graell, que recull dades de 1850, segueix força la mateixa direcció: esmenta la fàbrica de Mariano Malagelada, que es descriu com a comerciant i fabricant, i que compta amb una filatura de 760 fusos, 26 telers senzills i 24 de mecànics; i la de Ramon Fort, amb 25 de senzills. Òbviament, poden semblar pocs si els comparem amb els 200 telers que el banyolí Pere Ramió tenia a la fàbrica de Salt.²⁸ La guia Giménez y Guitied, una altra font una mica més tardana (1863), segueix mencionant 6 filatures de llana que acumulaven prop de 2.000 fusos amb una plantilla total de 120 persones. La guia apunta, també, la filatura cotonera de Joan Fabre, amb 1.200 fusos i 23 operaris, i la de Ramon Fort, que havia crescut en pocs anys, amb 33 telers manuals i 40 de mecànics. El creixement de Ramon Fort és un bon exemple de l'interès que diversos inversors barcelonins del sector cotoner havien posat en la comarca, i que ens permet matisar la idea de decadència total. La fàbrica de teixit es va beneficiar del capital de Nadal i Ribó, una casa de comerç, encara que, com explica Roser Galí (2002), era més aviat un banc industrial encobert que es dedicava a finançar el procés d'industrialització català. Van adquirir una participació de 16.205 pessetes sobre un valor total estimat de la fàbrica de 45.585 pessetes. En un any, la rendibilitat havia estat del 120 %, la més alta de totes les seves inversions. L'any 1866, just abans de parar la producció, era valorada en 200.000 pessetes. Després de deixar de participar en la Fort, Nadal i Ribó van seguir invertint a la ciutat, juntament amb Josep Mir, i hi van fundar una fàbrica que tindria un centenar de telers.

.....

²⁷ La decadència del sector de les mitges a teler respon a una suma de factors en què domina la transició cap a una nova tecnologia: el teler rodó.

²⁸ Per aprofundir sobre el recorregut de la fàbrica Ramió i la seva instal·lació a Salt, vegeu Clarà, 1979.

Més enllà del tèxtil

L'existència dels recs i els seus salts, amb abundància d'aigua durant tot l'any, va propiciar la proliferació dels molins. En la ja esmentada Concòrdia sobre les aigües entre el monestir i el Comú de la Vila es parlava de 19 molins. D'aquests, 7 eren fariners i la resta, retorcedors, esmoladors i polvorers. Durant el segle XVIII, el nombre de molins fariners es va mantenir força constant, fins a arribar el 1863 a 12 molins. Tants molins fariners per a una producció petita de blat al municipi fa pensar en el seu caràcter comarcal, i potser també en la molta de cereals d'importació. Podríem dir que la tradició ha perdurat fins als nostres dies, amb dues importants fàbriques de pinsos a la comarca, a més d'una reconeguda indústria alimentària.

Canviant de sector, també s'ha de fer una pinzellada al sector paperer. Ja l'havíem evocat breument amb diversos molins a finals del segle XVIII, però la fabricació havia adquirit dinamisme al segle XIX. La trajectòria del molí paperer de Banyoles és particularment destacable. Existent des de finals del segle XVI, fabricava aleshores paper d'estrassa, paper fi per escriure i paper fi per a cigarretes, que s'exportava a Cuba. Sembla que aquesta indústria no es va modernitzar, va sofrir la pèrdua de l'exportació degut a la independència de Cuba i va anar subsistint com a petita fàbrica fins que va tancar a mitjans del segle XX (Sanz, 1998).

La guia Giménez y Guitied indicava també una fàbrica de paper continu a Cornellà i Borgonyà anomenada Oliveras, Carbó i Companyia, que comptava amb 24 operaris; una altra de propietat de Jacint Vilardell, amb 8 operaris, i la de José Font, més modesta, de fabricació de paper d'estrassa i 8 treballadors. En total, l'estadística fa referència a 7 llocs de producció que donaven feina a un total de 52 persones. Més tard, aquestes papereres es van convertir en fàbriques de filats, la qual cosa va originar una petita colònia de la qual encara queden vestigis, malgrat la desaparició de la darrera fàbrica.

Finalment, cal mencionar les adoberies, que eren poc nombroses a l'època moderna. En disminuir el tèxtil a partir del 1800 van començar a tenir més importància les fàbriques de pells. Tal com hem vist en el cas dels mitgers, els fabricants també procedien de la Garrotxa i la majoria eren olotins (Lluch, 1981). Podríem dir que al llarg del segle XIX, la fabricació de pells va anar adquirint cada vegada més importància.²⁹ No ha d'estranyar-nos que aquesta activitat arribés al segle XX amb molta més força que les altres, malgrat que avui en dia sigui residual.

A tall de conclusió

El desenvolupament de la indústria al Pla de l'Estany entre els segles XVII i XIX mostra una adaptació progressiva i una coexistència de diversos sectors, tot i les limitacions estructurals. Malgrat la competència de noves manufactures com el cotó, especialment en el cas de les

.....

²⁹ En les contribucions del 1854, l'industrial de cotó que paga més contribueix amb 120 rals, mentre que les fàbriques de pells en paguen respectivament 400, 300, 110, 90, 85 i 75. Llibreta de contribució de l'Ajuntament.

mitges, sectors tradicionals com la llana, el cànem i el lli van mantenir certa rellevància gràcies a la demanda local i a les relacions amb l'exèrcit. L'orientació de la comarca cap a l'agricultura a principi del segle xx juntament amb les dificultats energètiques i logístiques van influir en el creixement limitat del tèxtil en comparació amb altres regions catalanes. Ara bé, aquest escenari suggereix un procés industrial que, si bé incipient, va contribuir a l'economia regional fins a l'arribada d'innovacions més modernes i del qual s'han evidenciat diverses línies de continuïtat que mereixerien un estudi que s'escapa de l'abast d'aquest article.

BIBLIOGRAFIA

ABELLAN, J. A. (2009). «La indústria tèxtil a Banyoles». Revista *El Mirador*.

ALSIUS, P. (1872). *Ensaig històric sobre la vila de Banyolas*. Estampa de L. Obradors.

BARQUER, A.; CONGOST, R.; MUTOS-XICOLA, C. (2022). «El reto de reconstituir procesos migratorios. Diferentes modelos de migraciones francesas en la diócesis de Girona en la época moderna». *Revista de Demografía Histórica / Journal of Iberoamerican Population Studies*, núm. 40, p. 61-88.

BENAU, J. M. (1992). «Los orígenes de la empresa textil lanera en Sabadell y Terrassa en el siglo XVIII». *Revista de Historia Industrial*, (1), p. 39-62.

CARMONA, X. (1982). *Producción textil rural e actividades marítimo-pesqueiras na Galiza, 1750-1905*. Tesis doctoral: Universidade de Santiago de Compostela.

CLARÀ, J. (1979). «Relacions entre Banyoles i Salt a través de la indústria cotonera de mitjan segle XIX». *Quaderns de les Assemblies d'Estudis*, núm. 3, p. 173-81.

CONSTANS, LL. G. (1981). *Bañolas*. Edicions de la Comissió Pro-Homenatge.

DE ZAMORA, F. (1973). *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona: Curial.

FELIU DE LA PEÑA, N. (1683). *Fenix de Cataluña, antiguas grandezas y medios para renovarlas*. Barcelona: Imp. De Rafael Fíguero.

FERRER, LL. (2007). «Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials». *Estudis d'història agrària*, núm. 20, p. 17-68.

- (2009). «La industrialització de Catalunya: les fàbriques tèxtils del riu Cardener al segle XIX». *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, núm. 27, p. 321-366.

- (2011). *Sociologia de la industrialització de la seda al cotó a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 34.

- (2012). «El creixement divers de la Catalunya del segle XVIII. Protoindustrialització?» *Catalan Historical Review*, p. 195-209.

Galí, R. (2002). «Crédito comercial e inversió fabril. El "holding" Nadal i Ribó (1828-1875)». *Revista de Historia Industrial*, núm. 22, p. 45.

LLUCH, E. (1981). «La Revolució industrial a la Garrotxa (1777-1822)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 25, núm. 2, p. 193-230.

MAIXÉ-ALTÉS, J. C. (1988). «El mercado algodonero y la producción industrial en Cataluña (1780-1790)». *Pedralbes: revista d'història moderna*, núm. 8, p. 365-384.

MENDELS, F. (1972). «Proto-industrialization: the first phase of the industrialization process». *The Journal of Economic History*, pp. 241-261.

MUSET, A. (1989). «Protoindústria e indústria dispersa en la Catalunya del segle XVIII. La pañería de Esparreguera y Olesa de Montserrat». *Revista de Historia Económica-Journal of Iberian and Latin American Economic History*, 7(1), p. 45-67.

- NADAL, J. (1992); GIRALT, E. (1960). *La population catalane de 1553 a 1717. Immigration française et les autres facteurs de son développement*, París: SEVPEN.
- NADAL, J. (1992). *Moler, tejer y fundir. Estudios de historia industrial*. Barcelona: Editorial Ariel.
- OKUNO, Y. (1999). «Entre la llana i el cotó. Una nota sobre l'extensió de la indústria del cotó als pobles de Catalunya el darrer quart del segle XVIII». *Recerques: història, economia i cultura*, núm. 38, p. 47-76.
- PALMADA, G. (2021). «El ressorgiment dels molins drapers i el negoci de la llana a la Banyoles del s. XVI». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 62, p. 205-32.
- RUTT, R. (1987). *A history of hand knitting*. Tiptree: Anchor Press Limited.
- SANZ, E. (1998). «Els darrers anys de la farga de Banyoles». *Quaderns 18. Fargues de ferro i fargues d'aram. Història, geografia i aspectes tecnològics*, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.
- SERRAMONTMANY, A. (2016). Nivells de vida, dinàmiques socials i canvi històric. L'àrea de Besalú, 1750-1850. [Tesi doctoral sense publicar.]
- SOLÀ, A. (2004). *Aigua, indústria i fabricants a Manresa (1759-1860)*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages.
- TERRADAS, D. (1981). *Població i societat a Banyoles al s. XVIII*. Universitat Autònoma de Barcelona, no publicat.
- THOMSON, J. (2008). «La política del algodón en la España del siglo XVIII». *Revista de Historia Industrial*, núm. 36, p.15-44.
- TORRAS, J. (1984). «Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII». *Revista de Historia Económica / Journal of Iberian and Latin American Economic History*, 2(03), p. 113-127.
- TREMOLEDA, J. (coord.) (2000). *Història del Pla de l'Estany*. Girona: Diputació de Girona.
- VALLS-JUNYENT, F. (2003). *La Catalunya Atlàntica. Aiguardent i teixits en l'arrencada industrial catalana*. Barcelona: Eumo Editorial.
- VIDAL, J. (1925). *L'Estany de Banyoles. Llibre recreatiu, científic i històric*. Girona: Tipografia La Economica.
- VILAR, P. (1974). «La Catalunya Industrial: Reflexions sobre una arrencada i sobre un destí». *Recerques: Història, Economia, Cultura*, n. 3.
- VILAR, P. (1979). *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona: Edicions 62.

El teixit empresarial del Pla de l'Estany: passat, present i futur

BERGA, D.; BOIX, M.; XABADIA, À. (ed.)

Banyoles, CECB, 2025, pàgines 39-68 (Quaderns; 45)

Qui eren les filadores? Aproximació al treball tèxtil femení a la regió protoindustrial de la Garrotxa i el Pla de l'Estany, 1750-1808

Albert SERRAMONTMANY I HUGAS

Doctor en Història

Resum

En el si de l'economia agrària del Pla de l'Estany, així com de municipis veïns, tenia plena lògica que les dones es dediquessin a filar a temps parcial. La protoindústria tèxtil del segle XVIII, especialment pel que fa als sectors que no eren tan mecanitzats com el cotó (llana, lli i cànem), depenia de la força de treball de milers de treballador(e)s a domicili que acceptaven encàrrecs a mans. L'espai de relació on es produïen aquests tractes entre fabricant i empleats era el mercat setmanal instituït a Banyoles. Aquestes famílies es beneficiaven clarament dels ingressos extres obtinguts per aquesta via, que a més eren fàcils de combinar amb altres tasques relacionades amb les explotacions agropecuàries i el calendari del camp. Per això, les famílies l'estructura d'ingressos de les quals estava més estretament lligada a la terra (aquelles que vivien als masos i els petits propietaris de terres) eren, alhora, les que més producció de filat anual presentaven.

El coneixement que s'ha anat adquirint sobre indústria i manufactura abans de la revolució industrial és força extens d'ençà de la proposta teòrica de la protoindústria ja fa diverses dècades, tot i que el tema específic del treball a mans rural català és molt menys conegut que no el barceloní.¹ Un estudi d'aquest tipus per poblacions gironines és rellevant, ja que, deixant de banda diferències camp-ciutat, la recerca sobre manufactures d'època moderna ha anat posant de manifest que les seves característiques pròpies són més fàcilment comprensibles en una contextualització regional que tingui en compte aspectes agraris, socials i institucionals.² En aquest cas, ens preguntarem per la identitat de les filadores a la recerca de possibles divisions socials del treball (que consta que han existit en altres països), i per l'ingrés que obtenien de cara a estudiar l'impacte de la filatura com a ocupació secundària en la vida familiar del s. XVIII. L'estudi se centrarà sobretot en un sector tèxtil *tradicional* molt menys conegut que el de la llana: el del cànem i el lli, encara que també s'analitzarà la contractació per part d'un mitger olotí de mitjans de segle. Al llarg d'aquest capítol es demostrarà que la massa de dones mobilitzades per la filatura era realment gran i implicava bona part de la població, i que contra possibles primeres intuïcions, les dones vinculades als masos dedicaven més hores a la filatura que les dels treballadors i petits propietaris rurals. Aquest fet és significatiu, ja que si fins i tot dones que no estaven amenaçades per la pobresa s'esmerçaven a treballar per obtenir més ingressos, s'està en la línia de processos d'intensificació com els defensats per De Vries.³ Al llarg del treball es compararà aquesta situació amb altres casos europeus, i finalment s'intentarà oferir una explicació del perquè de les característiques pròpies de la contractació de treball protoindustrial a l'oest de la província de Girona, incloent tant aspectes familiars com de la realització d'aquestes feines en un context agropecuari concret.

Abans d'entrar a analitzar amb profunditat algunes fonts sobre la contractació de dones feta per dos empresaris del segle XVIII, es donaran les claus generals de l'evolució industrial de la província de Girona. Seguidament, vindrà l'anàlisi sobre les famílies d'origen d'aquestes dones i s'elucidarà quines d'elles ingressaven més que no d'altres. S'insistirà sobretot en la importància d'entendre aquestes activitats en relació amb la pluriactivitat practicada per les famílies rurals d'aquesta època.

.....

¹ Desitjo agrair els útils comentaris rebuts al xxv Seminari d'Història Econòmica i Social de la Universitat de Girona i al 8è Congrés de Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local. També m'agradaria agrair especialment a Julie Marfany que em fes avinent l'existència del fons de la fàbrica Colomer, i estendre el meu agraïment a Rosa Congost, Enric Sagué i Josep Portell, Roser Masgrau i Elise van Nederveen, pels seus suggeriments. Pel que fa a les fàbriques barcelonines és especialment interessant l'obra de Marta Vicente (Vicente, 1990, 1993, 2000). Pensem que moltes de les observacions que l'autora fa per a un entorn urbà també són aplicables al cas de les fàbriques rurals aquí estudiades.

² Proposta feta per Hudson a la introducció de l'obra col·lectiva (Hudson, 1989).

³ La tesi sobre l'interès per consumir que esperona les ganes de treballar que Jan de Vries va presentar és la de 1994 en un article al *Journal of Economic History*, malgrat que més tard ha publicat obres per oferir-hi altres matisos o angles (De Vries, 1994b).

Indústria a la província de Girona

El nord-est català havia estat centre d'artesania tèxtil durant segles abans de desenvolupar una indústria rural, segurament cap a començaments del segle XVIII.⁴ Aquesta indústria es trobava majoritàriament a la part occidental, lluny de la costa, per raons que explicarem més endavant. Ja a l'època medieval, Banyoles, una de les principals viles de l'àrea, tenia un important sector de paraires, tintorers i blanquers. Aquests eren, en major o menor mesura, també presents a la majoria de les altres viles, especialment en el que avui en dia constitueixen la Garrotxa i el Pla de l'Estany. Girona era anomenada la capital del drap a finals del segle XVII (Torres, 2001). Sobre la base d'aquest rerefons, i durant el segle següent, es va desenvolupar un sistema de treball a mans.⁵ Fins a mitjans del segle XVIII, però, els comerciants oferents de treball (*verlagers* en la terminologia de la teoria de la protoindustrialització) tendien a produir només per a mercats regionals. La producció excedia, però, els marcs gremials i molts petits artesans emprenedors donaven feina domèstica a les dones. En aquest article, aquest rol està exemplificat per Barthomeu Roca, un moliner i fabricant de mitges de la ciutat d'Olot. Més tard, l'escala de la producció va incrementar-se, i molts dels seus organitzadors eren rics mercaders que tenien contacte amb mercats extraregionals, que esdevenien la major font de demanda. L'exemple, en el nostre cas, seria el protagonista de l'article, el comerciant i fabricant Jeroni Colomer, de la vila de Banyoles.

El procés d'expansió industrial estava fortament relacionat amb altres transformacions que ocorrien contemporàniament en el dinàmic segle XVIII, i era comparable a canvis en altres llocs d'Europa, com podrien ser l'àrea d'Arden —prop de Birmingham, Anglaterra— (Skipp, 1978), o la parròquia de Belm, al nord-oest d'Alemanya (Schlumbohm, 1992). Per tant, proposem seguir l'esquema general de Skipp per tal d'explicar-ho: després de la Guerra de Successió hi hagué a l'àrea un fort creixement demogràfic. Per exemple, la vila de Banyoles va multiplicar la seva població per dos, tant per causes naturals com per la migració des de parròquies rurals (Ferrer i Alòs, 2016, p. 31).⁶ Si bé aquest procés, especialment fort abans de la segona meitat de segle, va poder produir una resposta de caire malthusià, com Skipp argumentava, els homes no són

.....

⁴ (Lluch, 1981) ofereix una visió, encara que sense actualitzar, d'aquest procés. La mancança de l'aproximació de Lluch és que fa més de 40 anys se centrà en una aplicació excessivament estricta de la teoria clàssica de la protoindustrialització: semblava esperar-ne que encaixés perfectament al cas estudiat, quan s'ha anat veient que la història no és tan lineal. Clarament posa molt èmfasi en el sector llaner i especialment en els paraires de llana, dels quals abans es proposava que tenien la missió històrica de preparar el terreny a la fàbrica. Avui en dia, però, es coneix la necessitat d'integrar les històries dels diversos sectors industrials en una narració no teleològica. Així, per exemple, en l'obra de Puig i Reixach trobem les necessàries referències a la llana i el cotó (Puig i Reixach, 1988, 2005) però també mencions a altres sectors que foren rellevants (Puig i Reixach, 1996, 2011). Pel que fa a la conveniència o no de seguir fent esment al concepte de protoindustrialització proposat originalment per (Mendels, 1972), vegeu (Marfany, 2010).

⁵ Desenvolupament que sorgeix de la lògica de recuperació dels problemes soferts per la indústria catalana abans de la segona meitat del segle XVII (Duran, 2003).

⁶ L'article de Llorenç Ferrer de 2016 suposa una actualització i revisió de les dades de Terradas de l'any 2000. Si bé les darreres investigacions han tendit a suavitzar o reduir els càlculs anteriorment proposats per Terradas, s'ha de dir que el creixement de Banyoles segueix sent impressionant (Terradas, 2000, p. 425-427).

víctimes passives de les pressions demogràfiques, sinó que intenten de respondre-hi de tal manera que hi ha moments en la història en què «el fre malthusià no frena» (Skipp, 1978, p. 94). Per aquest autor, qualsevol comunitat respondrà a estímuls d'aquest tipus prenent mesures, encara que aquestes puguin ser diferents en cada regió per qüestions com ara el medi, el marc de drets de propietat, les relacions socials, etc. En el seu cas, com en el que ens afecta, va implicar canvis en la metodologia i l'orientació dels cultius agraris i l'expansió de les activitats industrials. Caldria fer esment que el sistema d'hereu porta al fet que la societat no es reproduïx seguint l'estructura socioprofessional anterior, sinó que un increment de població implicava un increment de persones sense gaire terra —aquells mateixos habitants del món rural que Saguer, per al segle XIX, va definir com a incapaçs de sobreviure solament d'activitats agràries.⁷ Amb la manca d'emigració significativa en el període estudiat, cal assumir que un increment d'oportunitats econòmiques havia compensat la població addicional que no tenia terra suficient. Tal com indica Thirsk, el sorgiment d'una regió protoindustrial requereix una població suficientment pobra com per necessitar treball assalariat o domèstic, però no tan pobra com per sofrir privació seriosa o considerar l'emigració (Thirsk, 1961). I encara més: si aquestes condicions es compleixen, és fins i tot possible que alguns grups de petits propietaris rurals trobin possibilitats de millora del nivell de vida i acabin realimentant el creixement pel costat de la demanda. Així, Skipp mateix considerava que molts habitants havien estat proletaritzats per la protoindústria, però quan en va observar les condicions de vida material més aviat va tendir a pensar que aquestes havien millorat respecte a una època anterior de menys densitat de població i menys activitat econòmica (Skipp, 1970, p. 110–111). La regió de Girona al segle XVIII creava opcions de millora a través d'oportunitats diverses com ara el contracte d'emfiteusi perpètua (que permetia l'accés a terra sense massa capital inicial), l'arrendament d'horts, l'increment de l'explotació de boscos i turons (tant per a vinya com per a cultius artiguers), la construcció i l'engrandiment d'habitatges, i algunes especialitzacions i intensificacions que estaven apareixent en la producció de certs béns com ara el vi, el suro, l'oli d'oliva, la llana, els teixits de canem, etc. en una conjuntura de creixement de preus agraris i de connexions comercials interregionals (Garcia Espuche, 1997; Martínez Shaw, 1981; Puig i Reixach, 2017; Serramontmany, en premsa; Soler, 2017).

Nogensmenys, la protoindústria tèxtil gironina va ser rellevant quasi únicament a les comarques occidentals, les de la Garrotxa i el Pla de l'Estany. Això passa en tant que, en l'esmentat context d'expansió, l'orient provincial principalment escull l'especialització en vinya, olivera, alzina surera o fins i tot arròs (amb l'excepció, això sí, del massís de Salines-Bassegoda que, de fet, aleshores estava administrativament adherit a Besalú). Les raons per aquesta especialització divergent són probablement mediambientals: a l'occident, i agafant fins i tot part de la comarca del Gironès, aquestes especialitzacions eren de mal adoptar, ja que el terreny muntanyós, els hiverns freds i el clima generalment més plujós feien que en sortissin vins de força baixa qualitat, que ni tan sols la mateixa gent del lloc apreciava gaire i preferia, en la mesura del possible, importar-ne (Llongarriu i Montsalvatge, 1990; Puig i Reixach,

.....
⁷ Aquesta és la conclusió obtinguda dels exercicis de càlculs que es publiquen en (Saguer, 2005).

2012). Per tant, la viticultura hi disminueix al llarg del segle XVIII.⁸ A més a més, el mercat de la terra a l'occident de la província era quelcom menys actiu, i abans que res era difícil obtenir-hi drets de llarga durada, que es limitaven sobretot a cessions per pocs anys (Serramontmany, 2012). Per altra banda, el capital humà de la part occidental estava força familiaritzat amb la manufactura tèxtil, i era capaç d'atreure artesans i comerciants francesos, els quals van complementar els comerciants i traginers autòctons.⁹ Aquests darrers eren bons coneixedors de les xarxes comercials del seu temps i havien acumulat un capital significatiu aprofitant les oportunitats de comerç que van sorgir des de les darreries del segle XVII.

La cronologia de la indústria a la província vindria a ser la següent: a inicis de segle XVIII Olot esdevé el principal centre tèxtil, comença a créixer i es converteix en la ciutat més poblada del que és l'actual província de Girona a mitjan segle XVIII. Des de la dècada de 1750 Olot desenvolupa especialment les indústries llaneres, mentre que Banyoles es concentra més en el cànem. En algunes viles, els artesans locals s'enriqueixen prou com per convertir-se en petits empresaris manufacturers. La dècada de 1770 implica un increment del nombre d'establiments que tenen diversos telers i la introducció del cotó. Els avenços en tècniques de tint permeten el sector de les indians, i a les mitges de llana se'ls afegeixen les mitges de cotó. 1774 és l'any de la introducció del teler de mitges de cotó a Olot (Puig i Reixach, 1988). Només cinc anys més tard, el 1779, Francesc Ametller desenvolupa el teixit de cànem fins al nivell de poder competir en qualitat amb productors neerlandesos (Constans, 1987; Terradas, 2000). A la dècada de 1780 els inversors d'Olot i Tortellà estenen la producció de cotó a altres viles i pobles, de vegades per tal de guanyar més accés a l'energia hidràulica. A Banyoles, comerciants importants s'orienten cap als contractes militars. De 1793 a 1795 i de 1808 a 1814 les accions bèl·liques de la Guerra Gran i la Guerra del Francès actuen com a fre de la producció industrial. Per a alguns sectors, com el del cotó, la també contemporània guerra amb el Regne Unit és un problema seriós, mentre que altres (com el del cànem o el lli) s'adapten més fàcilment a aquesta conjuntura.¹⁰ El segle XIX serà, però, clarament un mal segle per a la indústria olotina comparada amb altres centres catalans. Hi va haver emigració de treballadors i industrials fora la comarca, i alguns comerciants van reinvertir el seu capital en terres (Simón, 1993; Terradas, 2000, p. 449). Com va demostrar De Bolós, la recuperació es veurà novament afectada pel greu clima d'inseguretat creat a la Garrotxa per la Primera Guerra Carlina, ja que el partit de Carles de Borbó bloqueja intencionadament diversos anys moltes fàbriques olotines, i en general per altres factors polítics similars que fan que l'economia es desenvolupi en un clima d'inseguretat. Però per explicar la decadència cal tenir en compte encara dues causes de fons més. El fet que

.....
⁸ (Terradas, 2000) (Bolós Capdevila, 1977) Només tornarà a augmentar, i de forma considerable, entrada la segona meitat del segle XIX quan la filloxera afecti França i no Catalunya, moment en què la conjuntura permet trobar demanda fins i tot per als vins dits verds o petits garrotxins, almenys fins que la plaga n'elimini al seu torn quasi tot el rastre i sense que mai més se n'hi hagi tornat a plantar amb fins comercials. (Llongarriu i Montsalvatge, 1990).

⁹ (Puig i Reixach, 1988; Terradas, 1985; Torrent, 1977) i pel rol del sistema educatiu en formar professionalment filadores, vegeu (Puig i Reixach, 2010).

¹⁰ Així, com ja havíem apuntat a la nota quatre, la indústria en general té una evolució més complexa i amb més subsectors tèxtils que no el pas lineal i més clarament definit de llana a cotó.

els industrials olotins no rebessin la infraestructura de comunicacions que deien necessitar i sol·licitaven fins al segle xx (la carretera Olot-Vic, començada el 1848 i acabada tot just el 1926, i la carretera o bé un projecte de canal navegable entre Olot i Figueres), i el problema que, com que havien de comerciar sovint passant primer pels ports de cabotatge de l'Empordà abans no embarcaven cap a les colònies, tenien desavantatges provocats per intermediaris que podien eliminar (amb una integració vertical cap endavant) si optaven per traslladar-se de província, més a prop de les comunicacions marítimes i el centre de negocis.¹¹ A la segona meitat del xix, l'economia garrotxina ofería poques esperances en el terreny industrial, tot i que va viure un breu flirteig amb la vinya: entre les dècades de 1870 i 1890 aproximadament, els alts preus del vi provocats per la fil·loxera a França van estimular una oferta de vins verds o petits, de molt baixa qualitat, i que va desaparèixer definitivament amb l'arribada de la plaga a terres catalanes. En canvi, entre 1890 i 1914 la indústria es va tornar a assentar definitivament a la zona gràcies als avenços de l'electricitat, l'interès en les colònies industrials, l'arribada del ferrocarril i altres causes. En tot cas, aquests darrers ja són desenvolupaments que queden lluny de la cronologia que ens hem proposat.

Hi ha diverses fonts que ens permeten seguir l'evolució de la producció tèxtil a Banyoles. El 1747 la vila tenia 125 telers, 60 per a lli i 65 per a cànem (Terradas, p. 449, 2000). El 1790, el viatger Francisco de Zamora va passar per la vila i va descriure el panorama que veiem a la taula 1.

La taula I mostra com Colomer era, de llarg, el més important dels fabricants de Banyoles, i com, quan De Zamora va visitar el poble, hi havia més producció de lli i cànem que no de cotó, i que aquella havia passat de 125 a 159 telers en 43 anys. De fet, la ciutat d'Olot i el poble de Tortellà dominaven el cotó amb aproximadament 600 i 100 telers llistats el 1789 en comparació amb els 80 llistats per De Zamora el 1790 a Banyoles. En el cas de la fàbrica Masmitjà-Serratosa, el fill del fundador de la companyia menciona 17 telers el 1802 en comptes dels 15 de dalt, especificant que 8 eren per a mitges i 9 per a indïanes.¹² En el cas del cànem, cal dir que l'evolució era molt probablement també positiva, perquè Lleopart (que més amunt és llistat com a fabricant de cotó) llogava 700 filadores l'any per a cànem i lli, a més a més de les seves

.....

¹¹ Si bé s'han esmentat, de vegades, altres causes que més aviat serien conseqüències: popularment hi ha qui fa esment de la manca de carbó mineral al territori, però de fet seria un problema relacionat amb la manca de bones infraestructures de comunicació. Walton a (Hudson, 1989) argumenta que va ser essencial que les comunicacions entre Manchester i Liverpool fossin millorades amb carreteres i canals per explicar el pas d'una arrencada industrial al creixement econòmic sostingut. Per altra banda, Barnosell a (Gutiérrez Martínez & Abad Arbússé, 2008) crida l'atenció sobre problemes de minifundisme industrial. No obstant això, en obres com (Ros Massana, 1999) i (Berg et al., 2002) s'indica que la suposició que la petita empresa estigui sempre en desavantatge davant de la més gran és, com a mínim, controvertida. Concretament, en la darrera s'indica que abans de la segona meitat del segle xix (quan les economies d'escala van triomfar clarament), en contextos de fortes fluctuacions d'oferta i demanda, la petita empresa es mostrava més adaptable i robusta. Ja que l'economia espanyola de l'època tendia a ser precisament de fortes fluctuacions, per la successió habitual de crisis econòmiques i polítiques, és probable que la importància de la petita empresa a la Garrotxa fos, de nou, conseqüència i no causa. Finalment, (Terradas, 1985) va estudiar com les queixes de la dècada de 1860 dels industrials cap a les expectatives salarials dels empleats no eren una font del problema, sense oblidar que la cronologia de la decadència manufacturera olotina del xix és anterior a aquestes dates. Sobre la qüestió de les infraestructures en la història de l'Estat espanyol: (Bel, 2011).

¹² Arxiu Històric de Girona: oficina notarial Ba-2. Notari: Joseph Pujol, 21/05/1802, 109-111.

Companyies de mitges de cotó i/o indians	Telers
Ramon Fages	12
Esteve Masmitjà i Serratosa	15
Jacint Domènech	22
Joan Gratacós	6
Josep Frigola	7
Francesc Lleopart	10
Dos productors francesos conjuntament	8
Companyies de llenços (lli – cànem)	Telers
Jeroni Colomer	29
20 altres fabricants	130

Taula 1. Telers per fàbrica segons Francisco de Zamora l'any 1790 (De Zamora, 1973). Font: elaboració pròpia.

activitats cotoneres, i de fet tenia un total de 32 telers i no pas només els 10 llistats més amunt per al cotó. Això indica que la nova fibra no va substituir immediatament les que ja hi havia. De fet, diversos autors han apuntat que el creixement demogràfic i l'augment del consum tèxtil compensaren, durant un període considerable, l'interès creixent per l'embolcall de la llavor de cotó.¹³ Tot just el 1856, quan les fonts impositives oficials indiquen 92-98 telers de cotó i 29-35 de cànem i lli, podem realment parlar d'una substitució. Arribat aquell any, Banyoles era ja el darrer lloc de la província que seguia important cànem per tal de produir-ne tèxtils.¹⁴

El cas de Barthomeu Roca, moliner i fabricant de mitges de llana

El 1754 es fa inventari dels béns arran de la defunció d'un olotí implicat en diverses activitats econòmiques (de fet, la pluriactivitat era la norma de l'època), que incloïa un resum de les seves relacions amb diverses filadores, dones que feien mitja, i productores de mitges.¹⁵ Roca, que vivia al carrer Bellaire d'Olot, tenia en morir 115 dones treballant des de casa per a ell. Concretament, 69 filaven estam¹⁶, 39 en tenien de filat a casa (no sabem si era un pas intermediari), i 7 feien l'acabat de la mitja en si, donant-hi la forma de la cama amb models de fusta (les mitgeres). Òbviament, aquesta indústria proliferava millor abans del cotó i de les

.....

¹³ Es troba evidència d'aquesta afirmació a (Ramos, p. 148, 2003; Torra, p. 103, 1999); i sobre la complexitat del pas cap al cotó, a (Hudson, 2009).

¹⁴ Banyoles importava aleshores una mitjana de 25.000 quilos anuals, als quals caldria afegir la producció autòctona. Que en aquell any la vila seguia fabricant aquests productes s'esmenta a (Terradas, p. 155, 1985).

¹⁵ Arxiu Comarcal de la Garrotxa: notaria d'Olot. Notari: Francesc Padròs, 07/04/1754, 217-216.

¹⁶ Bri de llana llarga, fina i pentinada que servia per a fer drap, estamenyes o mitges.

millors màquines per a la mitgeria, que van reduir la necessitat de dones. No queda clar si aquest empresari també implicava alguns artesans en el seu negoci, però semblaria que sí, ja que a la seva botiga li devien diners teixidors, blanquers i tintorers, entre altres (els crèdits en contra no se solen mencionar als inventaris). D'aquestes 115 dones, 33 també es presentaven identificades per lloc de residència, la qual cosa ha permès la confecció del mapa de la figura 1.

Tal com es pot veure, fins i tot per a un petit productor de mitges d'estam de 1754 l'àrea de reclutament era considerable. Per ser més exactes, Sant Salvador de Bianya (al nord-est) és a 14 km d'Olot; el veïnat de Nostra Senyora dels Arcs, al costat de Santa Pau, a l'est, és a 10 km, i les Planes d'Hostoles (sud-est), és la vila més allunyada, a 21,5 km. Val a dir que els camins rals (dibuixats en vermell al mapa) semblen importants de cara a entendre com s'expandien les àrees de reclutament de la indústria al territori. Val la pena mantenir aquestes xifres en ment

Figura 1. Filadores i mitgeres amb residència coneguda en l'inventari de Barthomeu Roca. Font: elaboració pròpia.

perquè, encara que més avall veurem que el nostre altre manufacturer, Colomer, contractava una mitjana de 896 dones per any, l'àrea de reclutament no creixia pas més que aquest radi d'uns 22 quilòmetres. Per altra banda, les diferències entre Roca i Colomer exemplifiquen bé l'evolució experimentada per la indústria rural. Si bé a la dècada de 1750 veiem un home que subcontractava la major part de la producció en forma de treball a mans, més tard veiem l'exemple d'una companyia que concentrava alguns processos més (teixir i tenyir), i que també acceptava operacions encarregades per altres manufacturers, de manera que servia no sols un mercat local, sinó també un d'extern (les colònies). En aquest canvi de paradigma, és possible reconèixer-hi el mateix patró descrit per Torras per a la família manufacturera dels Torelló per a aquella altra àrea de protoindústria que era Igualada (Torras, 2009). Malgrat tot, tant en un cas com en l'altre seria més adequat parlar d'una organització de tipus *Verlagssystem* que no aquelles descrites sota l'epígraf *Kaufsystem*.

La Companyia Colomer i les seves filadores

La vila de Banyoles, com s'ha dit, tenia companyies que dirigien fàbriques de tipus preindustrial per a dos sectors tèxtils separats: el del cotó i el del lli. Nogensmenys, aquests sectors tenien una cosa en comú: tots dos tenien l'exèrcit colonial espanyol com un client important al qual subministrar tendes, camises d'infanteria, folros de casaca, cobertes de màfega, mitges de cotó, etc. Aleshores, Jeroni Colomer apareixia sovint com l'individu més important d'entre el grup de manufacturers que actuaven com a contractistes per a aquest mercat a través de la ciutat de Barcelona. També tenia un agent a l'Hospitalet, el qual li remetia compres de la important producció de cànem que el delta del Llobregat tenia en aquella època. Hem de recordar que aquesta era la regió productora de cànem de major qualitat de Catalunya, i que dintre d'Espanya només quedava en segon terme si la comparem amb els cultius valencians (Ronquillo, p. 572-573, 1851). Colomer també importava cotó filat de Malta, en principi per produir bombasins,¹⁷ però també per a teixits basats en barreges de lli i cotó, força comuns en llençols i camises. Els teixits purs de lli, per altra banda, més aviat s'orientaven cap a mercats regionals.

El nostre fabricant utilitzava almenys 29 telers el 1790. La llibreta indica que el 1810 contractava 19 teixidors. Podríem assumir que es referia a contractar productors externs, la qual cosa eleva el nombre de telers a cap a 48, però tenint en ment que la llibreta de teixidors s'escriu en temps de guerra a la província, fet que no era gaire propici per als negocis, és molt més probable que no estigués utilitzant la seva plena capacitat productiva. Per contra, el present article es basa en la llibreta de filadores feta entre 1798 i 1804; per tant, en un moment de recuperació del conflicte de 1793-1795. Com que la mecanització de la producció tèxtil de cànem i lli va haver d'esperar fins al segle XIX, la companyia requeria centenars de dones i nens de les àrees circumdants per alimentar els seus telers. Per tal de mantenir organitzada aquesta força de treball, es va redactar la llibreta. Llistava les filadores per nom, data i lloc de residència i indicava quines matèries primeres havien rebut. Una línia horitzontal lligant cada dona amb la

.....

¹⁷ Tela basta de cotó amb pèl en un costat.

feina que se li encarregava era cancel·lada amb una línia vertical cada cop que el fil era entregat a la fàbrica. Si es considerava necessari, s'hi afegia informació extra per tal de distingir gent amb noms similars, com ara l'ofici d'ella o del seu marit, l'estat civil o el carrer o veïnat o barri de residència. De vegades també trobem notes al marge destinades a recordar esdeveniments o característiques d'interès per al fabricant; per exemple, si una filadora no havia entregat tot el material esperat, judicis sobre la qualitat del seu treball o advertències sobre filadores que havien intentat frau (les anomenades trapasseres). El total de fil filat apareix a la taula 2.

	TOTAL	Cànem clarell		Cànem cordellat		Lli	
Any	Filadores	Lliures/ filadora	Total (Lliures)	Lliures/ filadora	Total (Lliures)	Maços/ filadora	Total (Maços)
1798	1.039	6,31	1.596,75	6,45	2.013,83	3,46	1.642
1799	926	5,93	1.322,08	8,23	3.093,25	4,04	1.321
1800	518	7,50	1.717,75	9,81	28,34		0
1801	905	8,59	2.851,67	14,14	7.875,50		24
1802	1.226	7,33	1.268,83	8,73	2.934,83	3,32	2.378
1803*	764	6,43	713,75	10,58	1.947,42	2,11	989
1804*	2	4,88	9,75		0		2

Taula 2. Producció total i per filadora per als tres tipus de fil. Notes: Lliura (com a mesura de pes) equival a 400 grams. Anys de dades incompletes marcats amb asterisc. Font: elaboració pròpia.

En aquesta taula, les xifres de producció anual per filadora no es refereixen a la contractació anual, sinó al nombre de dones efectivament emprat per a aquella tasca específica (perquè no totes les dones treballaven tots tres tipus de fil). Val la pena apreciar que, malgrat que generalment ens referim a la feina de les dones, dels 1.738 individus que apareixen a la font durant aquests sis anys, el 99 % en són, però 18 són homes. No es tractava de tasques puntuals: veiem que alguns d'aquests homes apareixen repetidament, però amb tota seguretat es tractava de nois de curta edat que ajudaven l'economia familiar (Simon i Tarrés, 2021, p. 155-156). La contractació d'homes per filar a Catalunya podia ser anecdòtica, però era usual en altres llocs, per exemple a Holanda o en alguna altra regió europea (Hudson, 1989; Van Nederveen, 2008, 2010). Al final, cada societat crea normes pròpies de caràcter històric a l'hora de definir els rols i professions més comunament associats al gènere.

El treball domèstic —aquell habitual en la protoindústria— tenia un sol avantatge i, alhora, desavantatge: una elevada flexibilitat de la força de treball. Cada any Colomer podia adaptar el nombre de filadores a la producció requerida, que sembla variar en resposta a les comandes o a la demanda, ja que el tipus de fil produït varia al llarg de la mostra. Per altra banda, els treballadors també adaptaven la seva oferta de treball a les estacions. Per exemple, es

veu que les filadores del municipi de Banyoles filaven aproximadament el mateix cada mes, excepte el març, l'agost i el setembre, que produïen només la meitat de l'habitual, i el maig, que produïen el doble. Es coneix que la protoindústria es basava en el baix cost d'oportunitat del treball femení: per exemple, en moments d'ociositat parcial, que passaven fent de pastores, però també hi havia moments que se les necessitava per a l'agricultura, i les fàbriques rebien menys fil. Aquest fenomen ja s'havia descrit per a altres sectors similars presents a la província de Girona, com ara la manufactura empordanesa de taps de suro, pel que fa a les fases que implicaven treball domèstic (Alvarado i Ros, 2006) o per a la província de Barcelona (Vicente, 2000). Generalment, la disponibilitat d'aital força de treball depenia també, doncs, de la manca d'alternatives ocupacionals més interessants.

Els orígens socials de les filadores

A priori, hom podria esperar que la filatura es limitava, gairebé exclusivament, a les famílies relativament pobres, mentre que les dones més riques es dedicaven al lleure i a les ocupacions domèstiques. Així, com més necessitada d'ingressos fos aquella família, més filaria, i potser els propietaris de masos (classes mitjanes i altes) fins i tot aspirarien a millorar el seu estatus social mantenint les seves esposes fora del mercat laboral. Una imatge força diferent és la que presenta (Schlumbohm, 1992) per a una regió productora de llenços del nord-oest d'Alemanya, que, tal com es diu a la introducció, va tenir una evolució comparable a la de l'occident de la província de Girona. Per ell, «The specific agrarian social system of the region [...], was not dissolved by proto-industrialization but only reshaped. The seasonal character of the linen industry, with its lack of a social division of labour, was so closely interwoven into the agrarian system that the holders of real property remained unchallenged in their predominance. What is more, they came to prevail even in the field of rural industry. Thus, unlike many other proto-industrial regions [...], the landless class [leaseholders] did not become more or less emancipated from the hegemony of propertied peasants.»¹⁸ En aquesta secció, diverses fonts són utilitzades per tal d'identificar els orígens geogràfics i d'estatus socioprofessional de les dones llogades per Jeroni Colomer, amb l'objectiu de veure quina d'aquestes dues visions reflecteix millor les característiques de la divisió del treball a Catalunya.

El 1795 l'administració del Corregiment de Girona va fer un cens de tots els homes majors de 16 anys i de les vídues que actuaven com a caps de família per a totes les poblacions que romanien sota el control de la monarquia, amb l'objectiu de finançar el seu esforç bèl·lic contra la Convenció Francesa.¹⁹ Aquesta font, de manera similar a la llibreta de filadores, situava la

.....

¹⁸ Es pot traduir com «el sistema social agrari específic de la regió [...] no va ser dissolt per la protoindustrialització sinó simplement reformat. El caràcter estacional de la indústria del lli, amb la seva manca d'una divisió social del treball, estava tan interrelacionat amb el sistema agrari que els posseïdors de propietat real es van mantenir indiscutits en el seu predomini. És més, van arribar a imposar-se fins i tot en les indústries rurals. Així, a diferència d'altres regions protoindustrials, la classe sense terres que depenia d'aquests no es va emancipar ni més ni menys de l'hegemonia del pagès propietari». (Schlumbohm, 1992, p. 196-197).

¹⁹ L'Arxiu Municipal de Girona (AMGi) conserva els volums d'aquest *Llibre de l'Armament* de 1795.

gent en llistes nominals per població. Creuar-les permet comprendre millor la divisió social del treball. El primer pas consistirà a definir la zona geogràfica en la qual la Companyia Colomer reclutava filadores, i a escollir les mateixes poblacions per al *Llibre de l'Armament* de 1795. Sobre la base de la divisió municipal actual, el resultat per al nombre de filadores es presenta a la taula annexa al final de l'article.

Veiem a la taula annexada al final de tot de l'article que, per a la fàbrica situada a l'oest de la part medieval de Banyoles (al barri dels Turers), la meitat de les filadores es concentrava als municipis de Canet d'Adri, Cornellà del Terri, Vilademuls i Banyoles mateix. Agafant aquestes 4 poblacions i només 8 d'addicionals tenim el 82 % de les dones llogades, amb els 32 municipis restants que representen el 18 % restant. Un aspecte interessant d'aquest exercici és que qüestiona la idea usual que la protoindústria només era rellevant en municipis muntanyosos, quan el primer lloc l'ocupa Cornellà del Terri, un dels pocs que no permet dubte sobre el seu caràcter d'àrea de plana i d'agricultura de regadiu.²⁰ Un altre cas interessant és el de Cervià de Ter, un municipi de plana en el qual la rellevància de la indústria sol ser considerada només diverses dècades després, la qual cosa suggereix que l'impacte econòmic del sector secundari al segle XVIII era més gran del que es tendeix a pensar, i molt associat a les zones més agrícoles. En un radi de 22 km al voltant d'una empresa tèxtil, podem assumir que sistemàticament hi trobarem gent complementant els seus ingressos amb treball domèstic. El mapa coincideix amb les poblacions que es pensa que més comunament interactuaven amb el mercat setmanal històric de Banyoles dels dimecres. Això fa pensar que aquest mateix esdeveniment setmanal era aprofitat pels fabricants per donar el treball a mans. No devia ser només un mercat amb fins comercials, sinó també laborals. Finalment, si l'àrea de reclutament es projecta sobre un mapa (vegeu la figura 2), apareix un patró: la major part de les dones venien del sud-est, sud i sud-oest del punt central. Una possible explicació per a aquest fenomen és que les persones que residien a prop de diverses viles amb fabricants i amb mercats setmanals podien accedir a més oportunitats laborals. Així, al voltant de Besalú, Mieres o el massís de Salines-Bassegoda (indicats amb cercles al mapa), hi devia haver molta més competència per part d'altres empreses que cerquessin filadores. Algú que vivia a Sant Miquel de Campmajor s'havia de desplaçar menys distància per recollir feina de filatura de Besalú que algú que viva a Canet d'Adri o Vilademuls; per tant, aquests darrers es veien molt més inclinats a acceptar la feina a mans que els oferien a Banyoles. El mercat d'aquest treball es segmentava geogràficament. Si el mercat de Girona, la capital, no incidia en aquest esquema proposat és perquè en aquell moment els pocs fabricants que encara tenia la ciutat utilitzaven filatura de cotó mecànica en comptes de treball a domicili (Clara i Resplandís, 1984; Thomson, 2003). Per altra banda, no es pot negar que l'experiència prèvia de la ciutat com a centre llaner havia deixat enrere una herència de capital humà per al possible benefici d'emprenedors del tèxtil, encara que, per

²⁰ Ens referim aquí a les visions clàssiques de la teoria de la protoindustrialització que esmenten que aquestes activitats manufactureres són d'esperar en àrees d'agricultura de terres marginals, fonamentalment formades per economies pastorals, pensant que aquestes coincidiran amb àrees sense terra camps i forts desnivells. No obstant això, ara sabem que hi ha factors institucionals que faran que no sigui una qüestió simplement geogràfica o mediambiental. Per un exemple, vegeu el capítol dedicat a Escòcia en (Hudson, 1989).

contra, és important de recordar que les fonts mostren que, tant en el cas de Banyoles com en el de Girona (llocs en què trobem detallats a la comptabilitat conservada els carrers i barris de residència de les dones contractades), les filadores venien en molta més proporció de les parròquies rurals o les barriades que no de l'espai urbà en si.

El creuament d'aquestes dues fonts presenta un petit problema: el *Llibre de l'Armament* de 1795 exclou 10 municipis dels 44 amb dades representats a la figura 2. Afortunadament, aquests representen només el 4,26 % de les filadores llistades, així que l'exercici que hem proposat no en resulta greument afectat. Darrere d'aquest mapa, tenim la figura 3, que presenta l'estructura socioprofessional de l'àrea susceptible d'estudi el 1795, i mostra la distribució de 5.901 caps de família.

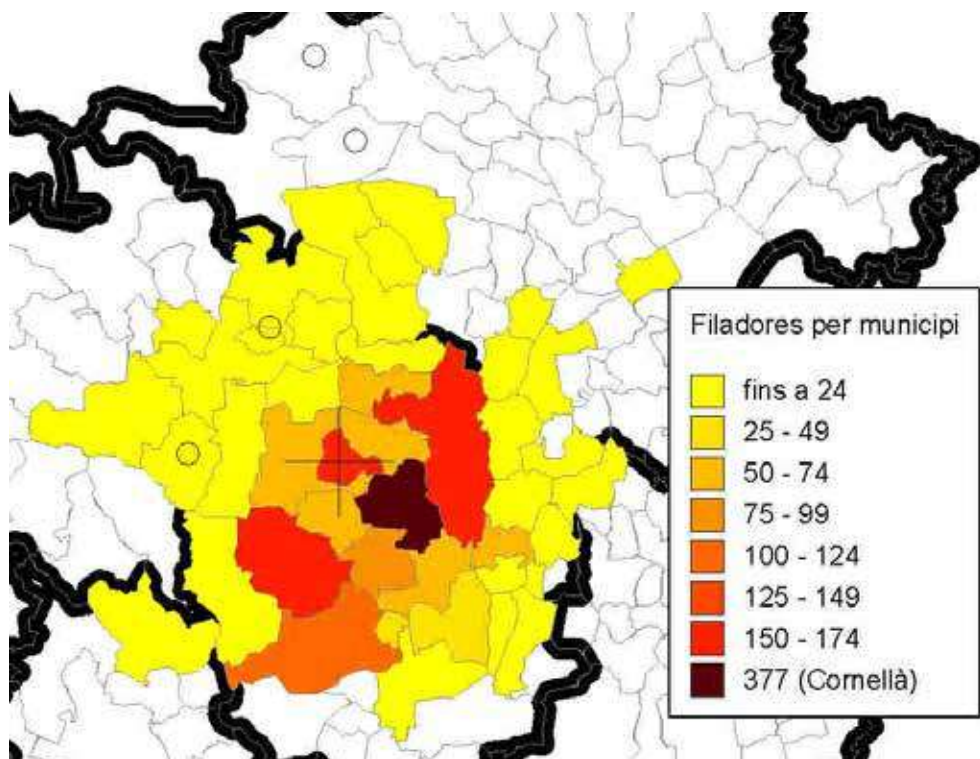

Figura 2. Residència de totes les filadores contractades per Jeroni Colomer, 1798-1803. Font: elaboració pròpia.

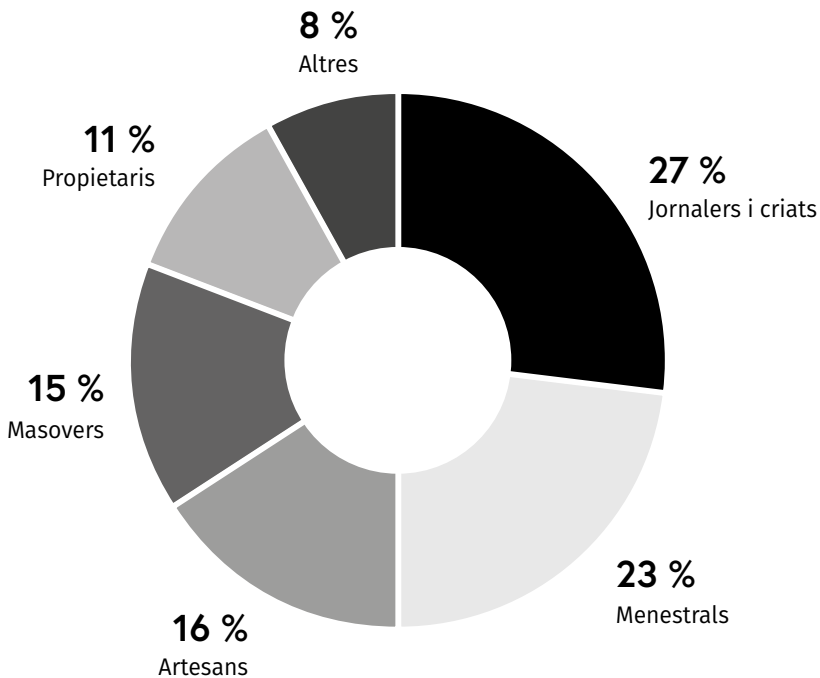

Figura 3. Caps de família per professió al radi d'acció de la fàbrica. Font: elaboració pròpia.

Se'n desprèn que les activitats tèxtils se situaven en una població el 50 % de la qual (treballadors, criats i aquells petits propietaris que a la regió de Girona hom anomenava menestrals) sens dubte necessitava ingressos addicionals a aquells obtinguts cultivant la seva pròpia terra, i el 50 % restant comprenia un quart de la població que vivia en masos i un 16 % de famílies artesanes (un nombre força elevat).²¹ Seguidament hi ha l'opció de creuar nominalment les dues fonts per tal d'identificar els orígens socials de les filadores. Per a aquelles viles incloses al llibre, el mètode va ser el de creuar els cognoms de les filadores amb els dels caps de família que vivien al mateix poble. En aquells casos en què hi ha diverses famílies amb el mateix cognom, de vegades la llibreta de Colomer ofereix informació suficient per identificar quina d'elles és. Si no, hi ha dues possibilitats: si totes les famílies amb el mateix cognom a la mateixa població pertanyien a la mateixa etiqueta professional (de 6 possibles), es feia un enllaç a una d'elles de forma aleatòria perquè el resultat de l'exercici no canvia. Per contra, si els caps de família tenien ocupacions diferents, aleshores aquesta filadora era omesa de l'exercici. A través d'aquest procediment, el 50,4 % de les 1.734 han estat identificades positivament. La composició resultant de les identitats de les famílies d'origen de les filadores apareix a la figura 4.

²¹ Sobre els grups humils a Girona vegeu (Congost, 2001, 2007).

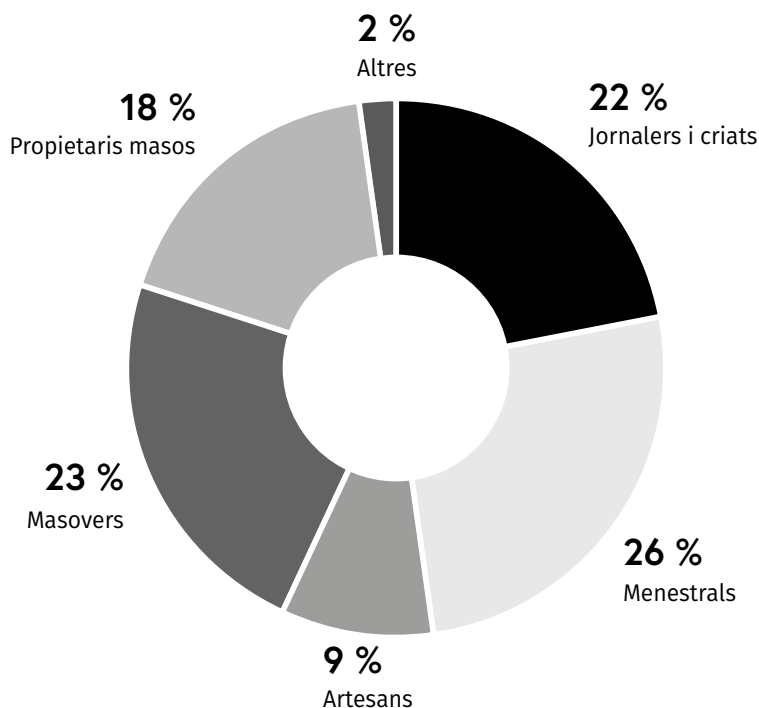

Figura 4. *Orígens socials de les filadores. Font: elaboració pròpia.*

Tal com queda clar a la gràfica, els grups «jornalers i criats», «artesans», i «altres» són relativament infrarepresentats, mentre que aquells més directament relacionats amb activitats agràries proveeixen de més filadores que el seu pes específic en l'estructura social.²² Més amunt ja havíem proposat que les filadores venien més sovint d'ambients rurals que no urbans: aquesta idea queda aquí reforçada. Però el més destacable dels fets és que els propietaris de masos, elit de la societat rural, que són el 10 % del total de famílies, són l'origen social del 18 % de les filadores.²³ Aquesta informació apunta ja a un cas més similar al de la Parròquia de Belm estudiat per Schlumbohm que no pas al d'una societat on les dones benestants tendissin cap a l'oci. A una societat que bé podem qualificar d'industrial. Per aportar més llum sobre aquest aspecte, la producció anual per filadora es subdivideix en categories socioprofessionals a la taula 3.

.....

²² Cal tenir en compte, però, que els treballadors potser no estaven realment infrarepresentats entre les famílies amb filadores: com que la font agrupa mossos i jornalers en una sola etiqueta, la font de fet està sumant homes casats i solters. Seria necessari descobrir quina proporció d'aquest grup estava formada per individuals amb una unitat familiar per tot seguit calcular quantes n'incloïen, de filadores.

²³ S'espera que un mas en aquesta província compregui entre 20 i 50 vessanes, malgrat que, com és obvi, un propietari podia tenir-ne diversos o només un.

	Cànem clarell		Cànem cordellat		Lli		Filadores	
Grup	Producció	Lliures/ dona	Producció	Lliures/ dona	Producció	Maços/ dona	N	Repr.
Artesans	213,92	2,93	330,75	4,53	203,00	2,78	73	9 %
Jornalers i criats	1.016,08	5,24	2.113,00	10,89	771,00	3,97	194	22 %
Masovers	1.321,58	6,54	3.427,08	16,97	823,00	4,07	202	23 %
Menestrals	1.248,25	5,52	2.758,42	12,21	805,00	3,56	226	26 %
Propietaris	1.030,33	6,48	2.687,83	16,90	778,00	4,89	159	18 %
TOTAL	4.874,25		11.317,08		3.409		854	100 %

Taula 3. Contribució per dona de cada origen social al total filat, 1798-1804. Font: elaboració pròpia.

La taula III mostra que les filadores de famílies identificades com a propietàries o arrendatàries de masos tendien a produir més fil que el que la seva proporció sobre el total de filadores faria pensar, mentre que famílies artesanes o de menestrals (petits propietaris) tendien al contrari. Per exemple, el 18 % de filadores d'origen propietari filaven, per dona, 16,9 lliures de cànem per a cordellat, i el 23 % corresponent a masoveres en filaven 16,97 lliures per càpita. Contrastant amb això, les filadores de famílies artesanes filaven, en el millor dels casos, 203 maços (manats) de lli malgrat que suposen el 9 % de la nostra mostra. No obstant això, aquesta conclusió sorprenent i aparentment contradictòria —que aquelles dones que menys necessitaven contribuir a l'ingrés familiar filaven més— requereix, en la nostra opinió, buscar més confirmacions. A tal fi utilitzem una mostra de 105 inventaris postmortem del període 1800-1805, que tot i no correspondre al quilòmetre a l'àrea estudiada sí que corresponen a l'històric Partit de Besalú, que inclou Banyoles a la part meridional. Sobre la base d'aquest

Grup	Famílies el 1795	Invent. inc. filatura	N inv.	Nombre esperat	Representa
Artesans	957	24,00 %	16	229,68	7,25 %
Jornalers i criats	1.608	46,00 %	13	739,68	23,36 %
Masovers	899	50,00 %	11	449,50	14,20 %
Menestrals	1.328	100,00 %	3	1.328,00	41,94 %
Propietaris	615	68,00 %	19	418,20	13,21 %
Altres	494	4,76 %	21	23,52	0,74 %
TOTAL	5.901			3.189,00	100,00 %

Taula 4. Nombre esperat de famílies amb filadores segons inventaris postmortem. Font: elaboració pròpia.

exemple, el percentatge d'instruments per al filat (torns, filoses i fusos) ha estat identificat en relació amb l'adscripció socioprofessional. Assumint que aquests percentatges siguin de confiança, s'ha multiplicat el nombre de famílies per grup que apareix al cens de 1795, amb la qual cosa s'ha obtingut un percentatge esperat de famílies amb filadores (taula 4).

Com veiem, les dades coincideixen a bastament amb els resultats obtinguts del creuat de la llibreta de filadores amb el cens fiscal de 1795, exceptuant menestrals, perquè amb només 3 casos no queden ben representats.²⁴ Per tant, de 19 inventaris de pagesos propietaris que s'han trobat, 13 llisten la presència d'estris de filar a la llar, i així veiem que efectivament els pagesos eren un dels grups més actius en aquest àmbit en la nostra mostra. Es podria pensar que es tractava tan sols dels propietaris de masos més pobres, això és: aquells amb només una explotació, però de fet, dels 13, sols un es troba efectivament en aquesta situació. De la resta, 6 tenen 2 masos, 2 en tenen 3, i el darrer en té 6. Estem parlant de Josep Anglada del Mas Anglada, del veïnat de les Anglades (municipi de Fontcoberta). Era un ric propietari de l'àrea circumdant de Banyoles, i va llegar dues filoses situades a la cuina i un torn de filar a l'eixida. De nou, trobem evidència d'actituds o comportaments industrials força estesos.

Una altra font que dona suport a la idea que a Catalunya, com al nord-oest d'Alemanya, tant famílies pobres com benestants participaven en la protoindústria és una testimoni (Compte, 1993, p. 176–232). Isabel Piferrer (cognom de casada: Anglada) era la filla d'un pagès relativament ric de la parròquia forestal de Sant Llorenç de les Arenes, prop de Sant Jordi Desvalls, però actualment al municipi de Foixà, que ens va deixar una autobiografia escrita quan en tenia 62. El mas en el qual va passar la major part de la seva infància era, de fet, lleugerament més enllà del límit de l'àrea de reclutament de Jeroni Colomer. Estava situat a 27 quilòmetres de la fàbrica, malgrat que als 26 anys (el 1840) es va casar amb Llorenç Anglada del Mas Anglada de Vilert (municipi d'Esponellà), a 11,6 quilòmetres de Banyoles.²⁵ Les memòries tenen dos episodis rellevants de cara al present article. El primer és aquell que ens confirma que era habitual filar, fins i tot entre dones benestants, com també esmenta Compte (1993) en comentar l'edició de les memòries de Piferrer. Aquesta primera secció ens relata com un dels dies que havia de vigilar els xais del seu pare un llop va atacar el ramat:

—Bel²⁶, Bel, el lobo se os emporta una obella, aquí amunt.

Me pongo la filosa a la mano y amun dret en unas matas espesas que cuasi no podia pasarsi y cridan:

—Al llop! Al llop!

(Compte, 1993, p. 218)

.....
²⁴ 3.166 de 5.901 haurien filat, una mica més de la meitat. Martínez i Martínez obtenen una proporció similar per a Andalusia el 1834. Vegeu (Martínez López & Martínez Martín, 2003, p. 143).

²⁵ Hem de tenir en compte que, malgrat el fet que el nom del mas i de la família siguin idèntics als de l'inventari comentat més amunt, en aquest cas no hi ha cap relació entre tots dos individus.

²⁶ Diminutiu d'Isabel.

La secció següent explica com les dones riques havien de treballar tant com les pobres:

No conosia que mis padres fuesen ricos, y estaba conbensusda de que era pobre, de modo que an astando en el bosque a buscar un feig de leña con una noya joben como yo, però de casa pobre, yo dije:

—Bálgame Dios, que es malo de yr a buscar leña!

Ella dijo:

—Porqué bas, tu que eres rica?

Yo dije:

—Sí, rica como tu...

Ella se yncomoda de tal modo que de poco me atacona de malas.

Yo quedé muy trista al ber que me trachta tan mal; me desia:

—Besta a burlar de los ricos, por que bes que yo soy pobre!

Yo no sabia lo que me pasaba, tan ynosenca que no se esplica. De otra parte como la Madre todos los dias nos desia:

—Abeys de aprender a coser, porqué os areys un sarró por yr a pedir pan, como los pobres que pasan, porqué como no sereys buenas para nada y soys lletjas, nadie os boldrà...

Así es que nos lebaben todo orgullo. La ropa que llebabem muy apedasada; toda la semana esclops o xaracas y los diumenges sepatos, però la mayor partida del año, descalsas. No ay un bosque del pueblo dels que anabem enjagà que no lo aya pasado descalsa. Pero de aquel día de la leña, comenso a discórrer: no somos tan pobres como yo pensava; el Padre no treballa, mi ermano mayor tampoco, los estudiantes tampoco y la gente los diuen "señós" a todos asta a la Madre. Yo discorria mutxo y todo lo espermentaba.

Fui pastora asta los 15 años.

(Compte, 1993, p. 218–219)

Una altra font d'aquells temps (els escrits de Francisco de Zamora) simplement detalla que el lli era filat per pastors als voltants de Banyoles per mitja pesseta el maç, i que quan va visitar Sant Llorenç de la Muga va poder observar grups de filadores treballant en carrers i places.²⁷ Per altra banda, Ronquillo va escriure a mitjans del segle XIX que els torns de filar encara es trobaven per tot arreu, si no ja com a mitjà de producció industrial, almenys com a ocupació domèstica o passatemps; encara que aquesta darrera afirmació podria arribar a semblar qüestionable (Ronquillo, 1851).

La possibilitat que les dones riques tinguessin algun tipus de taller a casa on en lloguessin d'altres no sembla tampoc probable, ja que les fonts presenten una relació individual entre

.....

²⁷ Les notes corresponents al seu viatge foren editades a finals del segle XX (De Zamora, 1973).

fabricant i filadora.²⁸ De fet, per a un sol mas, apareixen habitualment esmentades a la font tant les criades com la dona i les filles del propietari, i la dona i les filles del masover, totes elles més o menys contemporàniament. Una altra possibilitat a discutir és si la diferència entre rics i pobres derivava de l'ús de diverses tecnologies, en el nostre cas, l'ús de torns en lloc de filoses. La taula 5 resumeix la informació derivada d'inventaris.

	Jornalers i criats	Menestrals	Artesans	Masovers	Propietaris	Altres
N	5	3	4	5	13	6
% torn	20	67	75	20	69	33

Taula 5. Tornos llistats en inventaris postmortem que inclouen estris de filatura. Font: elaboració pròpia.

Comptat i debatut, la propietat de torns no sembla tenir una relació directa amb la producció anual filada per la companyia Colomer, encara que el petit nombre de casos i la possibilitat que els torns fossin cedits més que no en propietat (situació que faria que no apareguessin en inventaris) són raons per les quals aquesta taula pot no reflectir la realitat. Una troballa important, no obstant això, és que en la majoria dels inventaris que llisten torns, també hi ha addicionalment (i no en substitució) filoses. La causa és que, com hem dit, la filosa permet la combinació de la filatura amb altres activitats econòmiques, mentre que el torn, no.²⁹

En resum, aquesta secció ens ha mostrat que les dones de famílies benestants produïen més fil que les de famílies més pobres, i que, per tant, la protoindústria no podia tenir l'efecte de reduir diferències socials, sinó més aviat el de mantenir-les o encara augmentar-les. Aquesta recerca també planteja que caldria repensar aquelles visions que ens diuen que les dones de l'Europa mediterrània no solien tenir raons per treballar per al mercat (especialment si considerem que per a les dones sense massa recursos en el sistema d'herència impartible era essencial amassar una soldada, o part aportada per elles mateixes al dot, per tal d'entrar al mercat matrimonial en condicions).³⁰ Les presents troballes suggereixen que tan sols cinc anys de filar per a una dona d'orígens treballadors produïrien la quantitat mínima necessària per a un dot. Finalment, pensem que hauria estat realment interessant d'explorar la idea de si les vídues filaven més o menys que les altres dones, però la font sols ens n'ha permès identificar 27 i, per tant, s'ha considerat preferible no extreure conclusions d'una mostra tan petita.

²⁸ En el cas d'Holanda, regió dels Països Baixos, també s'argumenta que la relació amb el fabricant era individual i no familiar. Vegeu (Van Nederveen, 2008, 2010). Per altra banda, la relació amb els fabricants també era molt i molt similar a la descrita per Styles en (Berg et al., 2002, p. 173-210). És més, a jutjar per aquestes obres no seria inversemblant dir que hi havia un patró europeu similar de relació fabricant protoindustrial i treballador, en el qual a tot arreu es trobaven amb problemes similars.

²⁹ Els mercats de treball femení presentaven una enorme varietat regional en aquella època, i les activitats que les dones escollissin fer o no fer depenien, de fet, de la demanda local. Podem trobar exemples en (Sharpe, 1999; Verdon, 2002).

³⁰ Ens referim a les generalitzacions publicades a l'article de 2010 (De Moor & Van Zanden, 2010).

L'impacte de la protoindústria en l'ingrés familiar

Recentment, Muldrew ha postulat que filar hauria tingut una gran rellevància per als *cottagers* anglesos (Muldrew, 2012). Aital afirmació es basa en el càlcul següent: cada home feia 48 setmanes de treball no qualificat per any (diumenges festius), mentre que la seva dona passava els mateixos dies filant a temps parcial un *pound* (454,6 grams) de fil per dia. En el cas de 1760 ens proposa que un home ingressaria el 73,28 % del total familiar, i la seva dona, la resta en filar llana. També indica que si hagués filat lli o cànem, aleshores la proporció hauria estat necessàriament menor, ja que es pagava pitjor.³¹ Amb les notes de la llibreta es pot reconstruir el pagament per al període 1798-1803. Colomer pagava (suposant que la filadora entregués una quantitat acceptable i ensems no intentés cap estafa) 7 sous i 6 diners per lliura (400 grams) de cànem filat a alguna de les dues tipologies, i 15 sous (l'equivalent a dues pessetes) per lliura de lli. D'una sèrie de salaris de la construcció provinents de cartes de pagament notariais de l'àrea, el 1800-1805 el salari masculí no qualificat (manobres) es concreta en 11 sous i 3 diners per jornal. Si els jornalers de Banyoles fossin com els anglesos, el resultat seria un ingrés anual de 280 lliures i 16 sous per parella, de les quals el 57,7 %, vindria de l'home (162 lliures) i el 42,3 % de la dona.³² En aquest supòsit teòric, filar hauria tingut una importància major per a les famílies gironines que no per a les angleses, però podem estar raonablement segurs que mai es va complir a la pràctica. La raó és que els treballadors i menestrals del nostre cas no són com els *cottagers* anglesos, sinó que trobaven oportunitats per accedir al mercat de la terra i cultivar peces pel seu compte, la qual cosa fa, insistim, aquest cas més semblant al descrit per Schlumbohm (encara que sota drets de propietat de la terra radicalment diferents) que no al cas de Muldrew, que en essència podem definir com sense terra (Schlumbohm, 1992). És de molt més bon creure que l'ingrés per filadora per any estava per sota de la suma de 32,67-36,5 lliures indicada per De Zamora per al Maresme, on les dones estaven involucrades en una activitat tèxtil més qualificada i més ben pagada (De Zamora, 1973). La diferència abans mencionada d'accés a la terra és exemplificada pel cas de la parròquia de Santa Maria de Porqueres (al costat de Banyoles), que en un document fiscal de 1777-1778, un *apeo*, llistava 35 famílies que pagaven impostos, incloent 10 jornalers, tal com es veu a la taula 6.³³

Aquesta taula no inclou el lloguer a curt termini, de forma que l'extensió real queda infravalorada. D'aquestes 10 famílies, només hem pogut identificar clarament una filadora a la llibreta escrita vint anys més tard. Maria Estañol i Marçal treballava per a Colomer i li va proporcionar un ingrés addicional d'entre 1 lliura i 12 sous i 7 lliures i 9 sous depenent de l'any, amb l'excepció de 1799, que no apareix. La resta de les persones identificades són: quatre

.....

³¹ Al suplement en línia a «Th'ancient Distaff», Muldrew tracta específicament el cas del lli i el cànem a l'època moderna.

³² Recordem que lliura es refereix tant a una moneda de compte com a una unitat de pes. De mitjana, entre 1798 i 1804 per comprar 100 litres de blat al mercat de Girona calia pagar 12,36 lliures (basat en dades no publicades, generosament cedides per Enric Sagner i Hom). Fem referència a una mesura de capacitat i no de massa (com ara els quilos o antigament les lliures) perquè així és com se solia comptar el blat històricament.

³³ Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. Arxius de l'Ajuntament de Camós. Secció: Impostos i Tributs. Tot i que inicialment estava datat el 1778, una mà ho va ratllar i va escriure 1777 en el seu lloc.

QUI EREN LES FILADORES? APROXIMACIÓ AL TREBALL TÈXIL FEMENÍ A LA REGIÓ PROTOINDUSTRIAL DE LA GARROTXA I EL PLA DE L'ESTANY, 1750-1808

Nom cap família	Sembrat	Hort regadiu	Vinya	Olivera	Fruiters	Erm	Bestiar
Miquel Badosa	3 ha 3a		0,1 ha	0,15 ha 1a		2,19 ha	2 boví
Miquel Soler	0,9 ha 3a		0,05 ha 2a		0,05 ha	1,54 ha	1 burro + 1 porc
Pere Clavaguera «Monguix»	0,4 ha 3a				0,04 ha		1 porc
Pere Estañol	0,38 ha 3a				0,05 ha		1 porc
Josef Castañer	0,3 ha 3a		0,08 ha 2a		0,05 ha		1 porc
Pere Roquer	0,4 ha 3a				0,04 ha		
Pere Saubi «Serramonmà»	0,37 ha 3a						1 porc
Pere Masmiquel	0,1 ha 2a	0,04 ha					1 burro + 1 porc
Francesc Saiol			0,06 ha		0,05 ha	0,3 ha	1 burro + 1 porc
Joan Portulas «Permonjo»	0,08 ha 3a						

Taula 6. Accés a la terra dels jornalers de Santa Maria de Porqueres segons l'apeo de 1777. Font: elaboració pròpia.

de relacionades amb famílies masoveres, dues de les quals són de la mateixa família; sis de famílies de pagesos propietaris (Lluti, Fexes de Torrentmal, Llandrich i Morgat), el darrer dels quals és un home anomenat Martirià Morgat, i finalment una dona soltera jove que havia nascut a la veïna parròquia de Merlant, i que era una criada al Mas Rovira. La seva mare, que romania a la parròquia d'origen, també era filadora. Aquest exemple dona suport a la nostra idea original que la filatura era més usual en les famílies que vivien en masos. En treballar per Colomer, una dona de cap manera guanyava tant com Muldrew ha definit en la seva recerca, no pas per una qüestió del preu del treball, sinó de volum de feina produïda per càpita (Muldrew, 2012).

La taula VII reflecteix l'ingrés anual per origen social de les filadores, assumint que cada maç o manat de lli pesa 1/4 de lliura. No s'han trobat dades per aclarir què podia representar un manat excepte en el cas del cotó, però De Zamora va parlar de mitja pesseta el maç, i sabem que 15 sous (dues pessetes) es pagaven per lliura de lli filat.³⁴ També és important recordar que aquesta taula només pot mesurar allò obtingut treballant per a un sol fabricant, i que

.....

³⁴ (De Zamora, 1973) En el cas del cotó, un maç són 77,75 metres de fibra de cotó filada. Òbviament, aquesta afirmació es pot revisar si mai apareixen més dades.

possiblement les dones treballaven per a més d'un. Seria, per tant, plausible parlar d'una quantitat total anual al voltant de les 20 lliures per filadora, una mica menys, doncs, que les 34,5 de les que s'informa per al Maresme, més que pel resultat de la taula 7.

	N	Cànem clarell	Benefici (L)	Cànem cordellat	Benefici (L)	Lli	Benefici (L)	Benefici total (L)
Artesans	73	2,93	1,10	4,53	1,70	2,78	0,52	3,32
Treballadors i criats	194	5,24	1,96	10,89	4,08	3,97	0,75	6,79
Masovers	202	6,54	2,45	16,97	6,36	4,07	0,76	9,58
Menestrals	226	5,52	2,07	12,21	4,58	3,56	0,67	7,32
Propietaris	159	6,48	2,43	16,90	6,34	4,89	0,92	9,69

Taula 7. *Ingrés anual mitjà obtingut en treballar per a Colomer, 1798-1803. Font: elaboració pròpia.*

A primera vista, tal ingrés no semblaria gaire, però hi ha diversos aspectes a tenir en ment. Primer, els inventaris mostren que de vegades els teixits eren definits com a fets a casa. Així, és obvi que les dones havien de, primer de tot, cobrir les necessitats del treball familiar (incloent tant les relacionades amb el tèxtil com amb altres coses) abans de vendre la seva força de treball a fora, i que, per tant, el que es vengués a la protoindústria es podria definir millor com un excedent. Com ja s'ha dit, filar no era pas irrellevant. Fins i tot en el cas que una filadora no guanyés gaire, podia ser de gran ajuda perquè una família pobra arribés a finals de mes, i podia facilitar major consum entre aquells menys necessitats, tal com s'ha anat debatent des de la publicació del concepte de De Vries d'una revolució industriosa (De Vries, 1994a, p. 85-132, 1994b, p. 249-270). De fet, els banyolins tenien fins i tot una tradició anomenada el ball de la filosa, una festivitat anual lligada al Carnestoltes, de la qual es diu que simbolitzava l'agraïment dels homes cap a les dones per la seva importància en les tasques tèxtils. En un sentit més pragmàtic, també sabem que el 1840 (quan la indústria tèxtil banyolina estava clarament en declivi) un nombre significatiu de dones van emigrar al municipi de Salt, ja que aleshores s'hi obria la primera fàbrica de cotó moderna i hi volien anar a treballar (Clara i Resplandís, 1977, p. 39-47).

És més, en el si del marc més ampli del sistema agrari en el qual aquestes activitats tenien lloc, la filatura era només una de les diverses vies a través de les quals algú podia beneficiar-se de la presència de la indústria tèxtil. Una altra via era conrear cultius industrials com ara el cànem. Ronquillo va escriure que «Tanto en Cataluña como en las demás provincias de España hay pocos puntos en donde se deje de cultivar este producto» (Ronquillo, 1851, p. 573). La planta del cànnabis requereix un procés de cultiu molt intensiu. El seu creixement es concentra en un període d'entre tres i quatre mesos en el qual tenen lloc les operacions de sembrar, de protegir-lo dels ocells abans que germini, d'escardar i una sega complexa. El mateix autor

afirma que el petit propietari solia recollir la planta mascle abans que la femella, tot intentant no danyar la darrera per tal de segar-la més tard, per la qual cosa va calcular que feien falta 12 dies de feina per al primer pas i 6 per al segon per cada 8.359 m². A més a més, aquest cultiu requereix molt adob, cosa que la gent de Banyoles no solia tenir, així que en comptes d'això l'introduïen en una rotació bianual amb llegums (Terradas, 2000, p. 438). Encara que alguns autors apunten que presentava una molt bona oportunitat per a cultivadors pobres, també tenia un costat negatiu.³⁵ Com que requeria aigües corrents per irrigar-lo i per amaran-lo un cop segat, presentava un problema similar al de l'arròs: la malària es propagava fàcilment i la mortalitat s'incrementava malgrat la creença popular —que persistia al segle XIX— que la planta repel·lia els insectes. També tenia el problema que alguns hisendats no tenien gaire interès que es plantés massivament, i preferien especialitzacions en cereal. Així, alguns dels contractes de masoveria estipulaven que cada any un mas no en podia plantar més de 2.997 m². Un cop segat, el cànem tenia un procés de preparació relativament llarg abans no es filava, i tot plegat implicava encara més feina per a les dones, tenint en compte que es percebia com una ocupació femenina. Hernández afirma que els processos de preparació de vegades eren més lucratius que els de filar, si més no per al cas de la llana (Hernández, 2003, p. 113-136). Un terç dels inventaris postmortem del període 1800-1805 indiquen la presència de pintes de ferro, bregadores i altres eines necessàries per extreure les fibres que més tard es filaven. Un cop fet, la demanda venia no només de la indústria tèxtil, sinó també del gran i exitós sector artesà de producció de cordes de la vila de Banyoles, ja que les dones d'aquests artesans estaven massa ocupades ajudant els seus esposos per involucrar-se en les tasques de preparació. I finalment, la grana de la planta de cànem s'utilitzava per a alimentar els porcs i les gallines. Així, les oportunitats econòmiques derivades del desenvolupament d'un sector protoindustrial eren múltiples i variades, però sempre implicaven la creixent incorporació de dones i nens a la força de treball.³⁶

En resum, la filatura tenia un caràcter estacional i sovint es feia en combinació amb altres tasques com ara dur a pasturar els animals. Fer de pastora implicava l'ús de filoses en lloc de torns per tal de facilitar la mobilitat, però també reduïa la productivitat. De fet, a Galícia hi va haver una molt forta oposició popular a la introducció dels torns de filar, ja que el seu sistema agrari regional no podia acomodar dones que s'haguessin de quedar a casa per filar (Carmona Badia, 1990, p. 85). A Catalunya, deia el refrany popular: «Tant si es cànem com si és llana / amb el torn file l'ordit i amb la filosa la trama». Dit breument: el temps que una dona passava filant havia de mantenir un equilibri amb el temps que necessitava per a altres tasques: agràries, domèstiques i fins i tot industrials.³⁷ Se'n deriva que si una dona hagués maximitzat el temps que passava treballant per al mercat, hauria estat necessari contractar gent que la substituís en altres activitats familiars, i el resultat podria fàcilment haver estat contraproductiu. En tot cas,

.....

³⁵ (Overton, 2004) ens fa notar l'interès que tenia cultivar aquesta planta en èpoques preindustrials.

³⁶ Per no repetir-nos, vegeu la cita d'Antoni Simón i Tarrés que ja s'ha fet més amunt.

³⁷ (Allen, 2011, p. 462) ha donat un exemple molt fàcil d'entendre: si totes les dones haguessin filat, no hi hauria hagut cap força de treball disponible per cardar llana (ja que cardar era una feina femenina a Anglaterra).

la diferència en l'organització i nombre de gent disponible entre la petita i la mitjana empresa familiar agrícola creava una divisió específica de gènere i social, una divisió del treball tal com l'hem descrit, en la qual els pagesos mitjans podien i volien vendre més feina de filar fins i tot quan ho necessitaven menys.

Conclusió

En aquest article hem examinat i contextualitzat els patrons a través dels quals dos fabricants tèxtils contractaven treballadores domèstiques. Hem observat que, malgrat que la filatura no jugués un rol central en les ocupacions domèstiques —encara que fos realment essencial en el terreny agregat dels petits esforços de cada dona—, es generaven sinergies en el si d'economies regionals entre el sector primari i el secundari, que involucraven activitats diverses i que eren prou necessàries per a l'existència d'una població creixent a Catalunya a finals de l'època moderna. Tot i això, les famílies pobres sembla que estaven en desavantatge si les comparem amb les benestants, de manera que es prevenia així una major redistribució, i es confirma de nou la vella idea que la protoindústria es desenvolupa en regions amb certa desigualtat. Aquestes noves oportunitats (cultius comercials i ocupacions tèxtils) prenen sentit en un context de mercats extraregionals relacionats a través d'agents com ara els comerciants, i els seus creixents enllaços globals que s'havien desenvolupat considerablement arribat el segle XVIII, com ja va dir Vilar (Vilar, 1973). Una vila de mida mitjana a unes dotzenes de quilòmetres de la costa mediterrània podia produir per a una demanda que sovint se situava en un altre continent. Aquests processos són rellevants en relació amb els desenvolupaments industrials que sovint se situen en aquesta època: famílies cada cop més involucrades amb el mercat, i el desenvolupament i extensió de nous productes, en els quals el tèxtil hi podia jugar un dels rols destacats.

Sobre la indústria rural podem dir que tenia un paper en el si d'un sistema agrari que existia per a determinada societat en un moment determinat. Així, filar no té sentit com a activitat assalariada que es pugui estudiar aïlladament com qui historia l'obra de fàbrica d'èpoques menys reculades. Pren sentit només quan la relacionem amb diferents oportunitats (sovint de caràcter estacional) que combinaven les famílies protoindustrials, aquelles per a qui la pluriactivitat era la norma. Totes aquestes activitats, tant per al mercat com no, són clau en fer la diferència entre empobriment i enriquiment, fins i tot subsistència o no, però el ventall reduït de bones fonts que ho evidencien ho fa complicat de quantificar. Dit això, és difícil que es pogués crear una teoria del rol de la indústria rural àmpliament aplicable com es va intentar inicialment. Els autors que prefereixen una escala de caràcter més regional, situant aquestes indústries en el context de les seves activitats agràries contemporànies i de la divisió del treball específica que la cultura afavoria, sovint oferien una anàlisi més efectiva.³⁸ Finalment, l'article ha intentat entrar en el difícil tòpic del treball femení a l'època moderna. Pensem que,

.....

³⁸ Pensem que (Schlumbohm, 1992; Skipp, 1978; Verdon, 2002) implícitament o explícitament treballen des d'aquesta idea, però els pioners en aquesta línia de treball, i la proposta teòrica, apareixen en l'obra col·lectiva dirigida per (Hudson, 1989).

havent mostrat que en una economia regional concreta s'hi dedicaven tant dones pobres com més benestants, es pot proposar algun dubte sobre la idea que en societats del sud d'Europa amb sistema de dots era realment comú que les dones no tinguessin incentius per buscar treball assalariat. Així que, si més no pels casos que s'han vist, la societat que hem tractat es pot qualificar d'industrial i d'involucrada en el comerç mercantil.

BIBLIOGRAFIA

- ALLEN, R. C. (2011). «The spinning Jenny: a fresh look». *The Journal of Economic History*, núm. 71.
- ALVARADO, J.; ROS MASSANA, R. (2006). «Treball i pluriactivitat al sector surer català, c. 1750-1920». *Estudis d'Història Agrària*, p. 105-141.
- BEL, G. (2011). *Espanya, capital París. Tots els camins porten a Madrid* (3a ed.). Barcelona: Edicions La Campana.
- BERG, M.; HUDSON, P.; SONENSCHER, M. (2002). *Manufacture in town and country before the factory*. Cambridge University Press. http://cataleg.udg.edu/record=b1184940~S10*cat
- BOLÓS CAPDEVILA, M. de. (1977). *La Comarca de Olot: estudio de geografía regional*. Universidad de Barcelona [etc.]. http://cataleg.udg.edu/record=b1048666~S10*cat
- CARMONA BADIA, X. (1990). *El atraso industrial de Galicia. Auge y liquidación de las manufacturas textiles (1750-1900)*. Barcelona: Ariel editorial.
- CLARA I RESPLANDÍS, J. (1977). «Salt a mitjan segle XIX. L'origen de la mà d'obra atreta per la indústria tèxtil». *Revista de Girona*, núm. 187, p. 39-47.
- (1984). «Les fàbriques gironines del segle XVIII». *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 545-552.
- COMPTE, A. (1993). «Vida rural a les terres marginals de l'Empordà, durant la primera meitat del segle XIX». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 26, p. 176-232.
- CONGOST, R. (2001). «Guerra, pàtria i estadística: el despertar polític dels hisendats gironins (1795-1800)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 42, p. 379-395.
- (2007). «Sobre casos intermediaris i creixements espontanis. Els treballadors de la regió de Girona». *Estudis d'Història Agrària*, núm. 20, p. 133-154.
- CONSTANS, L. G. (1987). *Banyoles*.
- DE MOOR, T.; VAN ZANDEN, J. L. (2010). «Girl power: the European marriage pattern and labour markets in the North Sea region in the late medieval and early modern period». *The Economic History Review*, núm. 1, p. 1-33.
- DE VRIES, J. (1994a). «Between purchasing power and the world of goods». A: J. C. BREWER i R. PORTER (eds.). *Consumption and the World of Goods*, p. 85-132.
- (1994b). «The industrial and industrious revolutions». *The Journal of Economic History*, núm. 54, p. 249-270.
- DE ZAMORA, F. (1973). *Diario de los viajes hechos en Cataluña de Francisco de Zamora*. Barcelona: Curial.
- DURAN, M. (2003). Oferta y consumo de tejidos en Cataluña en la segunda mitad del siglo XVII. *Revista de Historia Económica*, núm. 21(extra), p. 61-88.
- FERRER I ALÒS, L. (2016). «El crecimiento demográfico de las comarcas de Girona en el siglo XVIII y los cambios hacia la transición demográfica en la primera mitad del siglo XIX». *Revista de Demografía Histórica*, núm. 34(2), p. 17-52.

QUI EREN LES FILADORES? APROXIMACIÓ AL TREBALL TÈXIL FEMENÍ A LA REGIÓ PROTOINDUSTRIAL DE LA GARROTXA I EL PLA DE L'ESTANY, 1750-1808

GARCIA ESPUCHE, A. (1997). «Transformació econòmica i sistema urbà: Catalunya 1550-1640». *Manuscripts: Revista d'Història Moderna*, núm. 15, p. 279-300.

GUTIÉRREZ MARTÍNEZ, J. M.; ABAD ARBUSSÉ, J. (2008). *Història de la Garrotxa*. Girona: Diputació de Girona.

HERNÁNDEZ, R. (2003). «El trabajo en la industria textil de Tierra de Campos a mediados del siglo XVIII: la fábrica de Astudillo». A: C. SARASÚA & L. GÁLVEZ (coord.). *¿Privilegios o eficiencia? Mujeres y hombres en los mercados de trabajo*, p. 113-135.

HUDSON, P. (1989). *Regions and industries: a perspective on the Industrial Revolution in Britain*. Cambridge University Press. http://cataleg.udg.edu/record=b1081433-S10*cat

- (2009). «The limits of wool and the potential of cotton in the eighteenth and early nineteenth centuries». A: G. RIELLO (ed.). *The spinning world: a global history of cotton textiles, 1200 - 1850*, p. 327-350. Oxford University Press.

LLONGARRIU I MONTSALVATGE, R. (1990). «Apunts per a l'estudi del cultiu de la vinya a la Garrotxa». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, p. 93-108.

LLUCH, E. (1981). «La revolució industrial a la Garrotxa (1777-1822)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 25, p. 193-230.

MARFANY, J. (2010). «Is it still helpful to talk about protoindustrialization? Some suggestions from a Catalan case study». *The Economic History Review*, núm. 63, p. 942-973.

MARTÍNEZ LÓPEZ, D.; MARTÍNEZ MARTÍN, M. (2003). «El trabajo femenino y la economía campesina de subsistencia en Andalucía: las hilanderas de Montefrío (1826-1851)». A: C. SARASÚA; L. GÁLVEZ (eds.). *¿Privilegios o eficiencia? Mujeres y hombres en los mercados de trabajo*.

MARTÍNEZ SHAW, C. (1981). *Cataluña en la carrera de indias*. Barcelona: Crítica.

MENDELS, F. (1972). «Proto-Industrialization: The first phase of the industrialization process». *The Journal of Economic History*, núm. 31, p. 241-261.

MULDREW, C. (2012). «'Th'ancient Distaff' and 'Whirling Spindle': measuring the contribution of spinning to household earnings and the national economy in England, 1550-1770». *Economic History Review*, núm. 65, p. 498-526.

OVERTON, M. (2004). *Production and consumption in English households, 1600-1750*. Routledge. http://cataleg.udg.edu/record=b1209887-S10*cat

PUIG I REIXACH, M. (1988). *Les primeres companyies per a la fabricació de gènere de punt a Olot (1774-1780)*. Olot: Aubert Impressor.

- (1996). «La indústria de la pell a Olot en el primer quart del segle XVIII». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, p. 75-108.

- (2005). «Abans que hi arribés el cotó: el treball de la llana a la Garrotxa al segle XVIII». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, núm. 22, p. 39-76.

- (2010). «L'ensenyament de les nenes al segle XVIII als corregiments de Girona i Vic: entre la caritat i la indústria popular». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, núm. 21, p. 11-33.

- (2011). «Ferrers, rellotgers i fabricants reials d'estisores d'abaixar: els Planas d'Olot al segle XVIII». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, núm. 22, p. 13-65.

- (2012). *L'afició dels olotins al vi*. <http://www.miquelpuig.cat>
- (2017). «D'Olot a les Índies. L'aventura comercial olotina a Amèrica en els anys 1749-1753». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, núm. 28, p. 53-111.
- RAMOS PALENCIA, F. C. (2003). «La demanda de textiles de las familias castellanas a finales del antiguo régimen, 1750-1850: ¿aumento del consumo sin industrialización?». *Revista de Historia Económica*, núm. 21(1), p. 141-181.
- RONQUILLO, J. O. (1851). *Diccionario de materia mercantil, industrial y agrícola*. Barcelona: Impremta d'Agustín Gaspar: Impremta de José Tauló.
- ROS MASSANA, R. (1999). *La Industria textil lanera de Béjar: 1680-1850: la formación de un enclave industrial*. Junta de Castilla y León. Consejería de Educación y Cultura. http://cataleg.udg.edu/record=b1115765-S10*cat
- SAGUER, E. (2005). *Treball agrari i reproducció econòmica (el Baix Empordà 1850-1880)*. Institut de Recerca Històrica.
- SCHLUMBOHM, J. (1992). «From Peasant Society to Class Society: some aspects of family and class in a Northwest German Protoindustrial Parish, 17th-19th centuries». *Journal of Family History*, núm. 17, p. 183-199.
- SERRAMONTMANY, A. (2012). Dowries and Socioeconomic Groups: An Example of Use of an Indicator of Social Groups' Wealth in a Rural Proto-industrial Area. The Besalú district, 1771-1841. *ESSHC 2012*. <http://catalegbeg.cultura.gencat.cat>
- (2024). «Vendre la llana i comprar el drap. Relacions comercials entre l'Empordà i la Garrotxa a través de la família Casabona, 1760-1769». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 55, p. 85-114.
- SHARPE, P. (1999). «The female labour market in English agriculture during the Industrial Revolution: expansion or contraction?». *The Agricultural History Review*, núm. 47, p. 161-181.
- SIMÓN I TARRÉ, A. (1993). «Deindustrialització y movimientos migratorios en la Cataluña del Ochocientos. El caso de la ciudad de Olot». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, núm. 12, p. 199-215.
- (2021). *Els orígens del miracle econòmic català*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- SKIPP, V. (1970). «Economic and Social change in the Forest of Arden». A: J. THIRSK (ed.). *Land, Church and People: essays presented to Prof. H.P.R. Finberg*.
- (1978). *Crisis and Development: An Ecological Case Study of the Forest of Arden, 1570-1674*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SOLER, S. (2017). «Tortellà al segle XVIII: una època de creixement i transformacions». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, núm. 28, p. 113-140.
- TERRADAS, D. (1985). *Aproximació a un exemple d'industrialització no reeixit: Banyoles 1700-1900*. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.
- (2000). *Economia i Societat*. A: J. TREMOLEDA (ed.). *Història del Pla de l'Estant* (1a ed.). Girona: Diputació de Girona.

QUI EREN LES FILADORES? APROXIMACIÓ AL TREBALL TÈXIL FEMENÍ A LA REGIÓ PROTOINDUSTRIAL DE LA GARROTXA I EL PLA DE L'ESTANY, 1750-1808

THIRSK, J. (1961). «Industries in the Countryside». A: F. J. FISHER (ed.). *Essays in the Economic and Social History of Tudor and Stuart England*, p. 70-78.

THOMSON, J. K. J. (2003). «Transferring the Spinning Jenny to Barcelona: An Apprenticeship in the Technology of the Industrial Revolution». *Textile History*, núm. 34, p. 21-46.

TORRA, L. (1999). «Pautas de consumo textil en la Cataluña del siglo XVIII. Una visión a partir de los inventarios post-mortem». A: J. TORRAS; B. YUN (eds.). *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla: XVII-XIX*. Junta de Castilla i Lleó, p. 89-105.

TORRAS, J. (2009). *Fabricants sense fàbrica. Els Torelló, d'Igualda 1691-1794*. Vic: Eumo editorial.

TORRENT, R. (1977). «Dades històriques de la indústria tèxtil a Olot i comarca, i d'Esteve Paluzie». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, núm. 2, p. 295-389.

TORRES, X. (2001). «La ciutat de Girona a l'època moderna: de capital del drap a plaça forta». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, p. 25-44.

VAN NEDERVEEN, E. (2008). «Couples cooperating? Dutch textile workers, family labour and the 'industrious revolution'». *Continuity and Change*, núm. 23, p. 237-266.

- (2010). «Market wage or discrimination? The remuneration of male and female wool spinners in the seventeenth-century Dutch Republic». *Economic History Review*, núm. 6, p. 165-186.

VERDON, N. (2002). «The rural labour market in the early nineteenth century: women's and children's employment, family income, and the 1834 Poor Law Report». *Economic History Review*, núm. 55, p. 299-323.

VICENTE, M. (1990). «Les dones en els gremis de l'edat moderna a Barcelona (segles XVII i XVIII)». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 10, p. 137-142.

- (1993). «Darrere les estructures gremials: dones i institucions econòmiques a la Barcelona del XVII». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 13(2), p. 329-334.

- (2000). «Artisans and Work in a Barcelona Cotton Factory (1770-1816)». *International Review of Social History*, núm. 45, p. 1-23.

VILAR, P. (1973). *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona: Curial.

Taula annexa. Filadores per municipi

Municipi	Total	%	Municipi	Total	%
Cornellà del Terri	377	21,69	Serinyà	11	0,63
Banyoles	171	9,84	Sant Ferriol	10	0,58
Canet d'Adri	160	9,21	Crespià	9	0,52
Vilademuls	155	8,92	Vilopriu	9	0,52
Sant Gregori	102	5,87	Viladasens	8	0,46
Palol de Revardit	90	5,18	Garrigàs	7	0,40
Sant Julià de Ramis	69	3,97	Beuda	5	0,29
Porqueres	67	3,86	Cabanelles	5	0,29
Fontcoberta	63	3,62	Julià	4	0,23
Camós	62	3,57	Fortià	3	0,17
Cervià de Ter	56	3,22	Lladó	2	0,12
Esponellà	53	3,05	Mieres	2	0,12
Sarrià de Ter	32	1,84	Sant Martí Vell	2	0,12
Celrà	25	1,44	Amer	1	0,06
Pontós	24	1,38	Argelaguer	1	0,06
Sant Martí de Llémena	22	1,27	Bordils	1	0,06
Besalú	20	1,15	Borrassà	1	0,06
Girona	20	1,15	Cistella	1	0,06
Sant Jordi Desvalls	20	1,15	Maià de Montcal	1	0,06
Camós	19	1,09	Sant Joan de Mollet	1	0,06
Sant Miquel de Campmajor	19	1,09	Santa Pau	1	0,06
Saus, Camallera i Llampàies	14	0,81	TOTAL	1.738	100,00
Bàscara	13	0,75			

El teixit empresarial del Pla de l'Estany: passat, present i futur

BERGA, D.; BOIX, M.; XABADIA, À. (ed.)

Banyoles, CECB, 2025, pàgines 69-96 (Quaderns; 45)

Evolució recent del teixit empresarial al Pla de l'Estany

Àngels XABADIA

Dolors BERGA

Gemma RENART

Departament d'Economia, UdG

Resum

Aquest estudi analitza el teixit empresarial del Pla de l'Estany per comprendre la seva situació actual, estudiar-ne l'evolució entre el 2000 i el 2022 i identificar reptes i oportunitats existents. Es posa èmfasi en sectors clau, característiques empresarials i diferències sectorials que influeixen en la rendibilitat i la solvència. A més, aborda la supervivència empresarial com a indicador fonamental en contextos de crisi, i en destaca factors que anticipen rendibilitat i viabilitat. Amb una metodologia mixta basada en dades de 1.944 empreses, l'estudi pretén oferir una visió completa del teixit empresarial de la comarca i dels factors que en condicionen la resiliència a llarg termini.

L'objectiu principal d'aquest capítol és analitzar el teixit empresarial del Pla de l'Estany, amb una doble finalitat: comprendre la seva situació actual i identificar els principals reptes i oportunitats que en condicionen el desenvolupament econòmic i social. Amb aquesta idea en ment, es duu a terme una anàlisi detallada de l'evolució empresarial en les darreres dues dècades, tot posant èmfasi especial en la identificació dels sectors més rellevants, les característiques específiques de les empreses de la comarca i les diferències sectorials que poden influir en la seva rendibilitat i solvència. El treball inclou una comparativa entre els anys 2000 i 2022, amb un enfocament evolutiu que permet captar les dinàmiques i transformacions clau.

Un segon eix motivador d'aquesta recerca és l'anàlisi de la supervivència empresarial, una temàtica d'especial rellevància per a qualsevol economia i que esdevé crucial en contextos marcats per la crisi econòmica o la inestabilitat, com la crisi financera global i els efectes de la pandèmia de la COVID-19 (Adam i Alarifi, 2021). L'objectiu és identificar les característiques empresarials que permeten anticipar la rendibilitat i, en última instància, la viabilitat a llarg termini de les empreses, reconeixent que aquesta capacitat de supervivència és un indicador fonamental per a la resiliència del teixit econòmic.

La supervivència empresarial, definida com la capacitat de les empreses per mantenir-se viables, ha estat tradicionalment abordada des de l'estudi del fracàs empresarial, entès com el cessament d'activitat (Headd, 2003). Aquest fracàs pot incloure situacions de fallida financera o tancament voluntari, entre d'altres. La manca d'un consens clar sobre aquesta definició ha portat alguns autors a optar per aproximacions legals, considerant com a fallida aquella que implica insolvència financera (Gill i Giner, 2013). La predicció d'aquesta fallida ha estat un dels principals focus de recerca acadèmica en les darreres dècades (Altman, 2002; Abed, 2021).

Malgrat l'existència d'una àmplia literatura sobre supervivència empresarial (per exemple, Van Praag, 2003; Mudambi i Zahra, 2007; Stamm i Lubinski, 2011; Meschi, Ricard i Moore, 2017; Freixanet i Renart, 2020), no s'havia fet fins ara cap estudi específic sobre les empreses del Pla de l'Estany. Amb l'objectiu d'abordar aquest buit, l'estudi actual pretén oferir una radiografia completa del teixit empresarial de la comarca i identificar els factors que en condicionen la supervivència a llarg termini.

Per a l'anàlisi, s'utilitza una metodologia mixta basada en dades de les empreses del Pla de l'Estany que consten a la base de dades del Sistema d'Anàlisi de Balanços Ibèrics (SABI) (Bureau van Dijk, n.d.) i altres fonts estadístiques. Es combinen tècniques d'anàlisi estadística univariant i bivariant amb l'aplicació d'un model de regressió de Cox per a l'estudi específic de la supervivència empresarial.

Els resultats d'aquesta investigació tenen una aplicabilitat directa, ja que proporcionaran una base empírica sòlida per al disseny de polítiques públiques, programes de suport empresarial i iniciatives destinades a fomentar el creixement econòmic i el benestar social de la comarca.

Aquest capítol s'estructura en cinc apartats principals. En primer lloc, es presenten la metodologia i les dades emprades. Tot seguit, es recullen els resultats sobre l'estructura empresarial de la comarca, organitzats en tres moments: la situació inicial l'any 2000, l'evolució entre el 2000 i el 2022, i la situació el 2022.¹ Finalment, s'inclou un estudi de supervivència empresarial a la comarca, i es tanquen les anàlisis amb algunes reflexions i conclusions.

Dades i metodologia

Les dades necessàries per dur a terme la recerca en aquest treball s'han estructurat en funció de l'àmbit d'estudi, és a dir, en les zones on s'ha centrat la investigació, i el període de temps a estudiar i, finalment, en funció de la població de referència.

Pel que fa a l'àmbit d'estudi, s'ha centrat a la zona geogràfica del Pla de l'Estany durant el període del 2000 fins al 2022. La població de referència han estat les empreses amb informació disponible a la base de dades SABI. S'han considerat, doncs, un total de 1.944 empreses. D'aquestes, 863 van ser creades fins a 1 de gener de 2000 i les 1.081 restants han sorgit durant el segle XXI. A més, s'ha fet una classificació sectorial de les empreses a partir de la Clasificación Nacional de Actividades Económicas (CNAE) (Instituto Nacional de Estadística (INE), n.d.) per usar-la en la interpretació dels resultats per sectors.

Així mateix, s'utilitzen altres fonts d'informació estadística i econòmica per complementar la informació, com ara l'Institut d'Estadística de Catalunya, l'Instituto Nacional de Estadística (INE - DIRCE) i altres bases de dades pertinents.

L'estudi comença amb una anàlisi de dades comptables, fent èmfasi en les dades relacionades amb la localització, el sector, la grandària, l'antiguitat, el nombre d'empleats, les dades de la direcció i les dades comptables del balanç i del compte de pèrdues i guanys a partir de tècniques d'anàlisi estadística univariant i bivariant. D'aquesta manera, s'ha pogut fer una comparació entre el teixit productiu el 2000 i el teixit productiu actual, del 2022, efectuant una evolució de com aquest ha variat al llarg del període d'estudi. Aquest era el primer objectiu de l'estudi.

Fent referència al segon objectiu, s'ha dut a terme una anàlisi estadística de supervivència empresarial a partir de l'aplicació d'un model de Cox (Cox, 1972; Therneau i Grambsch, 2000), indagant en les crisis més recents del segle XXI, la crisi financera del 2008 i la crisi de la COVID-19.

.....

¹ Les dades utilitzades corresponen a les últimes disponibles en el moment de la realització de l'estudi; no es disposava de la totalitat de la informació relativa als anys 2023 i 2024.

Resultats: situació inicial el 2000

Tal com s'ha mencionat a la introducció, els resultats de l'estudi es divideixen en tres grans apartats: la situació inicial de les empreses l'any 2000, l'evolució experimentada durant el segle XXI i la situació actual, centrada en l'any 2022.

Aquest apartat se centra en l'anàlisi de les empreses actives al Pla de l'Estany el 2000, i se n'examina la distribució territorial i sectorial, l'antiguitat i la grandària. L'any 2000, el Pla de l'Estany comptava amb 809 empreses actives² i 54 de no actives. El concepte d'empresa «no activa» a la base de dades SABI inclou diverses situacions, com ara empreses extingides, dissoltes o en situació desconeguda.³ De les 54 empreses no actives, 53 es trobaven en situació desconeguda i 1 havia estat dissolta.

La figura 1 mostra la distribució territorial de les empreses actives segons municipi. Banyoles, Cornellà del Terri i Porqueres concentraven la gran majoria de les empreses, un total de 687, la qual cosa reflecteix l'estructura econòmica centralitzada de la comarca.

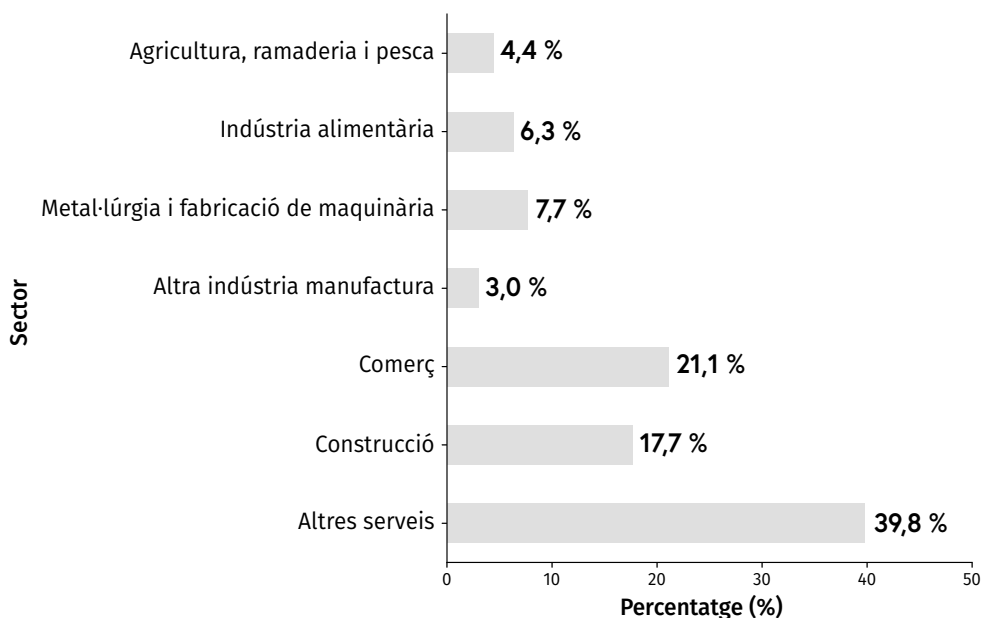
Figura 1. Mapa de la distribució d'empreses segons municipi l'any 2000. Font: elaboració pròpia.

² Segons el Reglament EBS 2019/2152 i el seu Acte d'Implementació 2020/1197 (Parlament Europeu i Consell de la Unió Europea, 2019 i Comissió Europea, 2020), es considera empresa activa la que té facturació, ocupació, inversions o producció durant l'any de referència. Per ser considerada activa, s'ha de mantenir registrada en els organismes oficials competents (com registres mercantils o fiscals); ha de complir obligacions legals, com la presentació d'impostos i, sovint, la comptabilització regular d'ingressos i despeses.

³ Concretament, la classificació d'empresa «no activa» té en compte les situacions següents: extingida, tancament del full registral, desconeguda, tancament provisional del full registral, no localitzable, possible tancament del full registral per falta de dipòsit de comptes, dissolta, concurs o tancament provisional full registral art. 3781 RRM.

EVOLUCIÓ RECENT DEL TEIXIT EMPRESARIAL AL PLA DE L'ESTANY

El gràfic 1 presenta la distribució sectorial de les empreses del Pla de l'Estany el 2000. El sector terciari dominava l'estructura econòmica, amb un 60,9 % de les empreses dedicades als serveis (comerç i altres serveis). Per contra, els sectors d'agricultura, ramaderia i pesca i de la indústria tenien un paper menor en el conjunt del teixit empresarial. No obstant això, el paper de la metal·lúrgia i la fabricació de maquinària és més destacat que a la província de Girona, com es veurà més endavant.

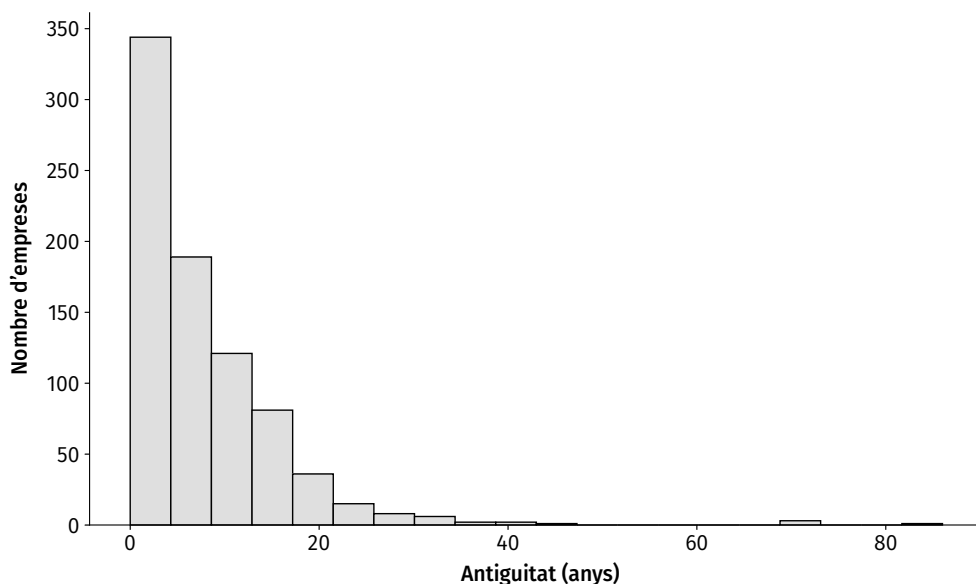
Gràfic 1. Distribució sectorial del Pla de l'Estany l'any 2000. Font: elaboració pròpia.

Pel que fa a l'antiguitat, el gràfic 2 ofereix un histograma que detalla la distribució segons els anys d'activitat de les empreses. L'anàlisi revela que un 9,15 % de les empreses tenien menys d'un any, un 42,52 % menys de cinc anys i un 69,22 % menys de deu anys. Aquestes dades poden suggerir una estructura empresarial amb un pes significatiu de negocis joves, possiblement associats a un entorn econòmic dinàmic.

Finalment, la distribució de les empreses segons la seva grandària s'ha fet seguint la definició oficial de la Unió Europea, regulada en la recomanació 2003/361/CE i utilitzada a la legislació espanyola.⁴ Usant dades del SABI s'observa que el 92,93 % de les empreses del Pla de l'Estany

.....

⁴ Es consideren petites i mitjanes empreses (PIMES) aquelles que ocupen menys de 250 treballadors i que tenen un volum de negoci més petit de 50 milions d'euros i/o un volum d'actius més petit de 43 milions d'euros. En cas contrari, l'empresa serà considerada una gran empresa. Dins de les PIMES, es distingeix entre empreses mitjanes, petites o microempreses. Una petita empresa és aquella amb menys de 50 treballadors i que té un volum de negoci més petit que 10 milions d'euros o bé un volum d'actius més petit que 10 milions d'euros. Finalment, una microempresa és aquella que ocupa menys de 10 treballadors, i amb un volum de negoci més petit que 2 milions d'euros o bé un volum d'actius menor a 2 milions d'euros.

Gràfic 2. Distribució sectorial del Pla de l'Estany l'any 2000. Font: elaboració pròpia.

eren petites i microempreses, el 6,71 % eren empreses de grandària mitjana i només un 0,35 % es consideraven grans empreses. Aquestes dades evidencien el pes determinant de les petites i mitjanes empreses en l'economia de la comarca.

Com a conclusió, l'anàlisi de la situació empresarial del Pla de l'Estany el 2000 reflecteix una economia centrada en el sector serveis i dominada per petites empreses i microempreses, amb una distribució territorial concentrada en els municipis principals. Aquesta estructura inicial serveix com a punt de partida per entendre l'evolució econòmica i les transformacions viscudes en les dues dècades següents.

Evolució temporal del 2000 al 2022

Després de l'anàlisi de la situació inicial de les empreses del Pla de l'Estany, s'ha procedit a estudiar l'evolució d'un conjunt de variables al llarg del període 2000-2022. Aquestes variables han estat seleccionades amb l'objectiu de proporcionar una visió integral i detallada de l'evolució del teixit empresarial en aquesta comarca, considerant tant la seva importància per al funcionament individual de les empreses com el seu impacte en el conjunt del territori.

En particular, l'estudi se centra en l'anàlisi de les variables següents: el nombre d'empreses actives, el volum total d'actius, els ingressos d'explotació, el resultat mitjà i total de l'exercici, el percentatge d'empreses amb beneficis positius, els fons de maniobra, els deutes financers,

l'evolució de l'ocupació segons la residència padronal, el cost mitjà per empleat i els ingressos i costos per empleat.

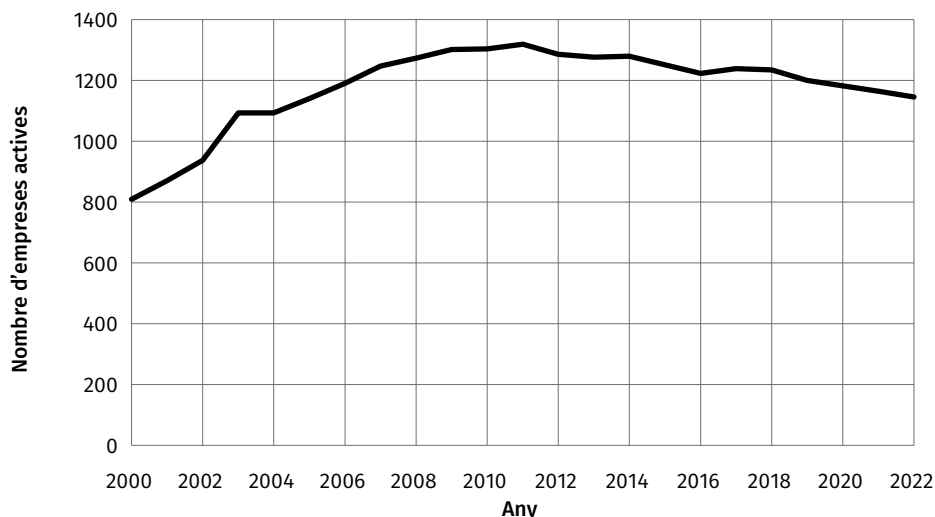
La selecció d'aquestes variables no és casual, sinó que respon a la seva capacitat per oferir indicadors quantitatius i qualitatius sobre aspectes crucials del comportament empresarial. Per exemple, el nombre d'empreses actives és un indicador fonamental per avaluar el dinamisme empresarial i la resiliència del teixit econòmic. De manera similar, el volum total d'actius i els ingressos d'explotació proporcionen informació sobre la dimensió i la capacitat productiva de les empreses. Pel que fa als resultats mitjà i total de l'exercici, reflecteixen la rendibilitat agregada i individual de les empreses, mentre que el percentatge d'empreses amb beneficis positius és un indicador de la salut general del teixit empresarial. D'altra banda, els fons de maniobra i els deutes financers permeten analitzar la solvència i l'estructura financera, aspectes essencials per entendre la sostenibilitat a llarg termini. Finalment, l'evolució de l'ocupació segons la residència padronal, el cost mitjà per empleat i els ingressos i costos per empleat ofereixen una perspectiva sobre el paper de les empreses en la creació de llocs de treball i el seu impacte en el mercat laboral local. Aquestes variables resulten crucials per entendre com les empreses contribueixen al benestar econòmic i social de la comarca.

En relació amb l'evolució del nombre d'empreses actives, el gràfic 3 mostra que el Pla de l'Estany encara no ha recuperat el nombre màxim històric d'empreses registrat el 2011.⁵ L'any inicial del període, el 2000, hi havia 809 empreses actives, nombre que va experimentar un creixement superior al 50 % fins a assolir la xifra de 1.319 el 2011. No obstant això, a partir d'aquell moment, la quantitat d'empreses actives va disminuint degut a les crisis financera i de la COVID-19 fins a l'últim valor disponible el 2022, que és de 1.146 empreses actives.

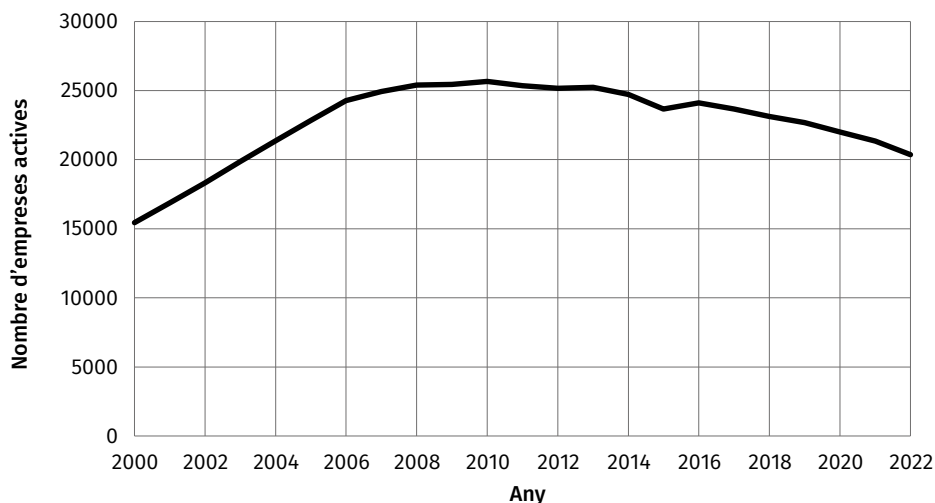
De manera similar, en el gràfic 4 es mostra l'evolució de les empreses actives a la província de Girona, en el qual podem observar una estructura molt similar a la del Pla de l'Estany. Això suggereix que el fet que encara no s'hagi recuperat el nombre d'empreses actives màxim registrat pot ser un esdeveniment global i no un fet específic que només tingui lloc a la zona d'estudi.

.....

⁵ Per a aquesta anàlisi s'ha utilitzat la variable del SABI «data de canvi d'estat», que reflecteix l'últim canvi d'estat registrat per a cada empresa. És important destacar que aquesta metodologia pot introduir un cert decalatge temporal en els resultats, ja que una empresa que figuri amb l'estat de tancament de full registral, per exemple, podria haver cessat l'activitat efectiva molt abans que es formalitzés el tancament oficial, havent passat prèviament per altres estats, com dissolta o extingida.

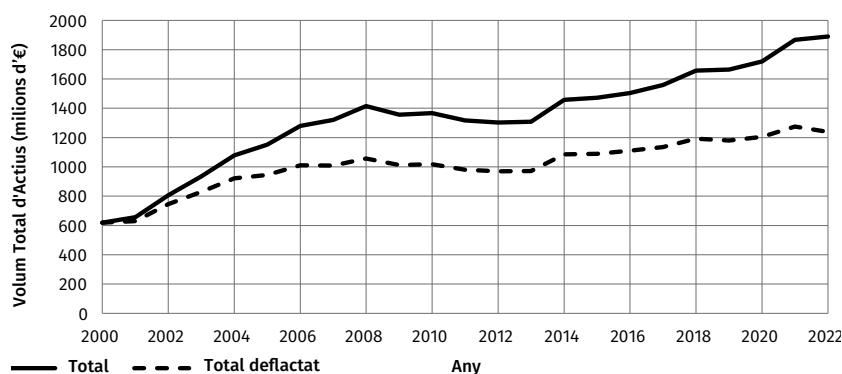
Gràfic 3. Evolució del nombre d'empreses actives al Pla de l'Estany. Font: elaboració pròpia.

Gràfic 4. Evolució del nombre d'empreses actives a la província de Girona. Font: elaboració pròpia.

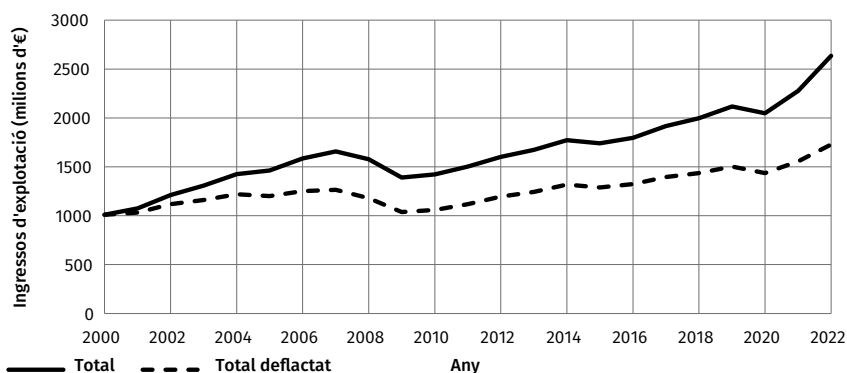
En el gràfic 5 es representen tant el valor total en euros corrents com el total deflactat respecte al 2000 per poder avaluar l'impacte de la inflació durant el període estudiat. Concretament, al llarg dels anys 2000-2022, s'ha produït un augment del volum total d'actius de les empreses analitzades, que eren de 619,19 l'any 2000 i de 1.889,99 l'any 2022. Deflactant per tenir en compte la inflació, veiem que l'augment ha estat de 620,32 milions d'euros constants i es va arribar a 1.239,51 l'any 2022. Aquest creixement suposa un augment total del 100,18 % respecte al valor inicial, equivalent a una taxa anual de creixement acumulatiu del 3,15 %.

EVOLUCIÓ RECENT DEL TEIXIT EMPRESARIAL AL PLA DE L'ESTANY

Gràfic 5. Evolució del volum total d'actius. Font: elaboració pròpia.

De manera similar, el gràfic 6 té en compte el valor corrent i el deflactat dels ingressos d'explotació de les empreses analitzades. Com es pot observar, aquesta variable ha passat de 1.010,31 l'any 2000 fins als 2.635,30 l'any 2022. En termes deflactats respecte al 2000, s'ha produït un increment de 718 milions d'euros constants que van arribar a ser 1.728,31 el 2022. Aquesta dada representa un 71,06 % de creixement en el període respecte al valor inicial, que correspon a un 2,44 % d'increment anual acumulatiu.

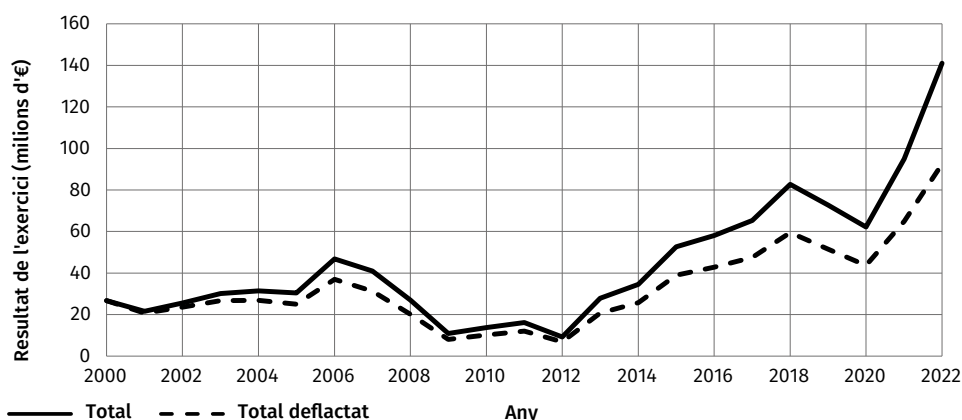

Gràfic 6. Evolució dels ingressos d'explotació. Font: elaboració pròpia.

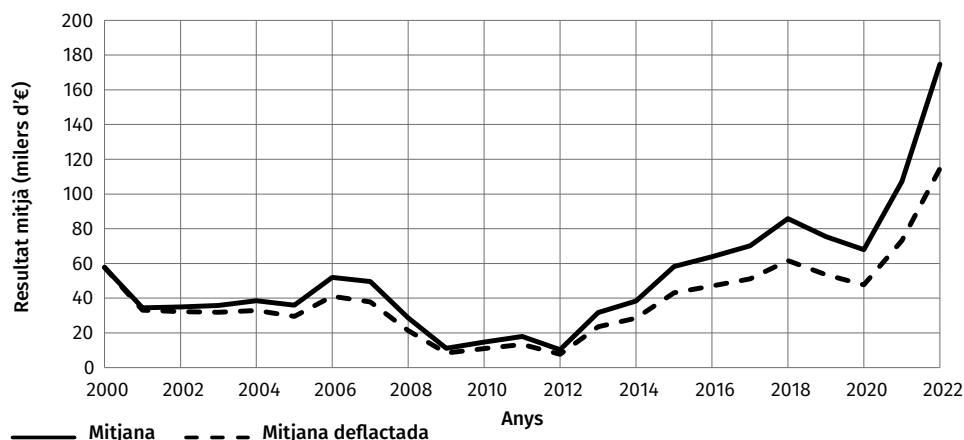
La variable relativa als resultats de l'exercici econòmic de les empreses evidencia un increment significatiu dels beneficis en els darrers anys. Aquest comportament es reflecteix als gràfics 7 i 8, que mostren l'evolució dels beneficis totals i mitjans, respectivament, amb els valors deflactats inclosos en ambdós casos. S'observa que les dues variables presenten una estructura molt similar, marcada per fluctuacions i caigudes notables durant els anys 2008 i 2020, corresponents a les crisis financera i de la pandèmia de la COVID-19, respectivament. És rellevant destacar que els resultats de l'exercici, ajustats al valor deflactat, han experimentat un augment significatiu,

ja que s'han multiplicat entre 3 i 4 vegades respecte al valor inicial. En concret, el resultat mitjà ha passat de 57,8 milers d'euros l'any 2000 a 114,6 milers d'euros el 2022, mentre que el total ha augmentat de 20,78 milions d'euros a 92,48 milions d'euros en el mateix període. Això demostra una major capacitat de generació de valor per part de les empreses.

D'altra banda, un aspecte fonamental en l'anàlisi dels resultats de l'exercici de les empreses és identificar-ne la proporció amb beneficis o pèrdues econòmiques. El gràfic 9 il·lustra amb claredat els períodes de crisi i les seves particularitats, ja que representa el percentatge d'empreses amb beneficis positius respecte al total. En primer lloc, destaca un període prolongat de disminució del nombre d'empreses amb beneficis positius associat a la crisi

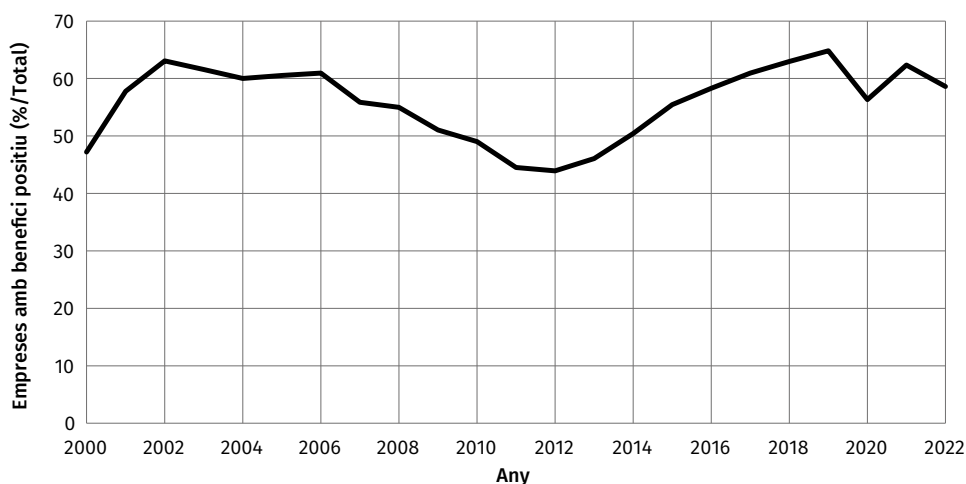

Gràfic 7. Evolució del resultat total de l'exercici. Font: elaboració pròpia.

Gràfic 8. Evolució del resultat mitjà de l'exercici. Font: elaboració pròpia.

financera del 2008. Aquesta crisi va provocar nombroses pèrdues i una lenta recuperació empresarial. És rellevant remarcar la caiguda sostinguda observada en aquest període: entre el 2002, quan el 63,07 % de les empreses registrava beneficis positius, i el 2012, quan aquest percentatge va assolir un mínim del 43,93 %. Durant aquest interval, es van produir descensos destacats, com la reducció del 60,95 % al 49 % des del 2006 fins al 2010. En segon lloc, s'observa com la crisi del 2020, provocada per la pandèmia de la COVID-19, tot i ser més curta, va tenir un impacte intens. Entre el 2019 i el 2020, el percentatge d'empreses amb beneficis positius va disminuir significativament, i va passar del 64,33 % al 56,34 % en només un any.

Gràfic 9. Evolució de les empreses amb benefici positiu (%/Total). Font: elaboració pròpia.

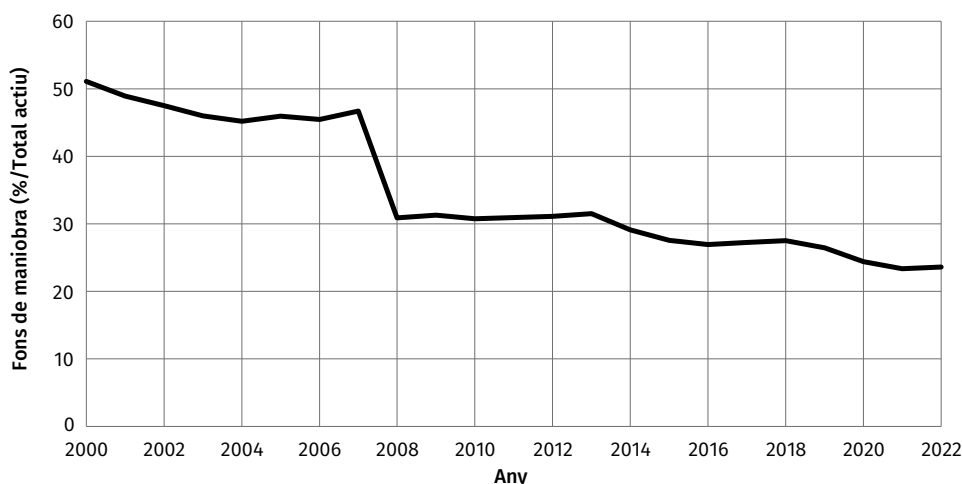
Malgrat la importància de les variables analitzades fins ara, resulta essencial incorporar a aquest estudi una variable que permeti avaluar de manera més específica la capacitat de les empreses per afrontar les seves obligacions financeres a curt termini. En aquest context, el fons de maniobra es presenta com una eina fonamental, ja que proporciona una mesura directa de la solvència a curt termini. Aquesta variable es mesura com la diferència entre els actius corrents i els passius corrents de les empreses,⁶ de manera que ofereix una visió clara sobre la seva capacitat per operar de manera estable i sostenible davant eventualitats immediates.

El gràfic 10 mostra l'evolució del fons de maniobra com a percentatge del total d'actius durant el període 2000-2022, i evidencia una tendència descendent sostinguda. Aquesta reducció es va intensificar de manera notable durant la crisi financera del 2008, quan va marcar un punt

.....

⁶ Els actius corrents són els que es poden convertir fàcilment en efectiu en un període de temps relativament curt, generalment dins d'un any o del cicle operatiu de l'empresa. Els passius corrents són les obligacions financeres o deutes que s'han de pagar en un període curt de temps, generalment dins d'un any o del cicle operatiu de l'empresa.

d'inflexió, però va continuar disminuint de forma gradual fins al final del període analitzat. En termes quantitius, el fons de maniobra representava un 51,09 % del total de l'actiu l'any 2000, mentre que el 2022 aquesta proporció s'havia reduït significativament, fins a situar-se en un 23,607 % (l'any 2007 havia estat d'un 46,7 % mentre que el 2008 va ser d'un 30,89 %). Tot i que aquest descens pot semblar preocupant, no és necessàriament un signe negatiu. Una disminució del fons de maniobra pot indicar una major eficiència en la gestió dels actius i passius corrents, la qual cosa reflecteix una capacitat millorada per les empreses d'optimitzar els seus recursos financers i reduir les necessitats de finançament a llarg termini.

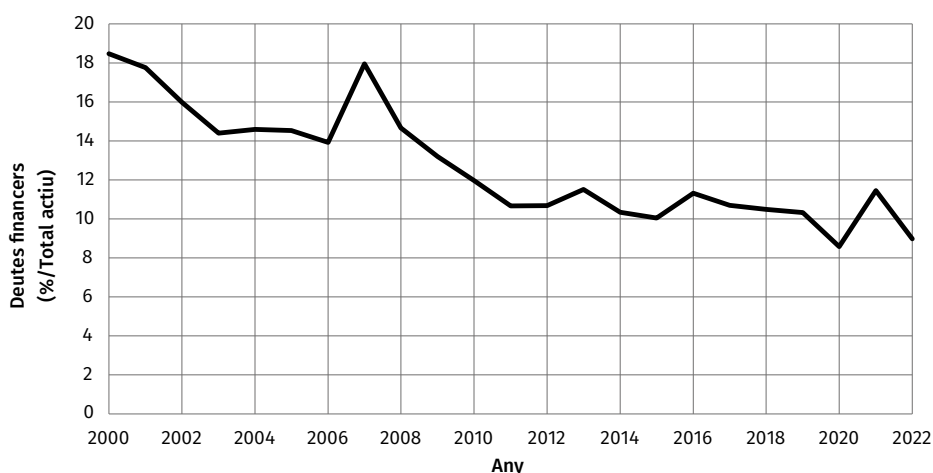
Gràfic 10. Evolució del fons de maniobra (%/Total actiu). Font: elaboració pròpia.

Un cas que guarda una certa similitud amb l'anàlisi del fons de maniobra és el dels deutes financers que han de gestionar les empreses. A través d'aquest indicador, es pot observar si les companyies acumulen quantitats significatives de deute per retornar o si, per contra, opten per una gestió més moderada i diversificada dels seus compromisos financers.

Pel que fa, doncs, als deutes financers, cal destacar que l'endeutament de les empreses del Pla de l'Estany ha experimentat una reducció progressiva al llarg dels anys. Aquesta tendència queda perfectament il·lustrada en el gràfic 11. Per exemple, mentre que l'any 2000 els deutes financers representaven un 18,47 % del valor total del passiu de les empreses, el més alt del període d'estudi junt amb el 17,95 % del 2007, la proporció s'ha reduït notablement fins al 8,97 % l'any 2022. Aquesta disminució indica una transformació substancial en les estratègies financeres de les empreses al llarg del temps i podria estar motivat per diversos factors. D'una banda, cada cop més empreses opten per mètodes de finançament alternatius, que ofereixen avantatges com una menor dependència de les entitats bancàries i una major flexibilitat en les condicions de retorn. Entre aquestes alternatives, destaca l'ampliació del capital social, que permet captar recursos directament dels accionistes.

EVOLUCIÓ RECENT DEL TEIXIT EMPRESARIAL AL PLA DE L'ESTANY

En conjunt, les dades del gràfic 11 reflecteixen no només un canvi en la manera com les empreses financen les seves operacions, sinó també una adaptació a un context econòmic en constant evolució, en el qual la diversificació de les fonts de finançament i la sostenibilitat financera prenen cada vegada més protagonisme. Aquesta tendència posa de manifest la importància d'una gestió prudent i flexible del passiu empresarial en un mercat global altament competitiu.

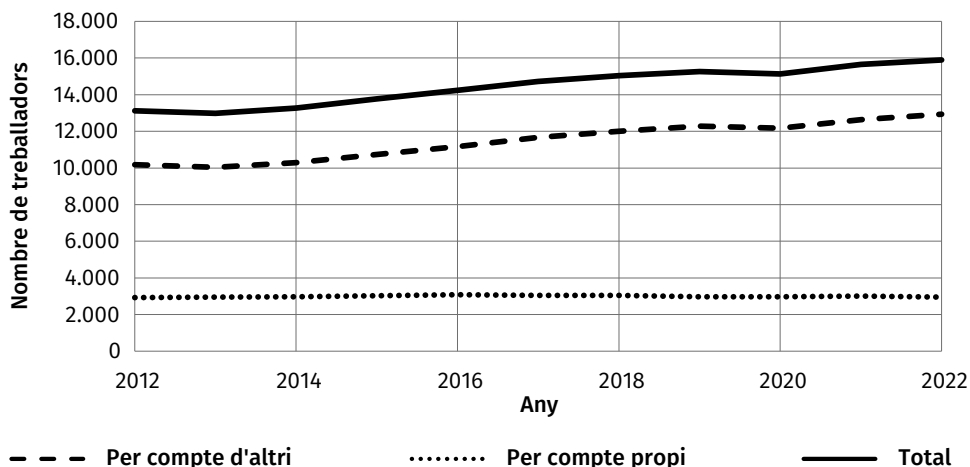
Gràfic 11. Evolució dels deutes financers (%/Total passiu). Font: elaboració pròpia.

L'anàlisi de l'ocupació i els costos laborals proporciona una visió essencial per comprendre la dinàmica empresarial i econòmica del Pla de l'Estany. D'aquí al final de l'apartat, s'examina l'evolució de l'ocupació segons la residència padronal, el cost mitjà per empleat i la relació entre costos i ingressos generats pels treballadors durant el període analitzat.

L'ocupació segons la seva residència padronal fa referència a l'anàlisi del mercat laboral basant-se en el lloc on resideixen les persones que treballen, independentment del lloc físic on es troba l'empresa o organització per a la qual treballen. Aquest enfocament permet identificar i quantificar la població activa d'un territori concret segons la seva ubicació administrativa (habitualment basada en el padró municipal). Aquest tipus d'anàlisi és útil per comprendre la relació entre la creació d'ocupació i l'impacte territorial, ja que ajuda a determinar quants residents treballen a empreses locals, quants treballen fora de la seva àrea de residència i quina proporció de treballadors d'una empresa prové d'altres municipis o regions. Això aporta informació rellevant per al desenvolupament econòmic, la mobilitat laboral i la planificació territorial. Per a aquesta variable, s'han utilitzat dades corresponents al període comprès entre els anys 2012 i 2023, ambdós inclosos, extretes del sistema XIFRA. No es disposava de dades d'anys anteriors.

Quant a l'evolució de l'ocupació segons la seva residència padronal, tal com s'observa al gràfic 12, el nombre d'autònoms al Pla de l'Estany es manté notablement estable al llarg del període

analitzat: 2.926 l'any 2012 versus 2.960 l'any 2023. Per contra, el nombre de treballadors per compte d'altri experimenta un augment significatiu, ja que passa de 10.186 a 13.315, la qual cosa reflecteix una creixent dependència del treball assalariat com a motor de l'economia local. Aquest creixement en l'ocupació assalariada provoca una evolució positiva en el total d'ocupació, que mostra una tendència sostinguda a l'alça. Aquesta tendència podria indicar un canvi en la composició del mercat laboral, amb un pes creixent de les empreses que necessiten mà d'obra assalariada, alhora que s'evidencia una estabilitat en l'emprenedoria local.

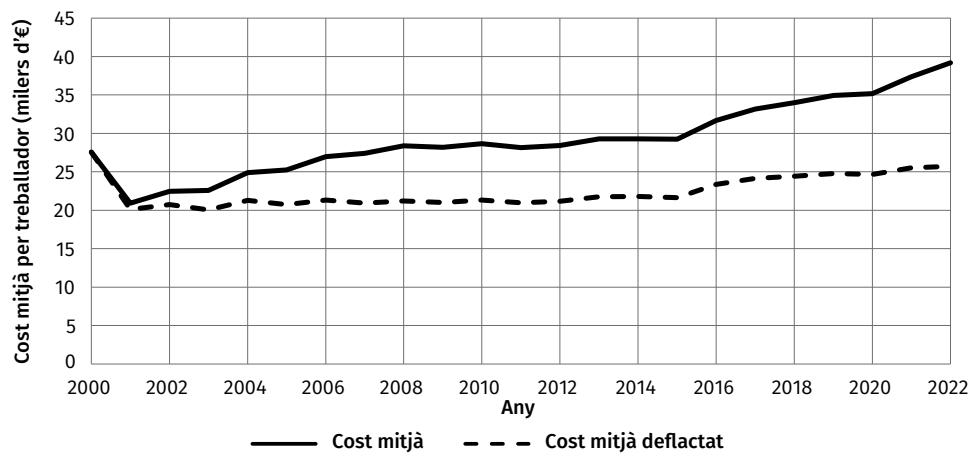
Gràfic 12. Evolució de l'ocupació segons residència padronal. Font: elaboració pròpia.

Un dels costos més importants per a les empreses són els salaris pagats als treballadors. El gràfic 13 mostra com el cost mitjà per empleat, un indicador econòmic clau dels costos laborals, ha experimentat una reducció significativa en termes reals. Específicament, el cost mitjà (ajustat per la inflació) disminueix uns 1.860 € respecte del valor inicial. Aquesta reducció pot estar associada a diversos factors, com canvis en la composició sectorial de l'ocupació, ajustos salarials o la necessitat de les empreses de fer front a altres costos creixents, com la digitalització, la implantació de tecnologies innovadores o l'augment de preus de les matèries primeres. Aquestes pressions poden haver portat les empreses a redistribuir recursos per adaptar-se a un entorn econòmic canviant.

La comparació entre costos i ingressos per empleat és crucial per analitzar l'eficiència i la sostenibilitat econòmica de les empreses, ja que ofereix informació clau sobre la productivitat laboral i la capacitat de generar valor. Aquesta anàlisi permet identificar si els recursos invertits en capital humà, principalment en salaris i costos laborals associats, es tradueixen en ingressos suficients per mantenir la rendibilitat empresarial.

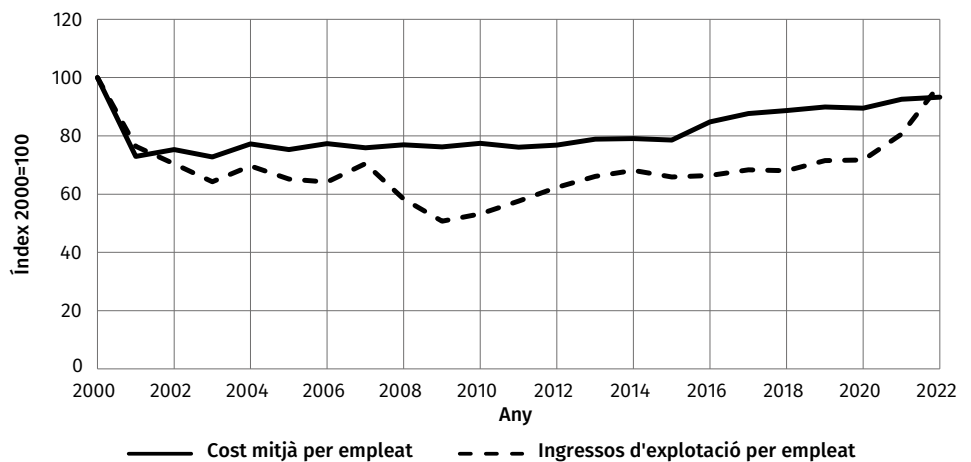
Tal com suggereix el gràfic 14, en el qual ambdues variables es presenten normalitzades a una base 100 per a l'any 2000, en el nostre estudi la comparativa entre costos i ingressos per

EVOLUCIÓ RECENT DEL TEIXIT EMPRESARIAL AL PLA DE L'ESTANY

Gràfic 13. Evolució del cost mitjà per empleat. Font: elaboració pròpia.

empleat evidencia disparitats rellevants en la dinàmica empresarial. El cost mitjà per empleat mostra una caiguda inicial seguida d'una estabilització posterior. En canvi, els ingressos per empleat presenten una evolució més volàtil, amb fluctuacions més pronunciades al llarg del període. Mentre que en els anys anteriors a la crisi financera la productivitat en termes reals va disminuir, a partir del 2009 es va tornar a recuperar fins a gairebé arribar als nivells de l'any 2000. Aquesta situació podria suggerir tensions en l'estructura de costos empresarials en determinats moments del període analitzat.

Gràfic 14. Evolució dels ingressos i dels costos per empleat. Font: elaboració pròpia.

Concloent, l'evolució de l'ocupació i els costos laborals al Pla de l'Estany reflecteix una economia en transformació, amb un augment sostingut de l'ocupació assalariada, però amb una disminució del cost mitjà per empleat en termes reals. Així mateix, les disparitats entre costos i ingressos per empleat posen de manifest reptes estructurals en la productivitat i l'eficiència empresarials. Aquestes conclusions subratllen la necessitat d'adoptar polítiques que fomentin una major generació de valor per treballador, així com estratègies per millorar l'estabilitat del mercat laboral.

Una anàlisi centrada en l'etapa corresponent a la crisi econòmica i financera revela, a través del gràfic 15, la comparació de l'evolució dels ingressos d'explotació per empleat i el cost mitjà per empleat, ambdós indexats l'any 2008. Aquests indicadors són rellevants per analitzar la relació entre productivitat i costos laborals, un aspecte clau per comprendre la paradoxa del benefici (Eeckhout, 2023) i les dificultats de les empreses per convertir els increments de productivitat en un augment proporcional dels beneficis.

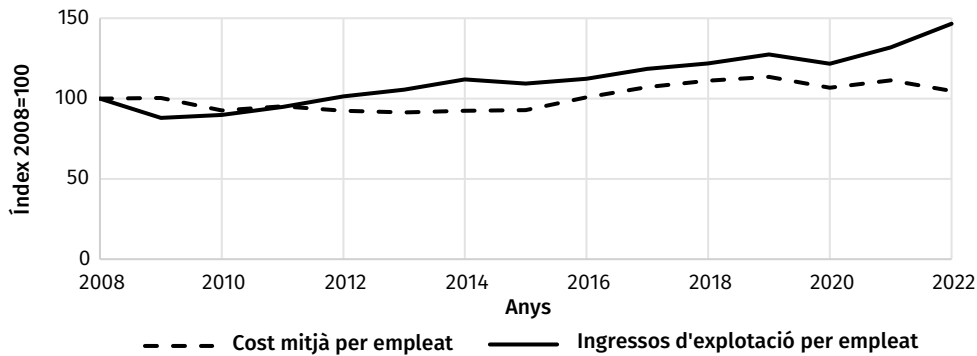
Tal com s'observa en el gràfic 15, els ingressos d'explotació per empleat han crescut de manera notable al llarg del període, sobretot a partir de l'any 2014. L'índex supera el 140 el 2022, un increment de més del 40 % respecte al valor inicial (2008). En canvi, el cost mitjà per empleat mostra un augment molt més moderat. Tot i que creix, assoleix el màxim el 2019 amb un índex de 113,49, la qual cosa indica que hauria augmentat un 13,49 % des del 2008 fins al 2019.

Durant el període analitzat, es pot veure una divergència progressiva entre els ingressos generats per empleat i el cost mitjà per empleat. Aquesta diferència augmenta especialment després del 2014, cosa que suggereix que els increments en la productivitat (reflectits en els ingressos per empleat) no s'han traduït en un augment proporcional dels costos laborals (salaries). Entre 2008 i 2010, ambdues línies mostren una lleugera caiguda, probablement associada a la crisi econòmicofinancera d'aquells anys. A partir de 2010, el cost per empleat es manté força estancat, mentre que els ingressos comencen a créixer de manera progressiva, especialment després del 2015. En els darrers anys (2021-2022), l'augment dels ingressos s'accelera encara més, mentre que el cost per empleat sembla fins i tot disminuir lleugerament.

L'anàlisi de l'evolució sectorial del nombre d'empreses al Pla de l'Estany durant el període 2000-2022 revela una dinàmica significativa en la composició del teixit empresarial comarcal. Segons el gràfic 16, el sector d'altres serveis ha experimentat el creixement més notable en nombre d'empreses, i s'ha consolidat com el sector amb major expansió en aquest interval temporal.

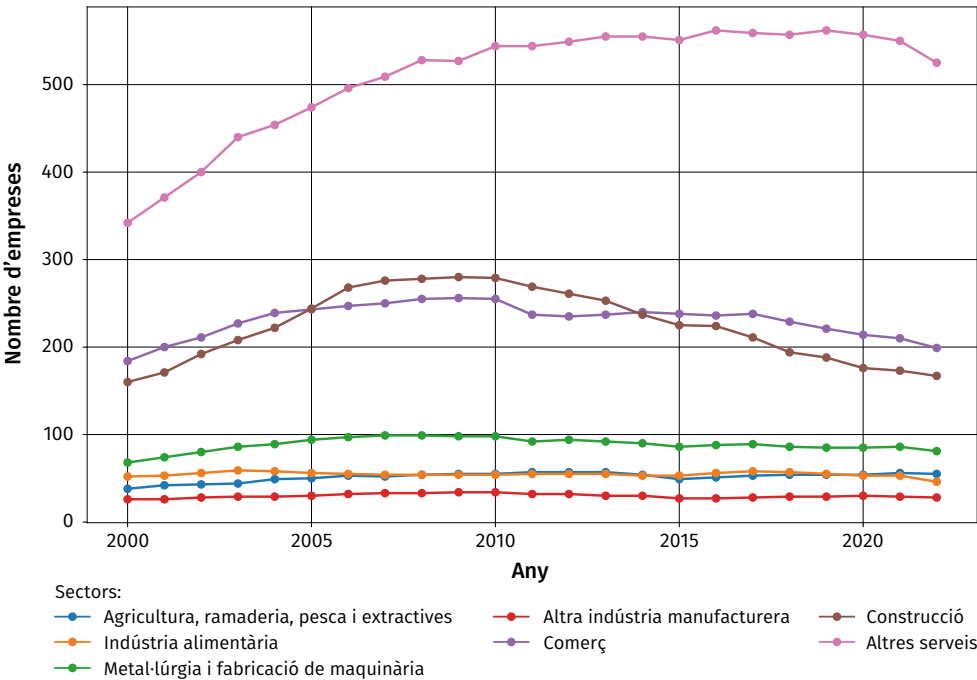
Paral·lelament, els sectors de la construcció i del comerç també han registrat un increment en el nombre d'empreses, tot i que en una proporció menor. Aquests sectors, tradicionalment vinculats als serveis, han mantingut una presència rellevant, encara que el seu creixement ha estat més moderat.

EVOLUCIÓ RECENT DEL TEIXIT EMPRESARIAL AL PLA DE L'ESTANY

Gràfic 15. La paradoxa del benefici. Font: elaboració pròpia.

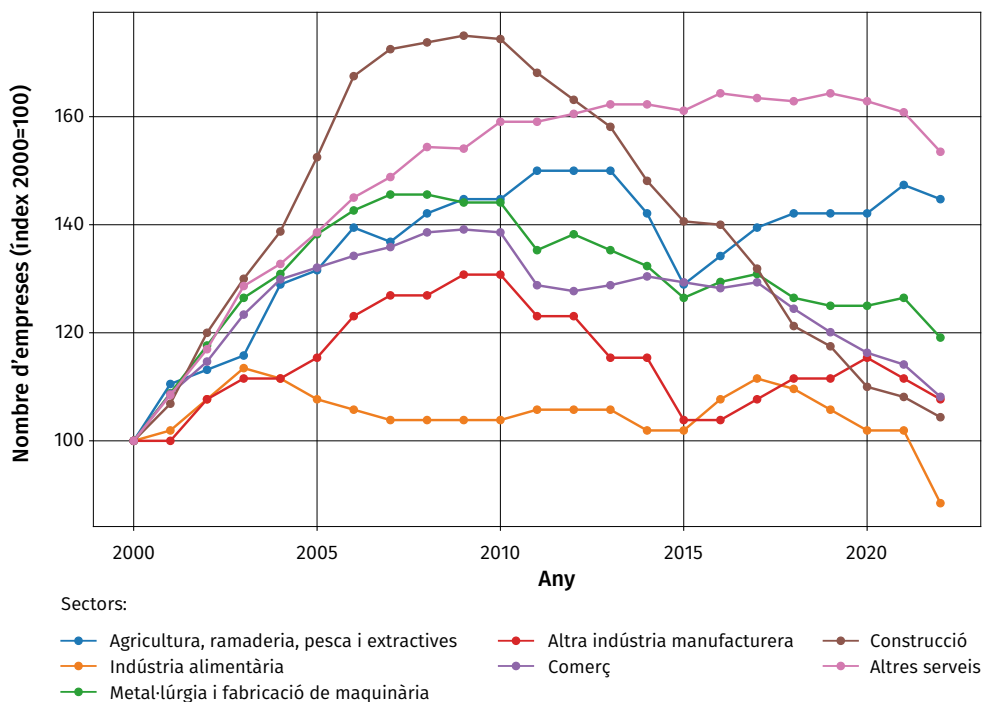
En contrast, els sectors relacionats amb la indústria i els sectors primaris, com la metallúrgia i la fabricació de maquinària, la indústria alimentària, l'altra indústria manufacturera, així com l'agricultura, la ramaderia, la pesca i les extractives, han mantingut un nombre d'empreses relativament estable al llarg dels anys. Aquesta estabilitat suggereix una consolidació d'aquestes activitats, que continuen tenint un paper important en l'economia comarcal, tot i no experimentar un creixement significatiu en el nombre d'empreses.

Gràfic 16. Evolució sectorial del nombre d'empreses. Font: elaboració pròpia.

El gràfic 17 mostra l'evolució del nombre d'empreses en diferents sectors econòmics entre el 2000 i el 2022, utilitzant un índex amb base 100 el 2000, i en el qual destaca l'impacte de la crisi del 2008. Inicialment, tots els sectors experimenten un creixement sostingut fins al 2007-2008, moment en què la crisi provoca una forta davallada, especialment en la construcció, que presenta el descens més acusat després d'una ràpida expansió prèvia.

En contrast, el sector dels altres serveis destaca per un creixement continu i una notable resiliència durant tot el període, per la qual cosa es consolida com el més estable. Altres sectors, com la indústria alimentària i la metallúrgia i la fabricació de maquinària, mostren estabilitat amb lleugeres fluctuacions, mentre que el comerç pateix una caiguda sostinguda després del 2008. El sector primari es manté pràcticament estable.

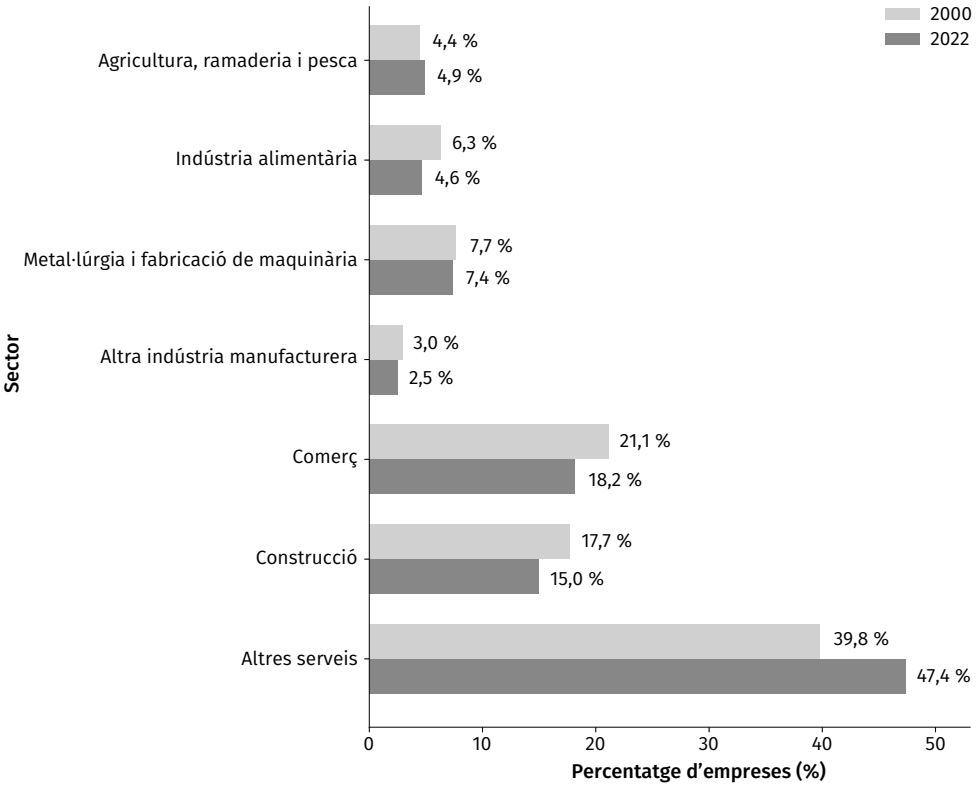
Gràfic 17. Evolució sectorial del nombre d'empreses (2000-2020, índex 2000=100). Font: elaboració pròpia.

Resultats: situació actual

Un cop examinades tant la situació inicial com l'evolució que s'ha produït en el període, és moment de fer una anàlisi de la situació actual de les empreses a la comarca del Pla de l'Estany. En primer lloc, es considera la distribució sectorial de l'activitat econòmica tal com ja s'ha analitzat per al 2000. En segon lloc, ens centrem en l'estudi sobre la rendibilitat econòmica i financera i la paritat de gènere a l'actualitat per a les empreses del Pla de l'Estany.

Aquest fet respon a l'objectiu d'analitzar amb profunditat els factors clau que condicionen el desenvolupament sostenible i equitatiu de l'activitat econòmica al territori. Aquest enfocament complementa l'anàlisi desenvolupada l'any 2000, que s'ha centrat en aspectes estructurals com la distribució sectorial de l'activitat, l'organització territorial, l'antiguitat de les empreses i la seva dimensió. L'estudi de la situació actual, doncs, amplia els coneixements prèviament adquirits, tot incorporant dimensions contemporànies com la igualtat de gènere en el lideratge de l'empresa, elements imprescindibles per comprendre les dinàmiques empresarials en un context socioeconòmic en transformació.

La creació i destrucció d'empreses al llarg del temps ha provocat un canvi significatiu en la distribució sectorial de l'activitat econòmica. Tal com es mostra al gràfic 18, els únics sectors que han guanyat pes en termes del nombre d'empreses actives són el sector primari i el d'altres serveis. En particular, el sector de l'agricultura, la ramaderia i la pesca ha passat de representar el 4,4 % de les empreses actives l'any 2000 al 4,9 % l'any 2022, fet que reflecteix un lleuger increment. Per la seva banda, el sector d'altres serveis ha experimentat un augment més pronunciat, i ha passat del 39,8 % al 47,4 % durant el mateix període. Per contra, la resta

Gràfic 18. Comparació de la distribució sectorial 2000-2022. Font: elaboració pròpia.

de sectors han perdut pes en termes relatius. Destaquen el comerç, que ha passat del 21,1 % al 18,2 %, i la construcció, que ha disminuït del 17,7 % al 15,0 %. Sectors industrials com la indústria alimentària, la metallúrgia i la fabricació de maquinària, així com altres indústries manufactureres, també han registrat una lleugera pèrdua de pes relatiu, fet que podria estar relacionat amb processos de terciarització de l'economia. Aquestes dades evidencien, doncs, el reforçament del sector serveis i la pèrdua relativa d'importància de sectors industrials i comercials tradicionals.

Comparant amb la província de Girona, el Pla de l'Estany destaca en sectors com l'agricultura, la ramaderia i la pesca (4,9 % davant del 2,9 %) i la metallúrgia i la fabricació de maquinària (7,4 % davant del 2,7 %), mentre que els altres serveis, tot i créixer, tenen menys pes relatiu (47,4 % davant del 52,2 %). Aquestes dades reflecteixen un reforçament del sector serveis alhora que la comarca manté una especialització relativa en sectors tradicionals com la manufactura i el primari.

La preservació d'un sector manufacturer fort al Pla de l'Estany és fonamental per garantir l'equilibri i la diversificació de l'activitat econòmica. Tot i la tendència general cap a la terciarització observada en les darreres dècades, el sector manufacturer continua sent clau per al desenvolupament econòmic sostenible, ja que genera ocupació de qualitat, fomenta la innovació tecnològica i té un paper central en l'exportació de béns. En aquest sentit, la comarca destaca positivament en la metallúrgia i la fabricació de maquinària molt per sobre de la mitjana provincial. Un sector manufacturer robust contribueix a enfortir les cadenes de valor locals, reduir la dependència d'importacions i oferir una base més estable en moments d'incertesa econòmica, la qual cosa assegura la competitivitat del Pla de l'Estany en un entorn global exigent.

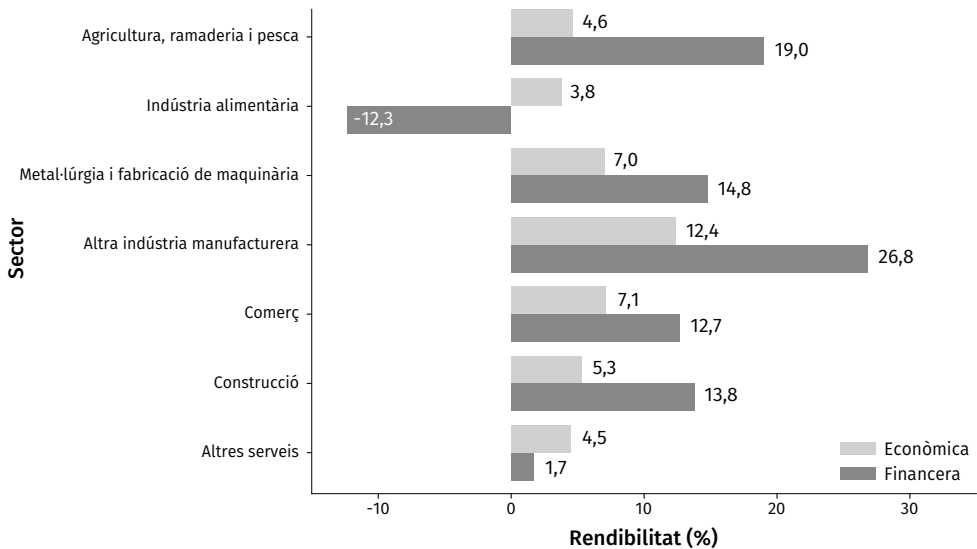
El gràfic 19 mostra les rendibilitats econòmiques i financeres⁷ de les diferents empreses del Pla de l'Estany segons el sector en què operen l'any 2022. S'observa una gran variabilitat en les rendibilitats entre sectors. Cal destacar les rendibilitats financeres del sector primari, amb un 19 %, i, especialment, les del sector altra indústria manufacturera, que assoleixen un valor del 26,8 %, el més alt entre tots els sectors. Per contra, la indústria alimentària presenta una rendibilitat financera negativa del -12,3 %, un resultat que podria estar influït per l'impacte d'alguna empresa dominant dins del sector amb rendibilitats financeres negatives en els últims exercicis. Aquest fet podria explicar l'evolució desfavorable del sector en termes de nombre d'empreses dels últims anys.

Quant a paritat de gènere, la direcció de les empreses evidencia un clar predomini masculí. Tal com es pot observar al gràfic 20, els percentatges obtinguts per al Gironès i el Pla de l'Estany són molt similars, amb variacions mínimes entre ambdues comarques. Els directius de gènere

.....

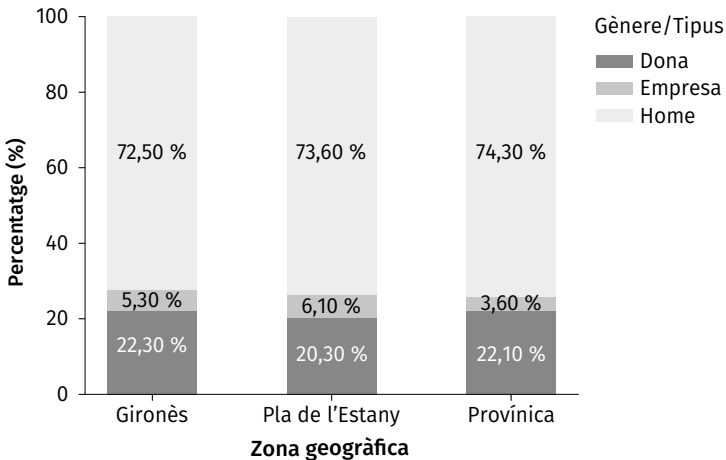
⁷ La rendibilitat econòmica es calcula com el quocient entre el resultat abans d'interessos i impostos i l'actiu total, mentre que la rendibilitat financera es determina dividint el resultat net pel patrimoni net. Ambdues mesures són indicadors clau per avaluar l'eficiència de les empreses en la gestió dels seus actius i recursos propis per generar beneficis.

EVOLUCIÓ RECENT DEL TEIXIT EMPRESARIAL AL PLA DE L'ESTANY

Gràfic 19. Rendibilitat econòmica i financera l'any 2022. Font: elaboració pròpia.

masculí representen més del 70 % del total en ambdues regions, mentre que les dones ocupen poc més del 20 % de les posicions de direcció. Aquestes dades suggereixen la presència d'un sostre de vidre (*glass ceiling*), una barrera invisible que limita l'accés de les dones a posicions de lideratge empresarial malgrat els seus mèrits o qualificacions. Aquest fenomen reflecteix desigualtats estructurals que poden ser causades per factors com estereotips de gènere, biaixos en els processos de selecció o la manca de polítiques efectives per fomentar la igualtat en el lideratge corporatiu.

Gràfic 20. Distribució del gènere en la direcció empresarial per comarca. Font: elaboració pròpia.

Supervivència empresarial

Aquest apartat presenta els resultats de l'anàlisi de la supervivència de les empreses al Pla de l'Estany, amb especial èmfasi en dos períodes de crisi econòmica rellevants: el període 2008-2014, marcat per la crisi financera global, i el període 2020-2022, associat a l'impacte de la pandèmia de la COVID-19. L'objectiu principal és entendre com aquests esdeveniments van afectar la supervivència empresarial i identificar els factors clau associats a la resistència o el fracàs de les empreses.

La primera anàlisi s'ha realitzat amb empreses nascudes fins l'1 de gener de 2005 que es trobaven actives l'1 de gener de 2008, amb un període d'estudi que s'estén fins a finals de l'any 2014. En aquest cas, les variables explicatives fan referència a les característiques empresarials de l'any 2007, any anterior a la crisi.

La segona anàlisi inclou empreses nascudes fins l'1 de gener de 2018 que estaven actives l'1 de gener de 2020, amb un període d'estudi que s'allarga fins l'any 2022, últim any amb dades disponibles. En aquest cas, les variables analitzades són les característiques empresarials de l'any 2019.

Per dur a terme aquest estudi, s'ha utilitzat un model de regressió de Cox, una eina estadística que permet avaluar la relació entre diverses variables explicatives i el temps de supervivència empresarial. Els factors analitzats inclouen aquells identificats a l'estadística descriptiva, com ara característiques financeres, sectorials i operatives de les empreses.

Després d'avaluar la idoneïtat de diversos models, la relació entre les variables explicatives i la supervivència empresarial es defineix mitjançant el següent model de regressió de Cox:

$$h_i(t|X_i) = h_0(t) \cdot \exp(\beta_1 \cdot \text{Sector}_i + \beta_2 \cdot \log(\text{Actiu Total}_i) + \beta_3 \cdot \text{Antiguitat}_i + \beta_4 \cdot \text{Resultat Ex}_i + \beta_5 \cdot \text{Ingressos Ex}_i + \beta_6 \cdot \text{Fons de Maniobra}_i + \beta_7 \cdot \text{Rendibilitat Actiu}_i)$$

On:

- $h_i(t|X_i)$: Taxa de risc de l'empresa i condicional a les variables explicatives X.
- $h_0(t)$: Taxa de risc base (*baseline hazard*), que depèn del temps t.
- Sector_i : Variable indicativa del sector econòmic en què opera l'empresa i.
- $\log(\text{Actiu Total}_i)$: Logaritme dels actius totals de l'empresa i en milers d'euros.
- Antiguitat_i : Temps (en dies) d'antiguitat de l'empresa i.
- Resultat Ex_i : Resultat de l'exercici (en milers d'euros) de l'empresa i.
- Ingressos Ex_i : Ingressos d'explotació (en milers d'euros) de l'empresa i.
- $\text{Fons de Maniobra}_i$: Fons de maniobra (en milers d'euros) de l'empresa i.
- $\text{Rendibilitat Actiu}_i$: Rendibilitat sobre l'actiu total de l'empresa i.

Aquest model proporciona una eina robusta per analitzar com els diferents factors explicatius contribueixen al risc de cessament d'activitat empresarial, la qual cosa permet una millor comprensió de les dinàmiques econòmiques i financeres en contextos de crisi. Això pot servir com a base per dissenyar polítiques i estratègies que afavoreixin la sostenibilitat i el creixement de les empreses a la comarca del Pla de l'Estany.

Per analitzar la crisi financera, el model s'ha aplicat a un conjunt de dades de 733 empreses, de les quals 104 han registrat un esdeveniment (cessament d'activitat). Un total de 382 observacions han estat eliminades a causa de dades mancants. Els valors estimats pel model, presentats a la taula 1, representen un bon ajust, amb una concordança moderada propera al 70 %, la qual cosa indica que el model prediu correctament el 70 % dels casos. A més, els resultats són estadísticament significatius en els diferents tests aplicats (Likelihood ratio, Wald, i Score tests).

Variables	Coefficient	Exp(Coefficient)	Error Estàndard	Valor p
Indústria alimentària	0,809	2,246	0,837	0,333
Metallúrgia i fabricació de maquinària	0,869	2,385	0,777	0,264
Altra indústria manufacturera	1,680	5,366	0,821	0,041 *
Construcció	0,995	2,706	0,735	0,176
Comerç	1,231	3,424	0,735	0,094 .
Altres serveis	0,515	1,673	0,741	0,487
Log (Actiu total, milers d'euros, 2007)	-0,105	0,900	0,079	0,184
Antiguitat	-0,0001821	0,999	0,00004676	<0,0001 ***
Resultat de l'exercici (milers d'euros, 2007)	-0,0009857	0,999	0,0005702	0,084 .
Ingressos d'explotació (milers d'euros, 2007)	-0,000009483	1,000	0,00002165	0,661
Fons de maniobra (milers d'euros, 2007)	0,0002079	1,000	0,00007246	0,004 **
Rendibilitat sobre l'actiu total (2007)	-0,010	0,990	0,003171	0,001 **

Taula 1. Resultats del model de Cox, crisi financera. Font: elaboració pròpia usant R Studio.

Notes:

Categoria de referència sectorial: Agricultura, ramaderia, pesca i extractives

Els valors amb ., *, **, i *** indiquen nivells de significació al 10 %, 5 %, 1 %, i 0,1 %, respectivament.

Els resultats mostren que el sector econòmic té un impacte significatiu en la supervivència empresarial, especialment per a les empreses de l'altra indústria manufacturera, que presenten un risc de cessament significativament més alt ($p = 0,041$). A més, l'antiguitat de les empreses té un efecte protector clar, amb un coeficient negatiu altament significatiu ($p < 0,0001$), dada que indica que les empreses més antigues tenen menys probabilitat de cessament. Altres factors financers, com el fons de maniobra ($p = 0,004$) i la rendibilitat sobre l'actiu total ($p = 0,001$), també es relacionen de manera significativa amb la supervivència, ja que destaca que una millor posició financera contribueix a reduir el risc d'abandonar l'activitat.

El model de regressió de Cox per a la crisi de la COVID-19 es basa en un conjunt de dades de 919 empreses, de les quals 51 han registrat l'esdeveniment (cessament d'activitat). Un total de 227 observacions han estat eliminades a causa de dades mancants. Els valors estimats pel model, presentats a la taula 2, representen un bon ajust amb una concordança del model de 0,731, cosa que indica que el model prediu correctament l'esdeveniment en el 73,1 % dels casos. Els tests de validació presenten resultats significatius: el test de raó de versemblança és 49,68 ($p = 2e-06$), el test de Wald és 64,37 ($p = 4e-09$) i el test de logrank és 104,1 ($p < 2e-16$).

Variables	Coeficient	Exp(Coeficient)	Error Estàndard	Valor p
Indústria alimentària	0,852	2,345	0,843	0,312
Metallúrgia i fabricació de maquinària	-1,165	0,312	1,226	0,342
Altra indústria manufacturera	0,006	1,006	1,226	0,996
Construcció	-0,075	0,928	0,805	0,926
Comerç	0,251	1,286	0,761	0,741
Altres serveis	-0,408	0,665	0,753	0,589
Log (Actiu total 2019)	-0,410	0,664	0,117	<0,0001 ***
Antiguitat	-0,000053	1,000	0,000043	0,213
Resultat de l'exercici (milers d'euros, 2019)	-0,0005244	0,999	0,0006826	0,442
Ingressos d'explotació (milers d'euros, 2019)	-0,00002118	1,000	0,00006619	0,749
Fons de maniobra (milers d'euros, 2019)	0,000185	1,000	0,0002979	0,535
Rendibilitat sobre l'actiu total (2019)	-0,007789	0,992	0,001948	<0,0001 ***

Taula 2. Resultats del model de Cox 2018-2022, COVID-19. Font: elaboració pròpia usant R Studio.

Notes:

Categoria de referència sectorial: Agricultura, ramaderia, pesca i extractives

Els valors amb ^o, ^{*}, ^{**} i ^{***} indiquen nivells de significació al 10 %, 5 %, 1 %, i 0,1 %, respectivament.

Els resultats mostren que, durant la crisi de la COVID-19, el logaritme de l'actiu total del 2019 i la rendibilitat sobre l'actiu total del mateix any són factors significatius. En concret, el coeficient negatiu del logaritme de l'actiu total ($-0,410$, $p < 0,0001$) indica que empreses amb una major mida tenien menys probabilitat de cessament. Així mateix, la rendibilitat sobre l'actiu total ($-0,007789$, $p < 0,001$) també redueix el risc de cessament. La resta de variables, incloent sectors econòmics i antiguitat, no són estadísticament significatives en aquest context.

Comparant amb els resultats de la crisi financera global (2007-2014), es poden observar diferències notables. Mentre que l'antiguitat de les empreses era un factor protector significatiu durant la crisi financera, no ho és durant la crisi de la COVID-19. D'altra banda, el logaritme de l'actiu total, que no tenia un impacte significatiu en el període 2007-2014, esdevé un factor clau per a la supervivència durant la crisi de la COVID-19. Aquesta diferència reflecteix la importància de la mida empresarial per resistir els efectes de la pandèmia, probablement degut a una millor capacitat per accedir a ajuts o gestionar riscos.

Conclusions

L'anàlisi del teixit empresarial del Pla de l'Estany durant el període 2000-2022 posa de manifest una sèrie de transformacions significatives i reptes que cal tenir en compte per garantir el desenvolupament sostenible de l'economia comarcal. Aquest estudi, centrat en la composició sectorial, la supervivència empresarial i les dinàmiques econòmiques, proporciona una radiografia que pot ser un punt de partida per al disseny de polítiques públiques i estratègies de creixement.

En primer lloc, l'evolució del teixit empresarial evidencia una terciarització progressiva de l'economia. El sector dels serveis, especialment en la categoria d'altres serveis, ha guanyat pes de manera destacada, mentre que sectors tradicionals com el comerç, la construcció i la indústria han experimentat una pèrdua relativa d'importància. No obstant això, el Pla de l'Estany manté una especialització notable en sectors com la metallúrgia i la fabricació de maquinària, aspecte que reforça la diversificació econòmica i subratlla la rellevància del sector manufacturer.

Pel que fa a la supervivència empresarial, els resultats de l'estudi revelen que factors com la mida de l'empresa, la rendibilitat sobre l'actiu i una bona gestió del fons de maniobra són determinants per garantir la sostenibilitat en contextos de crisi. Mentre que durant la crisi financera del 2008 l'antiguitat de les empreses es va mostrar com un factor protector, aquest aspecte no va tenir un efecte significatiu durant la pandèmia de la COVID-19. Això posa de manifest la necessitat d'adaptar les estratègies de resiliència empresarial a les circumstàncies específiques de cada crisi.

En termes de dinamisme econòmic, tot i que el nombre d'empreses actives el 2022 encara no ha recuperat els nivells màxims del 2011, s'ha observat un creixement continuat del volum total

d'actius, dels ingressos d'explotació i dels beneficis mitjans. Aquestes tendències suggereixen una major capacitat econòmica de les empreses malgrat les adversitats viscudes.

L'ocupació assalariada ha esdevingut un motor fonamental de l'economia local, amb un increment significatiu en el nombre de treballadors per compte d'altri durant el període analitzat. Tanmateix, la disminució del cost mitjà per empleat en termes reals planteja reptes relacionats amb l'estabilitat salarial i la sostenibilitat del mercat laboral, especialment en un context de canvis tecnològics i augment dels costos operatius.

Un altre aspecte clau és la desigualtat de gènere en la direcció empresarial, que reflecteix clarament un predomini masculí en els càrrecs de lideratge, tal com també succeeix en l'àmbit provincial. Aquesta realitat posa de manifest la necessitat de polítiques actives per superar les barreres estructurals que dificulten l'accés de les dones a posicions directives, i promoure una economia més equitativa i inclusiva.

Finalment, l'estudi posa en relleu la importància de reforçar la diversificació i resiliència del teixit empresarial del Pla de l'Estany. Els resultats evidencien una relació directa entre una major rendibilitat economicofinancera i la capacitat de les empreses per sobreviure en el temps. En aquest sentit, polítiques enfocades a fomentar la innovació i la digitalització, promoure la formació contínua per millorar la productivitat laboral, reduir costos estructurals, millorar l'eficiència operativa i optimitzar la gestió empresarial poden contribuir a incrementar aquesta rendibilitat, i assegurar una major estabilitat i adaptabilitat davant de canvis en l'entorn econòmic. Alhora, la integració d'objectius socials com la igualtat de gènere i la preservació de sectors estratègics pot complementar aquests esforços, de manera que s'enforteix la capacitat de les empreses per abordar els reptes futurs i consolidar el creixement econòmic sostenible de la comarca en un context global canviant.

BIBLIOGRAFIA

- ABED, S. S. (2021). «A literature review exploring the role of technology in business survival during the Covid-19 lockdowns». *International Journal of Organizational Analysis*, núm. 30(5), p. 1045-1062.
- ADAM, N. A.; ALARIFI, G. (2021). «Innovation practices for survival of small and medium enterprises (SMEs) in the COVID-19 times: the role of external support». *Journal of innovation and entrepreneurship*, núm. 10(1), p. 15.
- ALTMAN, E. I. (2002). *Bankruptcy, Credit Risk and High Yield Junk Bonds*. Malden: Blackwell Publishers.
- BUREAU VAN DIJK. (n.d.). *Sistema de Análisis de Balances Ibéricos (SABI)* [Base de dades]. BUREAU VAN DIJK - A Moody's Analytics Company. Recuperat de <https://sabi.bvdinfo.com>
- COMISIÓN EUROPEA (2020). *Reglamento de Ejecución (UE) 2020/1197 de la Comisión, de 30 de julio de 2020, por el que se establecen especificaciones técnicas y modalidades con arreglo al Reglamento (UE) 2019/2152 del Parlamento Europeo y del Consejo relativo a las estadísticas empresariales europeas que deroga diez actos jurídicos en el ámbito de las estadísticas empresariales*. *Diario Oficial de la Unión Europea* (DOUE), L 271, 17 d'agost de 2020, p. 1-162. Recuperat de <https://eur-lex.europa.eu>
- COX, D. R. (1972). «Regression models and life tables». *Journal of the Royal Statistical Society Series B*, núm. 34(2), p. 187-220.
- EECKHOUT, J. (2023). *La paradoxa del benefici: Com les empreses amb més èxit amenacen l'economia*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- FREIXANET, J.; RENART, G., (2020). «A capabilities perspective on the joint effects of internationalization time, speed, geographic scope and managers' competencies on SME survival». *Journal of World Business*, Elsevier, núm. 55(6), 101-110.
- GILL, B.; GINER, B. (2013). «Corporate failure prediction in the construction and real estate industries: General versus industry-focused models». *Universia Business Review*, núm. 39, p. 118-131.
- HEADD, B. (2003). «Redefining business success: Distinguishing between closure and failure». *Small business economics*, núm. 21, p. 51-61.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE). (n.d.). *Clasificación Nacional de Actividades Económicas (CNAE)* [Pàgina web]. Recuperat de <https://www.ine.es>
- MESCHI, P. X.; RICARD, A.; MOORE, E. T. (2017). «Fast and furious or slow and cautious? The joint impact of age at internationalization, speed, and risk diversity on the survival of exporting firms». *Journal of International Management*, núm. 23(3), p. 279-291.
- MUDAMBI, R.; ZAHRA, S. A. (2007). «The survival of international new ventures». *Journal of International Business Studies*, núm. 38(2), p. 333-352.
- PARLAMENTO EUROPEO Y CONSEJO DE LA UNIÓN EUROPEA (2019). *Reglamento (UE) 2019/2152 del Parlamento Europeo y del Consejo de 27 de noviembre de 2019 relativo a las estadísticas empresariales europeas que deroga diez actos jurídicos en el ámbito de las estadísticas empresariales*. EUROSTAT. Recuperat de <https://eur-lex.europa.eu>
- STAMM, I.; LUBINSKI, C. (2011). «Crossroads of family business research and firm demography—A critical assessment of family business survival rates». *Journal of Family Business Strategy*, núm. 2(3), p. 117-127.

THERNEAU, T. M.; GRAMBSCH, P. M. (2000). *Modeling survival data. Extending the cox model*. New York: Springer.

VAN PRAAG, C. M. (2003). «Business survival and success of young small business owners». *Small business economics*, núm. 21, p. 1-17.

XIFRA, Sistema d'Informació Estadística Local. Diputació de Girona (https://www.ddgi.cat/xifra/menu_ini.asp)

El teixit empresarial del Pla de l'Estany: passat, present i futur

BERGA, D.; BOIX, M.; XABADIA, À. (ed.)

Banyoles, CECB, 2025, pàgines 97-117 (Quaderns; 45)

Casos d'èxit.

Reptes actuals i perspectives

En aquest capítol, els ponents de les 10 empreses participants i una ponència addicional ens resumeixen la seva presentació en el Col·loqui. Es conclou amb un apartat en què es mencionen els trets comuns i distintius que es consideren clau per a l'èxit empresarial al Pla de l'Estany.

MECANITZATS PRIVAT, a càrrec de Lluís Privat

Mecanitzats Privat és una empresa del sector del metall fundada l'any 1988 com a societat limitada i especialitzada en la fabricació de components mecanitzats per CNC i assemblatges de precisió.

Joaquim Privat en va ser el fundador, primer com a emprenedor autònom l'any 1984, quan aprofitava el garatge del seu domicili particular a Banyoles, i més endavant completament com a empresa familiar, que va evolucionar amb dues instal·lacions ubicades al polígon Pont-xetmar de Cornellà del Terri.

La fabricació es realitza a partir de la subcontractació de components que la indústria en general i fabricants de béns d'equip externalitzen del seu procés productiu. Els dissenys i projectes són normalment propis de l'enginyeria de client amb les especificacions tècniques que se sol·liciten. Els mitjans de producció són bàsicament màquines eina orientades al tornejat o al fresat (o bé ambdues tècniques combinades), que transformen els materials de partida en peces que mecànicament desenvoluparan la funció per a la qual han estat dissenyades. Conjuntament amb proveïdors externs de tractaments tèrmics o superficials, es completa l'acabat que molt sovint el client sol·licita per als seus components.

D'aquesta manera, i com a proposta de valor, s'ofereix al client un servei integral de tot el cicle de fabricació. Alhora, s'aplica un seguiment estricte de les especificacions en totes les operacions, la qual cosa n'assegura la qualitat fins al lliurament.

L'empresa compta amb la certificació de qualitat de la norma ISO 9001 des de l'any 1999.

Equip. Disposem d'una estructura plana, àgil i flexible enfocada al servei al client. Actualment, Privat compta amb una mitjana d'unes 40 persones distribuïdes en diferents departaments per cobrir tota l'operativa de l'empresa, majoritàriament formada per l'equip de producció i amb tècnics dedicats des de l'enginyeria fins a la qualitat, passant per l'aprovisionament i la logística, l'entorn comercial i l'administració.

Mercat objectiu. La tipologia de productes que es fabrica és bastant especialitzada i es caracteritza per l'exigència de qualitat. La diversificació de sectors és bastant àmplia i comprèn clients del sector industrial de manera més àmplia i subsectors concrets com podrien ser l'energètic, l'alimentari, el farmacèutic, el *racing*, l'aeroespacial, la robòtica, els semiconductors o els centres de recerca científica, entre d'altres.

Alguns casos d'èxit destacables podrien ser els següents:

- Farmacèutic. Desenvolupament i lliurament als Estats Units de maquinària per a la traçabilitat del plasma sanguini de l'empresa catalana Grifols.

- Competició WRC. Fabricació de components per al Campionat Mundial de Ral·li per a les principals marques automobilístiques, com poden ser Citroën o Toyota.
- Robòtica submarina. Desenvolupament de components mecanitzats per a l'empresa derivada de la UdG Iqua Robotics.
- ESO Agència Europea d'Astronomia. Fabricació de components per als grans telescopis de la seva xarxa, en especial per al telescopi òptic infraroig terrestre més gran mai fabricat, ELT (Extremely Large Telescope), i que s'espera que entri en funcionament l'any 2028.

Facturació. Majoritàriament les vendes són a clients d'àmbit estatal; en l'àmbit internacional representa un 25 %. La facturació actual representa una xifra de 4,5 milions d'euros.

Posicionament dins del sector. El sector del metall és un sector dinàmic en constant evolució, per la qual cosa és present en la majoria d'activitats econòmiques. D'aquí la seva gran diversificació i àmplies possibilitats.

AGUSTÍ Y MASOLIVER, S.A. (AMSA), a càrrec de Lluís Agustí

Agustí y Masoliver, S.A. (AMSA) és una empresa de construcció d'obra civil, tant pública com privada, fundada el 1905 per Andreu Agustí i Bages. Actualment, és administrada per la cinquena generació, amb Andreu Agustí i Cufí i Lluís Agustí i Soler. Des de sempre amb arrels banyolines, actua en tot l'àmbit de Catalunya i part del sud de França. Dins l'obra civil, destaquen les obres d'urbanització, camins, vials urbans, ponts i estructures, conservacions integrals de carreteres i, sobretot, asfaltatge. Aquest representa un volum aproximat de més del 50 % de la seva facturació, ja que disposa de tres plantes asfàltiques distribuïdes pel territori català, equipades amb l'última tecnologia que ens permet reciclar un percentatge molt elevat de l'asfalt vell que es treu de les carreteres. Aquestes plantes es troben a Palol de Revardit (Girona), Sant Fost de Campsentelles (Barcelona) i les Masies de Voltregà (Barcelona). D'aquesta manera es contribueix a una reducció de la petjada de carboni de l'empresa i també a l'economia circular, ja que es recicla aquest material i, alhora, s'estalvia en l'ús de recursos naturals limitats, com la pedra i el betum (petroli). Un altre tret diferencial de l'empresa respecte als seus competidors és la seva forta aposta per la investigació en R+D de nous materials asfàltics més sostenibles, gràcies al seu departament de Qualitat i uns laboratoris equipats amb l'última tecnologia. Un exemple són les mescles asfàltiques que es fan amb plàstic reciclat provinent de residus que, si no se'ls donés aquest ús, acabarien als abocadors o a les incineradores. Amb això aconseguim reduir les emissions de CO₂, valoritzem residus plàstics i, pel que fa al comportament dels materials, millorem les prestacions tècniques de les mescles asfàltiques, ja que dotem el paviment de més rigidesa, la qual cosa ens demostren els resultats de les diferents obres on s'ha aplicat.

Els principals clients de la nostra empresa són les administracions públiques, com la Diputació de Girona, l'Ajuntament de Barcelona, el Ministeri de Foment, la Diputació de Barcelona, etc., però també tenim una important cartera de clients privats, ja siguin empreses constructores o bé d'altres sectors, com Transports Calsina Carré, Bonpreu, Gran Jonquera, Dragados, CRC, etc.

AMSA afronta els anys que venen amb optimisme tot i la incertesa política actual, amb uns pressupostos prorrogats que no permeten afrontar inversions en infraestructures estratègiques per al país. Tot i això, l'empresa referma el seu compromís amb el medi ambient i la sostenibilitat com a objectius prioritaris, investigant nous materials reciclats i invertint en la millor tecnologia per tal de continuar reduint les seves emissions i ser més eficients energèticament.

TRANSPORTS PORQUERES, a càrrec de Neus Ferrer

Transports Porqueres és una empresa familiar amb més de tres generacions d'experiència en el transport de mercaderies.

Situació actual

Transports Porqueres va començar el seu camí l'any 1960, però la seva història ve de molt abans. Joan Ferrer, amb l'esforç i l'esperit emprenedor que sempre el van caracteritzar, transportava llenya amb el carro familiar des d'Usall fins a Banyoles, després de llargues jornades de treball al camp. Al seu costat, sempre hi havia la seva dona, Rosenda Mach, el suport i el treball constants de la qual van ser clau per tirar endavant el projecte de família.

Aquells trajectes amb el carro van plantar la llavor del que avui és l'empresa. L'any 1960 va arribar una oportunitat: el seu client li va proposar comprar el seu primer camió de segona mà i dedicar-se completament al transport per carretera. I així va començar tot, amb un camió i moltes ganes d'avançar.

Avui dia, Transports Porqueres som una empresa familiar de tercera generació especialitzada en el transport terrestre de càrregues completes per Europa. Ens enfoquem principalment al transport de càrregues a granel utilitzant camions amb pisos mòbils per transportar productes com cereals, metalls, residus no peril·losos, etc. També gestionem el transport paletitzat, que és essencial per optimitzar l'operativa logística i assegurar l'eficiència de les nostres rutes, especialment quan complementem els viatges cap a França i el retorn amb càrregues a granel. Amb una facturació anual de 22 milions d'euros, gestionem més de 130 viatges diaris, i transportem aproximadament 800.000 tones de mercaderies cada any. La nostra flota pròpia, formada per vehicles Euro6, ens permet oferir serveis de transport d'alta qualitat mentre mantenim un fort compromís amb la sostenibilitat.

A més de ser una empresa amb una sòlida reputació, comptem amb un equip altament compromès i una àmplia xarxa de col·laboradors, la qual cosa ens posiciona com un soci de confiança i eficient per als nostres clients. Combinem una flota moderna amb una forta aposta per la tecnologia i la digitalització, elements que ens permeten oferir un servei personalitzat, d'alta qualitat i amb un compromís infrangible amb la satisfacció del client.

Punts forts de l'empresa

Els pilars que fan de Transports Porqueres una empresa competitiva i preparada per al futur són clars i fermes. En primer lloc, la solidesa financera i tecnològica ens ha permès invertir en tecnologia avançada i millorar contínuament els processos, i alhora mantenir una solvència financera que facilita la innovació. En segon lloc, l'especialització i l'adaptabilitat són clau: estem enfocats en el transport especial amb una estratègia de millora contínua que permet adaptar-nos ràpidament a les necessitats canviants del mercat i dels nostres clients. També comptem amb un equip professional compromès i experimentat, gràcies al qual oferim un servei de qualitat i confiança. A això s'hi suma la nostra capacitat operativa, que es basa en una gestió eficient de grans volums gràcies a la flota pròpia i a una xarxa de col·laboradors habituals, la qual cosa assegura un servei fiable que fomenta la fidelització dels clients. Finalment, la sostenibilitat és un pilar essencial, amb un compromís ferm amb el medi ambient mitjançant la renovació constant de la flota, l'ús d'energies alternatives com l'HVO i la instal·lació de plaques solars.

Reptes actuals i oportunitats de futur

Els cinc eixos centrals que marcaran el creixement de Transports Porqueres en els pròxims anys són la sostenibilitat, la digitalització, el talent i valor humans, la burocràcia i les lleis, i el canvi generacional.

La sostenibilitat és un repte global que exigeix accions amb impacte positiu a curt termini i compromisos fermes de llarg recorregut. A Transports Porqueres, és una prioritat que guiem amb iniciatives com l'ús de combustibles alternatius com l'HVO, proves amb camions elèctrics i certificacions com l'ISO 14001 i Ecovadis. A més, estem treballant per calcular la petjada de carboni dels nostres serveis, una demanda creixent entre els clients.

Pel que fa a la digitalització, ha passat de ser un avantatge competitiu a una obligació indispensable. Les empreses han d'adaptar-se constantment als avenços tecnològics, ja que aquest és un procés continu. A Transports Porqueres hem implementat eines com un ERP propi, geolocalització de flota i un portal per a clients, tot adoptant una mentalitat de millora contínua.

En l'àmbit del talent i valor humans, el sector s'enfronta a una greu manca de conductors i al repte de rejuvenir una plantilla envellida. Calen millores salarials, condicions laborals que permetin als conductors conciliar millor i garanties de seguretat en carreteres i pàrquings.

També és essencial donar visibilitat a les oportunitats professionals del sector del transport i la logística, que està en constant creixement; potenciar la formació especialitzada, i fomentar la diversitat, ja que només un 20 % de la plantilla actual són dones. A Transports Porqueres creiem que els equips diversos són més creatius i efectius, i treballem per fomentar aquesta diversitat. També pensem que l'èxit de l'empresa és fruit de l'esforç i la dedicació del nostre equip. Apostem per mantenir un equip fidel i invertim en formació contínua per afrontar els reptes del mercat. El talent de les persones és la clau del nostre futur.

La burocràcia excessiva és un obstacle en molts sectors, inclòs el nostre. Les lleis contradictòries dificulten l'eficiència, per la qual cosa necessitem normatives que alineïn tots els actors i afavoreixin el creixement del sector per garantir la competitivitat i la sostenibilitat.

El canvi generacional afecta tota l'empresa, no només la direcció. A Transports Porqueres, estem vivint la transició entre la segona generació i la tercera, combinant l'experiència dels veterans amb la frescor dels més joves. L'equilibri entre tradició i innovació és clau per garantir un futur sòlid i coherent amb els nostres valors com a empresa familiar.

CASTAÑER, a càrrec d'Antonio Castañer

Situació actual de l'empresa Castañer

Castañer és una empresa espanyola amb més de 90 anys d'història, especialitzada en la producció d'espardenyes i calçat prèmium. Té una forta presència internacional, ja que ven en més de 50 països i ha col·laborat amb firmes de moda de luxe com Manolo Blahnik, Missoni o la que va marcar els seus inicis, Yves Saint Laurent.

Castañer és una empresa mitjana, amb uns 150 empleats aproximadament. L'equip humà està dividit en diferents àrees, com la dedicada a la fabricació artesanal del calçat, el personal de distribució, l'equip de màrqueting, el de comerç electrònic i el de comerç al detall. L'empresa combina tradició i tecnologia per mantenir la seva essència i no perdre el focus en l'alta qualitat.

La marca compta amb uns 700 clients majoristes repartits per tot el món, 7 botigues pròpies a Europa, 14 espais a les millors galeries comercials d'Europa i els Estats Units, així com 4 franquícies. Tot i que el seu mercat més gran és Europa, la marca té una expansió significativa als Estats Units i a Llatinoamèrica.

Quant a la facturació, amb un 37 %, el canal majorista és el que lidera les vendes de la marca. El 2023, Castañer va tancar l'exercici amb una facturació de 30 milions d'euros, la qual cosa representa un increment del 25,3 % respecte a l'any anterior. Per al 2024, es preveu un augment del 10 %.

La marca Castañer és considerada una de les marques líders en el sector del calçat artesanal prèmium, amb una sòlida reputació internacional en la producció d'espardenyes «made in Spain» i accessoris de moda.

Punts forts de Castañer

Castañer ha assolit aquesta trajectòria d'èxit gràcies als seus avantatges competitius i característiques diferencials. La seva llarga història i tradició li han atorgat prestigi i confiança entre els consumidors.

La qualitat artesanal dels seus productes, elaborats amb tècniques tradicionals i materials de primera categoria, és un segell distintiu que es combina amb un disseny atemporal que transcendeix les modes. L'aposta de la marca pel posicionament prèmium es reflecteix en l'ús de processos manuals que preserven l'autenticitat i l'exclusivitat del producte. A més, les col·laboracions amb dissenyadors de renom han ampliat el seu abast a nous públics, la qual cosa ha reforçat la seva imatge com a marca global.

Entre els seus trets més distintius destaca l'especialització en espadenyes, un calçat tradicional espanyol que Castañer ha sabut reinventar per convertir-lo en un producte contemporani i versàtil. L'origen espanyol de la marca («made in Spain») i la fabricació local són valors afegits que atrauen consumidors exigents que valoren la procedència i l'artesanía. La marca també destaca per la seva capacitat de combinar tradició i modernitat, ja que ofereix dissenys avantguardistes sense perdre l'essència artesanal. Aquest enfocament, juntament amb l'ús de materials sostenibles i un compromís amb la sostenibilitat, ha permès que Castañer connecti amb un públic cada vegada més conscient i compromès amb el medi ambient.

Reptes actuals

Les principals dificultats i desafiaments avui en dia són l'augment de costos, la competència global, la sostenibilitat, i la digitalització i el comerç electrònic.

L'increment del cost de les matèries primeres i la mà d'obra, especialment a Europa, afecta els marges de benefici, sobretot en una indústria artesanal en què la qualitat és un dels aspectes més importants per a la marca. La competència, per la seva banda, és global, ja que moltes persones s'han adonat que el mercat del calçat de luxe o prèmium i el segment artesanal són un nínxol de mercat amb molt potencial, fet que ha causat l'aparició de moltes marques emergents competidores. Si bé la sostenibilitat és un punt fort de la marca, el desafiament és mantenir una producció sostenible sense comprometre la qualitat ni incrementar massa els preus per al consumidor final, per la qual cosa aquest punt és tot un repte per a Castañer. Finalment, la digitalització i el comerç electrònic no es poden obviar, i malgrat la seva presència global, Castañer ha de continuar potenciant la venda en línia i adaptar-se a les expectatives del consumidor digital, una tendència accelerada per la pandèmia.

Per afrontar les dificultats mencionades, l'expansió del comerç electrònic és un dels punts crucials. Castañer està invertint molt d'esforç a millorar la plataforma de comerç electrònic per fer-la el més accessible possible al consumidor final, i està implementant millores en la seva estètica i funcionalitat. També són importants les col·laboracions estratègiques que Castañer llança cada any i que representen una oportunitat per seguir envoltant-se de marques de luxe, continuar innovant i mantenir la seva rellevància en el món de la moda. Per concloure, per a Castañer és molt important augmentar la inversió en materials sostenibles i processos respectuosos amb el medi ambient per alinear-se amb les expectatives del consumidor conscient.

Factors externs i millores del creixement

Castañer podria aprofitar factors externs com l'expansió del luxe sostenible, gràcies a l'interès creixent per productes ecològics i d'origen responsable, i l'augment del turisme de luxe postpandèmia en destinacions com les Illes Balears o Marbella, cosa que reforça la seva atracció internacional. També podria beneficiar-se de polítiques governamentals que incentivin l'artesanía, la sostenibilitat i l'exportació.

A més, la implementació de tecnologies com la intel·ligència artificial per millorar l'eficiència operativa i la personalització de l'experiència de compra serien clau. Finalment, la tendència *slow fashion*, que prioritza la qualitat i l'ètica, encaixa perfectament amb els processos artesanals i sostenibles de la marca, i reforça el seu posicionament en un mercat cada cop més exigent.

ELECTROFLUXE, a càrrec de Jordi Punset

Una història d'esforç, creixement i compromís amb el futur

Vaig tenir l'honor de participar a la trobada amb alguns dels empresaris més destacats i reconeguts del Pla de l'Estany, un espai privilegiat per compartir experiències, visions i valors. Durant la meua intervenció, vaig tenir l'oportunitat d'explicar el viatge d'Electrofluxe, una empresa que és molt més que un projecte professional; és el reflex d'una vida dedicada a l'esforç, l'emprenedoria i el compromís amb un futur sostenible.

Electrofluxe no s'entén sense entendre d'on vinc. Soc fill de pagès, i des de petit vaig aprendre que l'esforç i la constància són els pilars per tirar endavant. Des dels 12 anys vaig col·laborar amb l'empresa familiar i, als 16, ja treballava fora de casa, primer amb figures com Pep Busquets (veterinari) i a l'Artigues de Camós, i més tard, durant 18 anys, com a cobrador de peatge. Aquesta experiència em va ensenyar la importància de la paciència, la disciplina i la gestió del temps, valors que m'han acompanyat al llarg de la vida.

Als 24 anys, amb uns companys de la universitat, vam fundar Som Energia, un projecte pioner que em va permetre descobrir la meua passió per les energies renovables. Aquesta etapa va ser un punt d'inflexió en la meua trajectòria i va encendre la flama que anys després em portaria a fundar Electrofluxe.

Electrofluxe va néixer fa 5 anys, amb una inversió inicial de només 3.000 euros. Els inicis van ser humils: treballàvem des de casa, fent les instal·lacions nosaltres mateixos. Però gràcies a l'esforç, la qualitat del servei i la confiança dels nostres clients, l'empresa va créixer exponencialment. En només tres anys, ens vam consolidar com un referent en el sector, amb una plantilla de més 30 treballadors i una facturació de gairebé 3 milions d'euros.

Avui, però, el sector de les renovables afronta grans reptes. La mala gestió dels ajuts públics, la pressió de les grans oligarquies energètiques i l'augment de la inflació han afectat moltes empreses, incloent Electrofluxe. La nostra plantilla s'ha reduït a 15 treballadors, i la facturació d'aquest any es preveu entre 1,5 i 2 milions d'euros. Tot i així, mantinc intacta la convicció en els nostres valors i en la nostra capacitat per superar aquests desafiaments.

Un exemple d'aquest compromís és la nostra campanya «Sol Solidari amb Electrofluxe», que té com a objectiu revitalitzar l'empresa mentre ajudem a combatre la pobresa energètica. Aquesta iniciativa és una mostra clara de la filosofia d'Electrofluxe: una empresa que no només busca créixer, sinó també tenir un impacte positiu en la societat i el territori.

La trobada amb els empresaris del Pla de l'Estany va ser una experiència enriquidora i inspiradora. Compartir la història d'Electrofluxe i veure com altres líders empresarials connectaven amb la nostra visió va ser, sens dubte, un dels moments més especials de la meva trajectòria.

Electrofluxe segueix sent, per a mi, molt més que una empresa. És una missió, un projecte que neix dels meus valors i ideals, i una aposta per deixar un món millor per a les futures generacions. I, tot i els reptes actuals, estic convençut que el millor encara està per arribar.

LIDEROU i MIQUEL AVICOLA, a càrrec de Dolors Callís

Tot té un començament...

El meu besavi, Miquel Callís Vila, en *Caliro*, nascut l'any 1888, vivia al final de l'actual carrer de Guèmol, pas obligat de la gent que anava i venia del balneari de la Puda. Va ser així com a poc a poc va anar fent coneixença amb els Matesanz, família notable de Barcelona que havia fet fortuna com a majorista d'aviram i ous, que es feien portar diàriament per tren des de Galícia.

Durant la guerra, el Sr. Matesanz li va demanar al meu besavi que li guardés les joies; i així es va teixir una profunda amistat. En acabar la guerra, Miquel Callís tenia unes cent gallines que, a banda de proveir la taula, li facilitaven una economia de subsistència mitjançant l'intercanvi d'ous per altres queviures. A finals de febrer del 1939, als camps de darrere de Can Caliro, les seves gallines van servir de ranxo per a la tropa del campament militar assentat prop de casa seva.

I en aquest punt sorgeix altre cop la figura de Matesanz, que en assabentar-se de les penúries que passava la família li va proposar que li subministrés pollastres, ous i conills per proveir el negoci de Barcelona a canvi d'un tant per quilo. Amb el temps, els tres fills (en Francisco, que era l'hereu, en Met i en Joan) es van incorporar al negoci familiar. El negoci va prosperar; es paraven al mercat de la plaça a Banyoles, a la Bisbal, a Torroella, a Olot, a Verges, a Figueres...

Tot es comprava a parells, es pagava a duros, es venia a quilos i es cobrava en pessetes

El seu net, Miquel Callís Prat, es va incorporar al negoci ja de ben jove, just acabat el batxillerat. A la tornada de la mili, va veure que no hi hauria menjar per a tota la família i va començar a muntar un petit escorxador i a vendre a la costa, a Lloret i Tossa. Va començar per plomar 250 pollastres, però la seva inquietud per aprendre el va portar a França per veure el que s'hi feia. L'any 1961 Miquel i Anna Maria es van casar i en el seu viatge de noces van aprofitar per veure tots els escorxadors que els van voler atendre. Anna Maria va esdevenir la seva millor col·laboradora a partir d'aquell moment.

L'any 1970, es va iniciar la construcció de granges, entre les quals algunes al municipi de Maià de Montcal, a Dosquers, futura seu de LIDEROU. Vint-i-cinc anys més tard, es va construir el centre de classificació i distribució d'ous.

L'any 2012, amb el canvi de normativa europea d'allotjament i etiquetat dels ous, es van reconvertir les granges en diferents models de producció, i ens vam orientar decididament cap als models alternatius: gallines ecològiques, a l'aire lliure i soltes en el galliner.

L'any 2020 les granges van rebre la certificació Welfair de Benestar Animal, un certificat independent gestionat per l'IRTA en el marc del projecte europeu Welfare Quality. I des del 2018, s'ha renovat anualment la certificació IFS amb la màxima qualificació, que garanteix el compliment de la més estricta normativa internacional de seguretat alimentària.

Les nostres gallines es troben a prop nostre en onze espais situats a punts emblemàtics de Catalunya, a les comarques de la Garrotxa, el Pla de l'Estany, l'Alt Empordà, la Selva i el Gironès. Comercialitzem els ous de 400.000 gallines.

Treballem compartint el màxim respecte i estima per cadascuna de les més de 226.000 persones i 95.000 llars on som presents. Més de 1.000 clients en actiu a Catalunya, les Illes Balears i Andorra. Exportem el 10 % de la nostra producció, principalment a França. En total, 9.000.000 de dotzenes d'ous.

L'any 2021 vam dissenyar la nova imatge, de manera que el nous envasos incorporen els valors de la marca: autenticitat, cura, estima i proximitat.

Un ou també pot ésser fèrtil si hi ha galls al galliner. Així va començar una altra trajectòria empresarial l'any 1997, amb la construcció d'una sala d'incubació al municipi de Palol de Revardit (Girona): Miquel Avícola.

L'empresa produeix els ous de dues de les genètiques més conegudes mundialment: coobs i ross. Amb els anys va començar a exportar fora de la Unió Europea: a Orient Mitjà, Amèrica, Àsia i Àfrica. Actualment ven 130.000.000 d'ous a l'any, que produeix en granges situades a

Catalunya i a Espanya; compta amb un total de 850.000 gallines i galls i exporta el 95 % de la seva producció.

FARINERA COROMINA, a càrrec de Lluís Coromina Unzueta

La Farinera Coromina forma part del grup familiar Agrienergia, que també engloba activitats del sector elèctric així com la Fundació Lluís Coromina.

Farinera Coromina va suposar l'origen de l'activitat empresarial el 1897 a Banyoles, i hem recorregut un llarg camí fins a esdevenir un referent en el sector. El 2013, la direcció de l'empresa va ser assumida per Lluís Coromina Unzueta, cinquena generació de la família fundadora. Era un moment delicat, marcat per una forta competència en el sector. En aquells moments, la farina era un producte sense valor afegit del qual només es mirava el preu. Vam adonar-nos que havíem de donar-hi una volta i transformar el nostre model de negoci: en un mercat dominat pel pa industrial, vam decidir aportar un valor real a la societat, liderant la revolució del pa artesà que en aquells moments s'estava començant a gestar.

El nostre objectiu es va centrar a transformar el pa en un aliment amb sabor, saludable i sostenible, sempre a partir de la fleca artesana. Vam reconèixer el valor i la importància d'aquesta tradició en la nostra missió. El nostre objectiu no era només oferir farines de qualitat, sinó també ajudar els flequers artesans, aquells que busquen la màxima qualitat i excel·lència en els seus productes, a evolucionar perquè deixessin de competir pel preu i es centressin en la creació de productes més saludables i de qualitat, ajudar-los a progressar i a diferenciar-se en un mercat cada cop més competitiu.

La innovació i el compromís amb el quilòmetre zero són dos pilars fonamentals del nostre creixement. Tot el nostre blat és de proximitat, i treballem estretament amb agricultors locals i cooperatives del sud de França per seleccionar les millors varietats de blat panificable abans de la sembra. Aquest treball col·laboratiu ens permet controlar tota la cadena, des de la sembra fins a la collita, fet que garanteix la màxima qualitat de les nostres farines.

A més dels nostres proveïdors de confiança a les comarques de Barcelona, Girona i Lleida, hem establert una forta relació amb cooperatives del sud de França, que ens subministren blat panificable d'excel·lent qualitat. Aquesta relació directa amb el sector agrícola ens permet treballar amb el millor blat possible i adaptar-nos contínuament a les necessitats del mercat. Amb la creació de l'Obrador Can Trull, un espai de recerca i desenvolupament dirigit pel mestre forner Jérôme Foulquier, hem establert un entorn en el qual la innovació i la formació són constants. Actualment, més de 1.000 professionals del sector han gaudit de les nostres instal·lacions, on han après i consolidat l'ús de farines i tècniques d'alta gamma.

La nostra estratègia centrada en la qualitat i en el suport als artesans ha donat els seus fruits. Actualment som presents a tot el territori espanyol i exportem les nostres farines a diversos

països com França, Portugal i altres. Som la primera farinera fora d'Itàlia certificada per l'Associazione Verace Pizza Napoletana, un reconeixement que avala la nostra qualitat i obre noves oportunitats per a la internacionalització.

De cara al futur, els nostres objectius són clars: volem continuar apostant per la innovació i la qualitat, mantenint sempre el focus en les nostres arrels i el compromís amb el territori. La nostra intenció és seguir sent un referent en el sector de les farines artesanes i desenvolupar productes 100 % naturals, sense additius i que s'adaptin a les necessitats del mercat.

La societat valora cada cop més els productes de qualitat i de proximitat, i sap distingir clarament el pa artesanal del pa industrialitzat. En aquest canvi de paradigma, Farinera Coromina ha consolidat la seva posició com a referent. Cada vegada més consumidors aprecien la importància de consumir productes de proximitat, de màxima qualitat i saludables, i ens enorgulleix formar part activa d'aquesta revolució.

El 2023 vam aconseguir una facturació de 20 milions d'euros i vam molturar 33.000 tones de blat. Formem part essencial del teixit industrial del Pla de l'Estany. Ens sentim compromesos amb la nostra comunitat i treballem braç a braç amb agricultors, cooperatives i altres empreses del sector alimentari. Aquestes col·laboracions ens permeten fomentar una economia circular i sostenible, i crear valor per al nostre territori. Gràcies a aquestes relacions i al nostre vincle amb el sector industrial de la comarca, hem consolidat el nostre paper no només com a productors, sinó com a motors del creixement local, amb un equip de més de 50 persones, que són la clau dels èxits aconseguits fins ara i dels que estan per venir.

AGENDA-TRIOPS SPORTS&ELEMENTS, a càrrec de Miquel Juncà

Des de l'any 1972 fins al 1980, el Club Natació Banyoles i especialment la seva secció de rem van gaudir del patrocini extraordinari del senyor Pedro Abreu, un empresari d'origen cubà que va invertir una quantitat molt important de recursos econòmics per convertir Banyoles en un centre d'alt rendiment que va ser referent mundial d'aquest esport. Aquest fet ha contribuït que aquesta població es distingeixi per un fort arrelament de la cultura esportiva entre els seus habitants i s'ha convertit en un dels seus trets d'identitat.

Jo era un remer infantil quan va arribar Pedro Abreu, i com altres joves banyolins em vaig poder beneficiar d'unes condicions ideals tant per al meu desenvolupament esportiu com acadèmic. Estar sotmès a una disciplina en l'àmbit de l'esport d'elit durant aquells anys de formació em va generar una vinculació amb l'esport i els seus valors que ha orientat fortament el meu tarannà posterior.

L'any 1987 vaig ser cofundador del complex esportiu Triops, que va néixer amb la missió d'oferir més serveis a la població per millorar la seva qualitat de vida gràcies a la pràctica constant

de l'activitat física. Avui, Triops és la segona entitat d'oferta esportiva a la comarca i, a banda d'una extensa graella de propostes, que utilitzen prop de 2.000 usuaris, promou tres seccions d'esport federat: esquaix, judo i boxa, amb prop de 300 esportistes.

El 1993 vaig impulsar la creació d'Agenda Gestió Esportiva, una oficina tècnica dedicada a la promoció de les possibilitats en l'àmbit del turisme esportiu i actiu del territori amb l'epicentre a Banyoles i Porqueres. El catalitzador de la seva aparició va ser la millora en infraestructures tant urbanes com esportives que va deixar la competició de rem dels Jocs Olímpics de Barcelona 1992 a l'estany.

Agenda va néixer oberta a la participació i la col·laboració d'entitats i persones que poguessin i volguessin contribuir a aquesta missió. Al llarg dels seus 30 anys d'existència ha estat promotora, en alguns casos, o col·laboradora, en altres, de projectes clarament afavoridors del bé comú en aquest àmbit. En són exemples la creació de la xarxa de centres de bicicleta de muntanya de Catalunya i del segell de Destinacions Catalanes de Turisme Esportiu. Tant el primer centre de la xarxa com l'obtenció del primer certificat es van localitzar al Pla de l'Estany; va ser una condició posada per Agenda com a oficina de realització dels projectes.

La seva àrea d'activitat més rellevant i recurrent ha estat l'organització d'estades d'entrenament per a entitats esportives. Una llarguíssima llista de federacions, clubs i universitats, sobretot en les disciplines de rem, piragüisme i triatló, li han confiat durant aquests anys la logística necessària per aprofitar al màxim aquestes estades dissenyades per obtenir beneficis tècnics i de rendiment dels seus equips.

Un projecte per compartir

Agenda vol fer un salt important en l'expansió dels seus objectius i ha dissenyat un pla estratègic basat, per una banda, en l'experiència i la xarxa de coneixement i de valor acumulada i, per l'altra, en l'anàlisi del que cal fer perquè aquest creixement no només no entri en conflicte amb els valors ambientals del territori i amb els interessos de la seva població, sinó que els afavoreixi.

Des d'Agenda creiem que es pot aconseguir consolidar i fer excel·lir aquesta activitat sense grans actuacions ni afectacions negatives per als residents, aprofitant i millorant el que existeix, establint aliances estratègiques i oferint participació en aquest projecte en primer lloc a possibles inversors locals.

Un model de visitant apropiat i sostenible

Durant aquests anys el major nombre de visitants han estat esportistes participants en les esmentades estades d'entrenament. A partir d'ara volem atraure, també, persones que vinguin per gaudir d'experiències diverses relacionades amb l'esport i les activitats a l'aire lliure, així com dels nombrosos atractius turístics i culturals que ofereix el nostre territori.

Aquests visitants vindran per participar en activitats grupals i programades en estades de diversos dies de durada. Per tant, vindran amb un control rigorós i calculat de l'impacte de la seva presència i propiciant que interactuin positivament tant amb el medi natural com amb el social.

Ens centrarem en tres tipus. Per als amants de l'esport en general, s'han dissenyat una sèrie de programes sota la denominació Fit&Fun pensats per a aquests perfils cada dia més nombrosos. Per a les corporacions i entitats, el nostre entorn és ideal per a activitats que duen a terme habitualment, com per exemple jornades de *coaching*, incentius, trobades empresarials i presentacions. Finalment, per als practicants de triatló, que creiem que és l'esport que més fa valer el nostre entorn, estem creant una àrea de serveis específics.

Un entorn per millorar

Com a complement important dels equipaments i serveis existents en el nostre àmbit d'actuació, volem potenciar un espai que està qualificat per fer un salt qualitatiu important. Es tracta de la zona del Vilar, una àrea de prop de 100.000 metres quadrats que té com a referent l'estanyol del Vilar. Està dividida en diverses parcel·les dedicades a diferents serveis com càmping o casa de colònies i on també hi havia hotels i restaurants, que ara estan inactius. La seva qualificació urbanística permet desenvolupar activitats esportives, hoteleres i de restauració regulades pel Pla especial de protecció de l'estanyol que va redactar l'Ajuntament de Porqueres l'any 2000. La primera actuació serà la millora d'una de les finques, on s'instal·laran 6 pistes de pàdel i servei de restauració. El pàdel és una activitat que té una demanda creixent en el sector del turisme esportiu. Aquest serà el punt de partida per posar en marxa el nostre pla per alinear interessos i sinergies entre els operadors de la zona i assolir de forma conjunta i estructurada el potencial que atresora.

EL TURISME RURAL A LA COMARCA DEL PLA DE L'ESTANY, a càrrec d'Elisabet Saus i Sala (FCEE, Universitat de Girona)

Breu història del turisme a Banyoles

L'any 1862 es va inaugurar el balneari de la font Pudosa, que va portar turisme de salut integrat per les classes benestants de Girona i Barcelona (bisbes, marquesos, militars d'alta graduació...). Es van crear llocs on poder menjar i dormir, i va aparèixer la necessitat de transports (Tren Pinxo, TEISA). A més a més, es necessitaven treballadors per a totes aquestes activitats. L'Ajuntament de Banyoles, per la seva banda, va construir fonts i placetes; va posar bancs als passeigs i va construir una carretera fins al balneari per crear un espai agradable. L'establiment va tancar als anys 50 del segle xx. L'any 1988 es va crear la comarca del Pla de l'Estany; el 1992 es van dur a terme les competicions de rem dels Jocs Olímpics a l'estany, i el 1995 va ser l'inici del turisme rural a la comarca. Finalment, el 2008 va produir-se una crisi mundial, i entre el 2019 i el 2020, la pandèmia de la COVID-19.

Objectiu 2030

El turisme rural compleix principalment quatre objectius de l'agenda 2030. En primer lloc, l'objectiu 4, que consisteix en una educació de qualitat que promou ensenyaments per respectar la natura i conèixer com funciona l'àmbit rural, imprescindible per al bé del planeta. En sintonia amb aquest repte, moltes cases de turisme rural fan tallers educatius per entendre l'entorn rural i el respecte que se li ha de tenir. En segon lloc, hi ha l'objectiu 8, que se centra en la necessitat d'un treball digne i en el creixement econòmic; promou la diversitat biològica local, els processos de desenvolupament i les estratègies per a la reducció de la pobresa amb la creació de nous llocs de treball, i fomenta la cultura de la zona i els productes locals. En tercer lloc, trobem l'objectiu 11, que busca potenciar ciutats i comunitats sostenibles, dona suport als vincles econòmics, socials i ambientals positius de les zones rurals, i enforteix la planificació del desenvolupament regional. Finalment, i pel que fa a l'objectiu 15, que s'enfoca a la vitalitat dels ecosistemes terrestres, el turisme rural ajuda a tenir cura dels boscos i del seu entorn, dona suport a la prevenció dels incendis forestals, la desforestació i la desertificació, i afavoreix la preservació de les espècies gràcies a una bona gestió, neteja, cura i vigilància de l'entorn natural.

Avantatges del turisme rural

El turisme rural afavoreix el manteniment i la rehabilitació de masies, castells, ermites i cases pairals (el patrimoni arquitectònic). A més a més, permet als pagesos tenir uns ingressos complementaris i ajuda a evitar la despoblació de les zones rurals. També ofereix un treball digne als habitants de la zona: les dones són qui gestionen l'activitat de les cases de turisme rural, des del control de la pàgina web i les xarxes socials per promocionar les cases fins a la gestió de les reserves, passant per la recepció dels clients, la neteja, la preparació dels àpats... Els homes, per la seva banda, són els que fan el manteniment de la casa, la neteja de la piscina, les tasques de jardineria...

Requisits per poder tenir una casa de turisme rural

D'entrada, han d'estar ubicades en un municipi o veïnat amb menys de 2.000 habitants. A més a més, el propietari ha de ser autònom i ha de residir a la mateixa comarca o a tocar dels límits de la comarca. Finalment, la construcció de la casa ha de ser anterior a l'any 1957.

Anàlisi de les dades

S'ha constatat que en turisme no hi ha una línia d'investigació que parteixi de les dades comptables per a l'anàlisi econòmica financera del sector. Les bases de dades són majoritàriament estadístiques sobre les pernoctacions i les estades, que s'extreuen de les enquestes que es fan als clients dels establiments. Aquesta és una de les aportacions més destacables d'aquest estudi. Les dades comptables estudiades es van obtenir gràcies a la base de dades SABI (Sistema d'Anàlisi de Balanços Ibèrics, consultable a <https://sabi.bvdinfo.com/>), programa desenvolupat per INFORMA D&B, en col·laboració amb Bureau Van Dijk.

He extret dades de 30 empreses que especificaven que, entre el 2018 i el 2022, en la seva activitat hi havia el turisme rural a la comarca, tant abans com després de la COVID-19. Un cop analitzades una per una, m'he quedat amb 11 empreses, un 37 % del total amb dades comptables disponibles. Hi ha 81 cases dedicades al turisme rural a la comarca, que representen aproximadament un 13,5 % del total de l'activitat, la qual cosa ens permetrà veure la seva tendència econòmica. De la pàgina web del Consell Comarcal del Pla de Estany es poden extreure totes les cases de turisme rural que hi ha disponibles per al públic. La relació de cases a cada municipi (en data 1 d'octubre de 2024) és la següent: Banyoles, 0; Camós, 9; Cornellà del Terri, 17; Crespià, 8; Esponellà, 9; Fontcoberta, 6; Porqueres, 8; Palol de Revardit, 1; Sant Miquel de Campmajor, 1; Serinyà, 6, i Vilademuls, 16.

Limitacions

Una de les limitacions que trobem és que les dades comptables són poques, ja que hi ha moltes empreses que no declaren els seus ingressos o no els desglossen si tenen una altra activitat agrícola o ramadera.

Aquest fet ve donat, també, per la relativa manca d'empreses constituïdes en forma de societat mercantil, que no es troben a la base de dades SABI, ja que la majoria dels propietaris del sector estan donats d'alta com a autònoms agraris, de manera que no cal que presentin llibres comptables.

Extres imprescindibles a les cases de turisme rural

A la nostra comarca és important tenir pàgina web, wifi, piscina i acceptar mascotes (gossos).

Resultats de les dades. Taules 1 i 2

Es pot veure que l'actiu no corrent es correspon al passiu no corrent. Podem dir que el deute a llarg termini és degut a la inversió de l'immobilitzat. Figura 1.

Els anys 2018, 2019, 2020 i 2021 el fons de maniobra és negatiu, i hi ha problemes de liquiditat per fer front als pagaments a curt termini amb el generat d'actiu a curt termini. Es pot constatar que durant la pandèmia (2019 i 2020) es fa menys negatiu i, per tant, la situació millora. El 2021 empitjora, potser degut a la pujada de preus generalitzada. I el 2022 s'aconsegueix millorar: el fons de maniobra és positiu, es pot fer front als pagaments a curt termini i millora la solvència. Figura 2.

L'any 2018 les cases de turisme rural tenen més despeses que ingressos; per tant, tenen pèrdues. A partir del 2019 la situació es va redreçant, i els beneficis van augmentant fins al 2022, quan tenen tendència a baixar. Figura 3.

Les rendibilitats el 2018 són negatives, encara que la rendibilitat dels actius (ROA) no és tan dolenta. Podem veure que durant la pandèmia milloren les rendibilitats a causa de l'augment de clients per les bones condicions ocasionades per les restriccions de la COVID-19. El 2022, no

baixa la demanda, però sí que pugen els preus en general, cosa que fa disminuir la rendibilitat. Podem veure que a partir del 2019 la ROA és inferior a la rendibilitat financera (ROE). Figura 4.

Conclusions

La tresoreria fluctua molt, i és molt recomanable tenir altres ingressos com poden ser servir dinars, tenir botiga de productes locals, fer activitats...

Pel que fa als costos, cal diferenciar els que provenen directament de la inversió inicial (l'adquisició o la restauració de l'edifici de l'explotació), amb uns costos financers que poden ser molt elevats, respecte dels que es generen de manera continuada a l'explotació del mateix negoci. Per tant, és fonamental una bona anàlisi dels factors que incideixen en la rendibilitat del turisme rural.

La recuperació del patrimoni familiar (masies de vegades centenàries) constitueix un dels valors del sector, i alhora és un dels objectius i motivacions emprenedores, que cal entendre bé per atreure la inversió i rendibilitzar-la.

La pandèmia de la COVID-19 va permetre donar a conèixer el sector del turisme rural a un públic molt més ampli. La demanda és molt estable al llarg de l'any per múltiples motius: vacances, relaxació, estades a la natura, esport i, fins i tot, per seguir treballant, com és el teletreball amb wifi.

ANNEX. RESULTATS DE LES DADES

		2018	2019	2020	2021	2022
ANC	X1	519,46 €	399,31 €	583,73 €	612,24 €	708,38 €
AC	X2	102,00 €	109,59 €	94,04 €	80,55 €	118,82 €
TA		621,46 €	508,89 €	677,77 €	692,79 €	827,19 €
PNC	X3	233,21 €	112,68 €	283,15 €	260,48 €	334,35 €
PC	X4	124,85 €	118,46 €	102,60 €	118,85 €	60,89 €
PN		263,40 €	277,76 €	292,03 €	313,46 €	431,96 €
T PN i P		621,46 €	508,89 €	677,77 €	692,79 €	827,19 €
Ingressos	X5	237,23 €	229,75 €	104,06 €	113,65 €	172,32 €
Despeses	X6	241,20 €	227,26 €	98,18 €	89,80 €	160,44 €
Resultat abans imp.		-3,97 €	2,49 €	5,87 €	23,85 €	11,88 €
Fons de maniobra		-22,85 €	-8,87 €	-8,55 €	-38,31 €	57,93 €
ROA		-0,0064	0,0049	0,0087	0,0344	0,0144
ROE		-0,0151	0,0089	0,0201	0,0761	0,0275

Taula 1. Dades de les variables considerades. Font: elaboració pròpia.

Ràtios	Fórmula	
ROA	$(\text{ing.} - \text{despeses}) / \text{total actiu}$	$(X5 - X6) / (X1 + X2)$
ROE	$(\text{ing.} - \text{despeses}) / (\text{total actiu} - \text{total passiu})$	$(X5 - X6) / ((X1 + X2) - (X3 + X4))$
Fons de maniobra	$\text{actiu corrent} - \text{passiu corrent}$	$X2 - X4$

Taula 2. Fórmula de les ràtios.

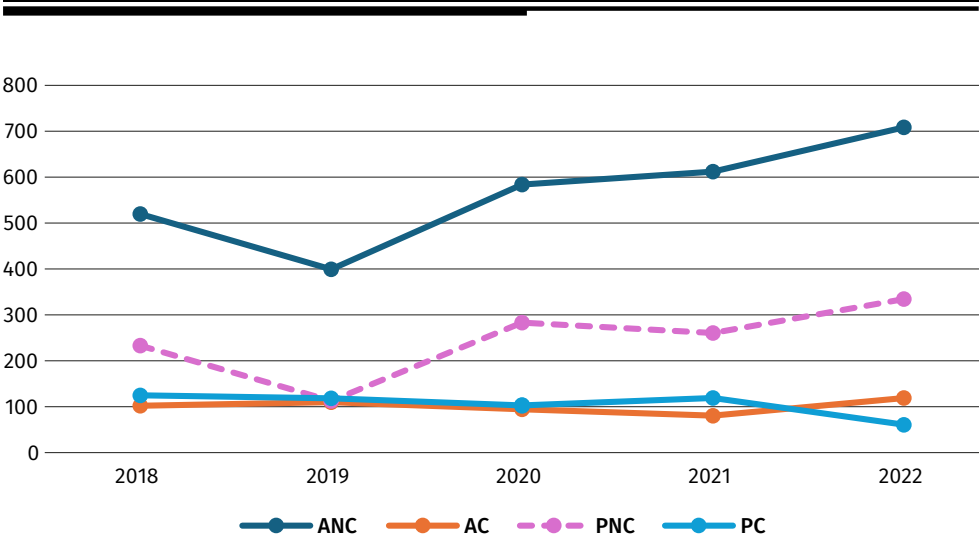

Figura 1. Balanç de situació. Font: elaboració pròpia.

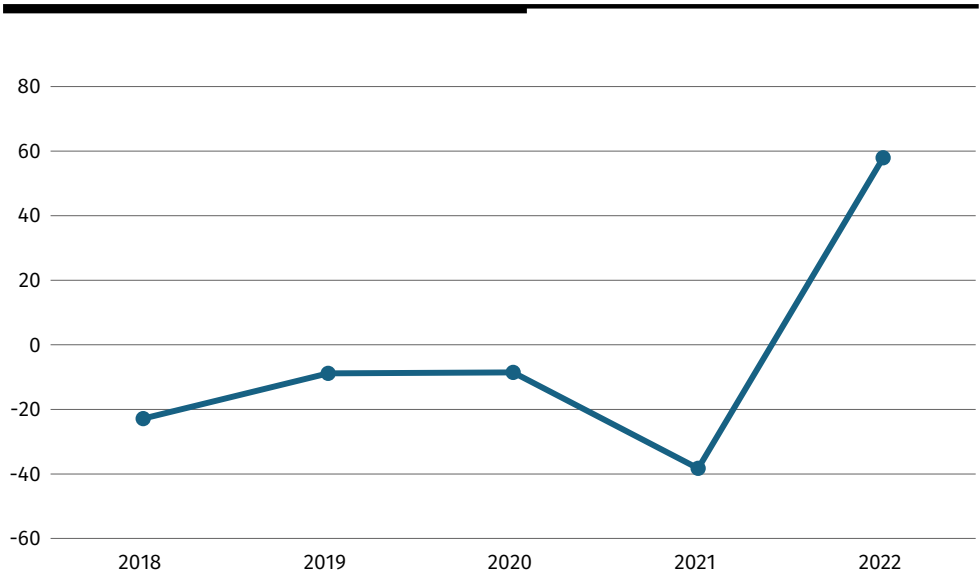

Figura 2. Fons de maniobra. Font: elaboració pròpia.

CASOS D'ÈXIT. REPTES ACTUALS I PERSPECTIVES

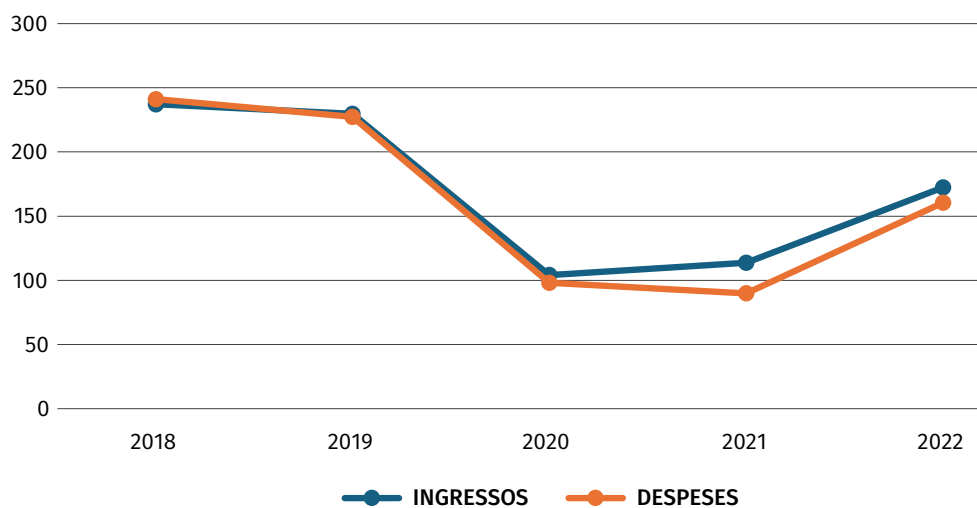

Figura 3. Resultats. Font: elaboració pròpia.

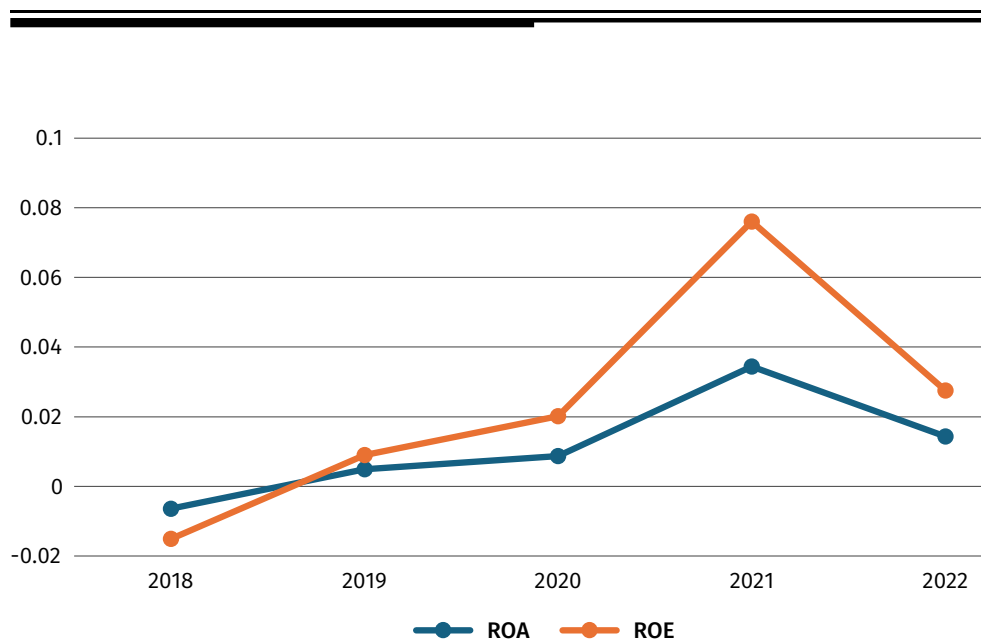

Figura 4. Rendibilitats. Font: elaboració pròpia.

CLAUS DE L'ÈXIT EMPRESARIAL AL PLA DE L'ESTANY: QUALITAT, INNOVACIÓ I IMPACTE GLOBAL? A càrrec dels directors del Col·loqui

Dels casos d'èxit analitzats es desprenen diversos elements que evidencien la solidesa i el dinamisme del teixit econòmic del Pla de l'Estany. Les empreses presentades comparteixen característiques clau que les han consolidat com a referents, no només en l'àmbit local, sinó també en l'estatal i internacional. Alguns dels factors comuns i distintius són:

- Aposta per la qualitat i l'especialització. Totes les empreses han destacat per oferir productes o serveis de qualitat excepcional. Tant si es tracta de mecanitzats de precisió com els de Mecanitzats Privat, com espadenyes artesanes de Castañer o farines de proximitat de Farinera Coromina, la qualitat és un segell distintiu que permet competir en mercats exigents.
- Diversificació de productes i mercats. Aquest és un element clau per a la resiliència econòmica. Empreses com Transports Porqueres combinen serveis de transport paletitzat amb càrregues especialitzades, mentre que AMSA explora materials asfàltics sostenibles. Això permet ampliar el ventall d'oportunitats i adaptar-se millor als canvis en el mercat.
- Compromís amb la sostenibilitat. La majoria d'empreses han integrat pràctiques sostenibles en els seus models de negoci. Per exemple, AMSA recicla asfalt i investiga nous materials sostenibles, mentre que Farinera Coromina aposta per blat de proximitat i d'alta qualitat, i l'energia sostenible. Aquesta sensibilitat cap al medi ambient no només respon a les demandes socials, sinó que també reforça la seva competitivitat.
- Innovació i adaptació tecnològiques. Moltes empreses han adoptat estratègies tecnològiques avançades per mantenir la seva rellevància. Electrofluxe destaca per la seva inversió en energies renovables i iniciatives solidàries com «Sol Solidari», mentre que Castañer aposta pel comerç electrònic i la digitalització per adaptar-se al consumidor actual.
- Orientació al creixement i l'expansió internacional. Un denominador comú és l'aposta pel creixement continuat i l'obertura a mercats internacionals. Per exemple, Mecanitzats Privat, Castañer i Liderou (amb producte ecològic i de proximitat que cuida i respecta tant el medi com les gallines productores) han ampliat la seva presència a mercats globals amb un percentatge significatiu d'exportacions. Així mateix, Triops i Agenda aposten per l'esport i la salut amb unes instal·lacions de primera línia i la promoció del turisme esportiu, amb resultats excel·lents en els dos aspectes del seu negoci.
- Arrelament i impacte local. Tot i el seu èxit global, aquestes empreses mantenen un fort arrelament al territori i contribueixen al desenvolupament de la comarca. Gràcies a la creació de llocs de treball, la col·laboració amb agricultors, la força de treball i les empreses

auxiliars locals, i la promoció de la sostenibilitat, aquestes iniciatives reforcen l'economia i la comunitat locals.

- Visió de futur i superació de reptes. Les empreses han mostrat una capacitat destacable per fer front a reptes globals, com la sostenibilitat, la inflació o la competència internacional. Aquesta visió estratègica les posiciona favorablement per afrontar les necessitats canviants del mercat i assegurar el seu lideratge.
- Gestió del talent. Les empreses han demostrat una notable capacitat per gestionar i desenvolupar el talent com a element essencial de la seva competitivitat. Mitjançant la formació continuada, la diversitat en els equips i la millora de les condicions laborals han integrat de manera efectiva habilitats tècniques i humanes per afrontar amb èxit els reptes d'un mercat canviant. Totes coincideixen a subratllar la importància de retenir el talent com un factor clau per al seu èxit futur, alhora que reconeixen les dificultats creixents per aconseguir-ho en un context altament competitiu.

El teixit empresarial del Pla de l'Estany: passat, present i futur

BERGA, D.; BOIX, M.; XABADIA, À. (ed.)

Banyoles, CECB, 2025, pàgines 119-121 (Quaderns; 45)

Taula rodona: el talent a l'era de la intel·ligència artificial

Pilar MARQUÈS GOU

Moderadora i directora de la Càtedra Cambra de l'Empresa Familiar de la Universitat de Girona

Actualment es considera que la intel·ligència artificial (IA) transformarà profundament el món laboral, redefinint les necessitats de talent i les habilitats necessàries en tots els àmbits. Aquesta tecnologia no només automatitza tasques repetitives, sinó que també obre noves oportunitats per a la innovació i la creació de valor. En aquest context, ens hem preguntat com afecta la IA els processos relacionats amb el talent, que van des de l'atracció de persones amb el talent necessari fins a la seva fidelització a les empreses i altres organitzacions.

En la taula rodona del Col·loqui vam dialogar sobre com interactua el binomi de la IA i el talent, i sobre com s'han de combinar habilitats tècniques i altres habilitats més transversals. Un supòsit d'aquesta discussió va ser que el desenvolupament i la gestió del talent són essencials per aprofitar els avantatges de la IA, i les empreses i institucions educatives s'enfronten al repte d'adaptar-se a aquesta nova realitat.

En la taula rodona vam comptar amb persones coneixedores del món del talent i de la IA com el Joan Ribas, vicepresident de la Cambra de Girona i expresident d'AENTEG; el Joan Lluís Mas, director científic de l'Àrea Digital d'Eurecat; Miquel Pino, consultor d'empreses i membre del Rotary Club de Banyoles, i Raquel Robert, directora dels Serveis Territorials d'Economia i Finances a Girona.

Un breu context sobre la IA

Tot i el gran debat mundial sobre la IA, la seva integració en les empreses és limitada, com a mínim en moltes regions i àmbits. Per exemple, el 2020 la Comissió Europea indicava que només un 8 % de les empreses europees utilitzaven IA en processos centrals, i als Estats Units aquesta xifra era del 6 %. En un estudi en el qual participa la Universitat de Girona, amb dades recents d'Espanya i altres països europeus, el 22,5 % de les empreses mitjanes en sectors industrials han adoptat alguna funcionalitat de la IA. En un àmbit més local, en l'edició 2024 de l'estudi Girona 100, SA, que inclou una enquesta a les 100 empreses més grans de les comarques de Girona, es revela que, tot i que no és un punt fort de les empreses, la transformació digital i la IA figuren entre les prioritats de futur en un nombre limitat d'empreses (un 16 %) i com a factor clau per al creixement en major mesura (un 26 %).

Un breu context sobre el talent

El mateix estudi Girona 100, SA, ha mostrat els darrers anys que el talent és una preocupació molt gran de les empreses. Si històricament ja es trobava entre els tres principals reptes, el 2024 la captació i la fidelització de talent es van situar com la primera inquietud empresarial (assenyalada pel 48 % de les empreses) i la segona prioritat d'actuació a mitjà termini (el 45 % d'empreses). Això indica que els aspectes en relació amb el talent preocupen les empreses i, actualment, les ocupa de forma important, la qual cosa implica la necessitat d'invertir-hi més esforços.

Què és el talent i quin farà falta en l'era de la IA?

Els ponents van coincidir que el talent necessari no es limita a habilitats tècniques, sinó que es posa un gran èmfasi en competències humanes essencials. El pensament crític serà fonamental per analitzar situacions complexes i prendre decisions ben informades, mentre que la resolució de problemes i l'adaptabilitat esdevindran indispensables en entorns altament dinàmics. L'empatia i el treball en equip també es van destacar com a habilitats clau per fomentar una col·laboració efectiva entre persones i màquines, així com per gestionar equips diversos en un món globalitzat.

Com s'ha de construir aquest talent necessari?

Per formar el talent adequat, és essencial reforçar tant la formació inicial com la continuada. Les empreses han de col·laborar amb institucions acadèmiques per definir plans educatius que combinin habilitats tècniques i transversals. També es va posar èmfasi en la necessitat d'oferir programes de desenvolupament intern del talent que afavoreixin l'adaptació dels treballadors actuals als nous reptes tecnològics.

Com s'hauria d'adaptar el sistema educatiu per formar el talent?

Els participants van proposar una renovació del sistema educatiu que inclogui assignatures i programes enfocats a la tecnologia emergent, i que promogui una educació més pràctica i adaptada a les necessitats del mercat laboral. En aquest sentit, es va fer una crida a reforçar aliances entre empreses, institucions educatives i governs per fomentar aquest desenvolupament integral del talent. Un exemple d'aquest tipus de col·laboracions és la Taula d'Impuls de la Formació Professional de les Comarques Gironines.

La IA transformarà o substituirà feines?

S'espera que la IA transformarà moltes feines, més que no pas substituir-les completament. Aquest procés implicarà una reconfiguració de les tasques, en les quals les capacitats humanes es complementaran amb les possibilitats tecnològiques de la IA. Per afrontar aquest canvi, serà clau formar els treballadors en competències digitals, com la gestió de dades, l'anàlisi d'informació i la interacció amb sistemes automatitzats. Tanmateix, no menys importants seran les competències socials, com la comunicació, l'empatia i el treball en equip, que seguiran sent essencials en un entorn laboral cada cop més híbrid. Aquesta adaptació demana inversió en formació continuada per garantir l'ocupabilitat en un mercat laboral transformat per la IA.

Conclusió

La taula rodona va evidenciar que, per prosperar en l'era de la IA, el talent esdevé una peça central. Tant les empreses com el sistema educatiu hauran d'adaptar-se amb urgència per formar professionals preparats i compromesos. Més enllà de la tecnologia, els valors humans i la col·laboració són essencials per afrontar un futur en constant transformació. Es va concloure subratllant que valors com la transparència, l'honestetat i el compromís són claus per a la joventut que entra al món laboral. Per la seva banda, els empresaris hauran d'adaptar-se als canvis en els valors dels treballadors, fomentant la confiança i el diàleg en els equips.

Conclusions

Per concloure, cal comentar que amb el XXX Col·loqui es van aconseguir una sèrie de resultats destacables. En primer lloc, l'ampliació del coneixement acadèmic: les ponències i els casos d'èxit empresarial van permetre explorar a fons l'evolució i l'impacte del teixit empresarial en la història i el present de la comarca. En segon lloc, la generació de debat i reflexió: les sessions de debat van involucrar activament els assistents, i els van oferir una plataforma per intercanviar idees sobre la digitalització i la sostenibilitat empresarial. En tercer lloc, un *networking* efectiu: els participants van aprofitar l'oportunitat per establir contactes, tant entre empresariat local com amb acadèmics i experts de diferents disciplines, amb la qual cosa es va crear un entorn propici per a futures col·laboracions. En quart lloc, l'impacte en polítiques locals: la taula rodona i les discussions van proporcionar recomanacions concretes sobre com les administracions locals poden donar suport al teixit empresarial, especialment en àmbits d'innovació tecnològica. En cinquè lloc, la visibilitat internacional: la visita a l'empresa Escubedo va il·lustrar com una empresa local pot tenir un impacte global, amb la qual cosa es va destacar l'èxit de models empresarials de proximitat amb projecció exterior. Per acabar, la repercussió mediàtica: l'esdeveniment va ser cobert pels principals mitjans de comunicació locals, de manera que va augmentar la consciència pública sobre la importància del teixit empresarial per al desenvolupament de la comarca.

En definitiva, el XXX Col·loqui de Tardor, que va comptar amb una assistència d'unes 90 persones, es va convertir en un esdeveniment essencial per a la reflexió i el debat sobre el desenvolupament econòmic local. La combinació d'anàlisi històrica, debat actual i projeccions de futur va propiciar una visió integral del teixit empresarial del Pla de l'Estany. Aquest esdeveniment va reforçar el seu paper com a punt de trobada per a idees innovadores i solucions pràctiques per assegurar un impacte positiu en el desenvolupament sostenible de la comarca.

Director i directores del XXX Col·loqui de Tardor

Dolors Berga (Departament d'Economia, UdG)

Miquel Boix (CECB)

Àngels Xabadia (Departament d'Economia, UdG)

El teixit empresarial del Pla de l'Estany: passat, present i futur

El Quadern 45 està dedicat al XXX Col·loqui de Tardor, organitzat pel Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles i la Universitat de Girona. Aquesta edició, celebrada el 2024, es va centrar en la dinàmica econòmica local, una temàtica essencial per al desenvolupament i la identitat de la comarca del Pla de l'Estany. El Col·loqui va analitzar l'evolució històrica, la situació actual i les perspectives de futur del teixit empresarial, posant especial èmfasi en els reptes associats a la globalització, les ràpides transformacions tecnològiques i els seus impactes potencials sobre la resiliència de les empreses locals. Aquesta reflexió interdisciplinària va evidenciar la importància de preparar el territori per adaptar-se als canvis i mantenir una economia competitiva i sostenible.

ISBN 978-84-09-74275-2

Diputació de Girona
www.ddgi.cat

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudi de parla catalana

Xarxa Vives
d'universitats

Generalitat
de Catalunya